

Методичних рекомендацій про викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2019/2020 навчальному році

[Лист № 1/11-5966 від 01.07.2019](#)

Щодо методичних рекомендацій
про викладання навчальних предметів
у закладах загальної середньої освіти
у 2019/2020 навчальному році

Міністерство освіти і науки надсилає для практичного використання методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2019/2020 навчальному році, підготовлені спільно з Національною академією педагогічних наук України та Інститутом модернізації змісту освіти.

Просимо довести їх до відома керівників закладів загальної середньої освіти та вчителів.

Заступник Міністра

В. А. Карандій

Вступ

Реформування загальної середньої освіти передбачає модернізацію змісту освіти, що має ґрунтуватися на компетентнісному та особистісно орієнтованому підходах до навчання, а саме головне – орієнтуватися на здобуття учнями умінь і навичок, необхідних сучасній людині для успішної самореалізації у професійній діяльності, особистому житті, громадській активності.

Статтею 12 Закону України «Про освіту» визначено мету повної загальної середньої освіти - всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності.

Досягнення цієї мети забезпечується шляхом формування ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині:

- вільне володіння державною мовою;
- здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами;
- математична компетентність;

- компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій;
- інноваційність;
- екологічна компетентність;
- інформаційно-комунікаційна компетентність;
- навчання впродовж життя;
- громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей;
- культурна компетентність;
- підприємливість та фінансова грамотність;
- інші компетентності, передбачені стандартом освіти.

Окрім того, усі компетентності однаково важливі і взаємопов'язані: елементи, притаманні одній компетентності впливатимуть на формування інших.

Звертаємо особливу увагу, що у змісті всіх навчальних програм послідовно впроваджено компетентнісний підхід, який відповідає стратегічному напрямку розвитку освіти в контексті положень Концепції «Нова українська школа» та показано особливості запровадження наскрізних змістовних ліній «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість та фінансова грамотність», які відображають провідні соціально й особистісно значущі ідеї, що послідовно розкриваються у процесі навчання й виховання.

Наскрізна лінія «Екологічна безпека і сталий розвиток» підсилює формування в учнів соціальної активності, відповідальності й екологічної свідомості: збереження, захист довкілля й усвідомлення сталого його розвитку, готовність брати участь у вирішенні питань навколишнього середовища і розвитку суспільства.

Наскрізна лінія «Громадянська відповідальність» забезпечує розвиток соціальної й громадянської компетентностей, розкриває суть поняття «відповідальний громадянин», визначає вектори його діяльності.

Реалізації здоров'я збережувальної ключової компетентності сприяє наскрізна лінія «Здоров'я і безпека», орієнтуючи на формування учня як духовно, емоційно, соціально й фізично повноцінного громадянина, що дотримується здорового способу життя, активно долучається до облаштування безпечного для життя й діяльності середовища.

Метою наскрізної лінії «Підприємливість і фінансова грамотність» є навчання молодого покоління українців ощадливості, раціонального використання коштів, планування витрат, стимулювання лідерських ініціатив, прагнення успішно діяти в технологічному швидкозмінному середовищі.

Наскрізні змістові лінії спільні для всіх початкових предметів, є засобом інтегрування навчального змісту, вони корелюються з окремими ключовими компетентностями і сприяють формуванню ціннісних і світоглядних орієнтацій учня, що визначають його поведінку в життєвих ситуаціях. Упровадження наскрізних змістових ліній у навчальний предмет передбачає розв'язування завдань реального змісту, виконання міжпредметних навчальних проектів, роботу з різними джерелами інформації.

Спільними для всіх компетентностей є такі вміння: читання з розумінням, уміння висловлювати власну думку усно і письмово, критичне та системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію, творчість, ініціативність, вміння конструктивно керувати

емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, здатність співпрацювати з іншими людьми.

Зміст навчання потрібно базувати на положеннях дидактики, психології, методики, підборі оригінальних завдань і видів діяльності, моделюванні творчої діяльності учнів, урахуванні розвитку мовних, соціальних, громадянських, здоров'язбережувальних та інших компетентностей, визначених навчальними програмами.

Нині змінилися не тільки вимоги до якості освіти, а й виникла потреба впровадження у зміст освіти європейського виміру, спрямування його на інтеграцію до світових та європейських стандартів. А тому перед освітянами, науковцями стоїть нелегке завдання – пошук ефективних механізмів проходження всіх етапів навчання.

Саме через освіту необхідно підготувати інноваційну людину, здатну до сприйняття змін та новацій. Головна мета розвитку української системи освіти – створити умови для саморозвитку та самореалізації кожної особистості як громадянина України.

Додаток
до листа Міністерства
освіти і науки України
від 01. 07. 2019 р. № 1/11-5966

ОСНОВНА І СТАРША ШКОЛА

Українська мова

У 2019/2020 навчальному році вивчення української мови здійснюватиметься за такими програмами:

у 5 –9 класах за навчальною програмою: Українська мова. 5 –9 класи. Програма для закладів загальної середньої освіти з українською мовою навчання. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2013 (зі змінами, затвердженими наказом МОН України від 07.06.2017 № 804);

у 10 -11 класах – за новими навчальними програмами (рівень стандарту та профільний рівень), що затверджені наказом МОН від 23.10.2017 № 1407.

Навчальні програми розміщені на офіційному сайті МОН за покликанням: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi>

Нові навчальні програми для 10-11 класів відповідають засадничим положенням Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392), ключовим положенням концепції «Нова українська школа».

Документ розроблено з урахуванням завдань сучасної мовної освіти, модернізаційних процесів в освітньому просторі України, особливостей шкільного предмета «Українська мова» й потреб сучасних учасників освітнього процесу.

Змістові компоненти представлені чотирма лініями: мовною, мовленнєвою, діяльнісною й соціокультурною, що дають змогу комплексно реалізувати завдання шкільної мовної освіти.

Зміст мовної лінії, зокрема програми рівня стандарту, визначають теми, знання яких сприяє формуванню мовної культури й мовної грамотності, забезпеченню функційності знань, узагальненню вивченої теорії в 5 –9 класах, а саме: лексична, орфоепічна, орфографічна, морфологічна, синтаксична, пунктуаційна і стилістична норми.

У мовленнєвій лінії подано перелік рекомендованих видів роботи, які дають змогу учням реалізувати здобуті знання на практиці. Ці види роботи забезпечують повноцінний мовленнєвий розвиток старшокласників, адже комплексно охоплюють формування всіх видів мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння і письма). Системний підхід до розвитку мовлення учнів не передбачає виділення окремих годин на традиційні для 5 –9

класів аудіювання, читання мовчки та вголос, перекази, твори тощо, оскільки ці види роботи передбачено на кожному уроці. Учитель може на власний розсуд змінювати запропоновані теми й види роботи, але водночас прагнути протягом року рівною мірою приділяти увагу розвиткові всіх видів мовленнєвої діяльності.

Сучасні соціокультурні умови, інтеграція української освіти в європейський контекст зумовлює введення до навчальних програм такого виду письмових робіт, як есе, спрямованого на активізацію навчально-пізнавальної діяльності учнів, учениць, підвищення в них інтересу до навчання предмета, розвиток особистості, критичного мислення, лінгвокреативності.

Есе – самостійна творча письмова робота, ознакою якої є особистісний характер сприймання проблеми та її осмислення, невеликий обсяг, вільна композиція, невимушеність та емоційність викладу.

Види есе:

Вільне	Формальне
Ознаки: невеликий обсяг (7-10 речень); вільна форма і стиль викладу; довільна структура; обов'язкова вимога: наявність позиції автора.	Ознаки: дотримання структури тексту, наявність відповідних компонентів (тези, аргументи, приклади, оцінювальні судження, висновки); обґрунтування (аргументування) тези.

Вільне есе обмежене в часі (5 – 10 і 10 – 15 хв.). До нього доцільно вдаватися на кожному уроці й на різних етапах його: цілевизначення, закріплення, рефлексії тощо.

Для написання формального есе виділяють більше часу: від 20 до 45 хвилин.

Види формального есе:

інформаційне (есе-розповідь, есе-визначення, есе-опис);
критичне;

есе-дослідження (порівняльне есе, есе-протиставлення, есе причини-наслідку, есе-аналіз).

Вимоги до формального есе

1. Обсяг – 1 – 2 сторінки тексту (120-200 слів).

2. Есе повинно сприйматися як цілісний твір, ідея якого зрозуміла й чітка.

3. Кожен абзац есе розкриває одну думку.

4. Необхідно писати стисло і ясно. Есе не повинно містити нічого зайвого, має нести лише інформацію, необхідну для розкриття ідеї есе, власної позиції автора.

5. Есе має відрізнятися чіткою композиційною побудовою, бути логічним за структурою. В есе, як і в будь-якому творі, повинна простежуватися внутрішня логіка, що визначається, з одного боку, авторським підходом до обговорюваного питання, а з іншого – самим питанням. Необхідно уникати різких стрибків від однієї ідеї до іншої, думка має розкриватися послідовно.

6. Есе повинно засвідчити, що його автор знає й осмислено застосовує теоретичні поняття, терміни, узагальнення, ідеї.

7. Есе має містити переконливе аргументування порушеної проблеми.

Структура есе

Есе складається з таких частин – вступ, основна частина, висновок.

Вступ – обґрунтування вибору теми есе.

Основна частина – теоретичні основи обраної проблеми й виклад основного питання. Ця частина припускає розвиток аргументації й аналізу, а також обґрунтування їх, виходячи з наявних даних, інших аргументів і позицій.

Висновок – узагальнення й аргументовані висновки до теми тощо. Підсумовує есе або ще раз вносить пояснення, підкріплює зміст і значення викладеного в основній частині.

Критерії оцінювання мовного та змістового оформлення есе

Критерії оцінювання змісту есе	Бали	Критерії оцінювання мовного оформлення есе		Бали
Вимоги до оцінювання навчальних досягнень учнів		Грамотність		
		орфографічні, пунктуаційні, помилки	лексичні, граматичні, стилістичні	
Побудованому учнем (ученицею) тексту бракує зв'язності й цілісності, урізноманітнення потребує лексичне та граматичне оформлення роботи; теза не відповідає запропонованій темі; не наведено жодного аргументу.	1	13 і більше	9-10 і більше	1
Побудоване учнем (ученицею) висловлення характеризується фрагментарністю, думки викладаються на елементарному рівні; потребує збагачення й урізноманітнення лексика і граматична будова мовлення; теза не відповідає запропонованій темі; наведені аргументи не є доречними; прикладу немає або він не є доречним.	2	12		2
Учневі (учениці) слід працювати над виробленням умінь послідовніше й чіткіше викладати власні думки, дотримуватися змістової та стилістичної єдності висловлення, потребує збагачення та урізноманітнення лексика й граматична будова висловлення; теза частково відповідає запропонованій темі; наведений аргумент не впливає з тези; приклад не є доречним; висновок сформульовано нечітко.	3	11		3
Висловлення учня (учениці) за обсягом складає дещо більше половини від норми й характеризується певною завершеністю, зв'язністю; чіткіше мають розрізняватися основна та другорядна інформація; висновок лише частково відповідає тезі або не пов'язаний з аргументами; є недоліки за сімома показниками: посереднє розуміння теми; порушення послідовності побудови твору; рівень словникового запасу нижче середнього; відносна стильова єдність твору; не сформульовано вправно тезу; наведено один аргумент.	4	9-10		4
За обсягом робота учня (учениці) наближається до норми, загалом є завершеною, тему значною мірою	5	7-8	7-8	5

розкрито; не сформульовано вправно тезу; наведено один аргумент; приклад непереконливий; висновок лише частково відповідає тезі, не пов'язаний з аргументом та прикладом; трапляються недоліки за низкою показників (до шести): роботі властива поверховість висвітлення теми, не простежується основна думка, відносно струнка побудова твору, середній рівень словникового запасу, бракує стильової єдності.				
За обсягом висловлення учня (учениці) сягає норми, його тема розкривається, виклад загалом зв'язний; учень (учениця) наводить один доречний аргумент; наводить непереконливий приклад; висновок лише частково відповідає тезі або не пов'язаний з аргументами та прикладами; робота характеризується недоліками за п'ятьма показниками: помітний її репродуктивний характер, відсутня самостійність суджень, їх аргументованість, добір слів не завжди вдалий, учень (учениця) неточно добирає слова й синтаксичні конструкції.	6	5-6		6
Учень (учениця) самостійно створює достатньо повний, зв'язний, з елементами самостійних суджень текст, формулює тезу, яка відповідає запропонованій темі; наводить один доречний аргумент; вдало добирає лексичні засоби; висновок відповідає запропонованій темі; у роботі є недоліки (до чотирьох): відхилення від теми, порушення послідовності її викладу; висловлювання не завжди конкретне, просторовий виклад міркувань, не підкріплених фактичним матеріалом нелогічне розташування абзаців, переходи між ними не є вмотивованими; основна думка не аргументується.	7	4	6	7
Учень (учениця) самостійно будує достатньо повне, осмислене висловлення, загалом ґрунтовно висвітлює тему, формулює тезу, що відповідає запропонованій темі; наводить один доречний аргумент; приклад не конкретизований; висновок відповідає запропонованій темі;	8	3	5	8

трапляються недоліки за трьома показниками: невміння пов'язати предмет обговорення із сучасністю, не добирає переконливі докази для обґрунтування певного явища, відносно багатство словникового запасу, робота не відзначається різноманітністю та чіткістю слововживання.				
Учень (учениця) самостійно буде послідовний, повний, логічно викладений текст; формулює тезу, що відповідає запропонованій темі; загалом розкриває тему, висловлює основну думку; наводить один доречний аргумент; вдало добирає лексичні засоби; наводить один доречний приклад; висновок відповідає запропонованій темі; у роботі виявлені недоліки за двома показниками: тезу чітко не сформульовано, відсутність виразної особистісної позиції, належної її аргументації тощо.	9	1+1 (негруба)	4	9
Учень (учениця) самостійно буде послідовний, повний текст, ураховує комунікативне завдання, чітко формулює тезу; певним чином аргументує різні погляди на проблему, наводить два доречні й переконливі аргументи, приклади; неординарна побудова твору, робота відзначається багатством словника, граматичною правильністю, дотриманням стильової єдності й виразності тексту, але за одним із критеріїв допущено помилку; висновок відповідає запропонованій темі й впливає зі сформульованої тези, аргументів і прикладів.	10	1	3	10
Учень (учениця) самостійно буде послідовний, повний текст, ураховує комунікативне завдання; вправно формулює тезу; аргументовано, чітко висловлює власну думку, зіставляє її з думками інших, уміє пов'язати обговорюваний предмет із власним життєвим досвідом, наводить два доречні й переконливі аргументи для обґрунтування тієї чи іншої позиції з огляду на необхідність розв'язувати певні життєві проблеми; приклади конкретизовані; робота відзначається багатством словника, точністю слововживання, стилістичною єдністю, граматичною різноманітністю;	11	1 (негруба)	2	11

висновок відповідає запропонованій темі й впливає зі сформульованої тези, аргументів і прикладів.				
Учень (учениця) самостійно створює яскраве, оригінальне за думкою та оформленням висловлення відповідно до мовленнєвої ситуації; повно, вичерпно висвітлює тему; вправно формулює тезу; аналізує різні погляди на той самий предмет, наводить два доречні аргументи, використовує набуту з різних джерел інформацію для розв'язання певних життєвих проблем; приклади переконливі, конкретизовані; цілісний, послідовний і несуперечливий розвиток думки (логічність і послідовність викладу); висновок відповідає запропонованій темі й органічно впливає зі сформульованої тези, аргументів і прикладів; робота відзначається багатством слововживання та художньою цінністю.	12	-	1	12

Розподіл годин між розділами

Зазначаємо, що вказаний у навчальних програмах розподіл годин між розділами вважається орієнтовним. У разі потреби вчитель має право самостійно змінювати обсяг годин у межах розділу, а також послідовність вивчення розділів.

Кількість фронтальних та індивідуальних видів контрольних робіт з української мови

Звертаємо увагу на **кількість фронтальних та індивідуальних видів контрольних робіт з української мови** в закладах загальної середньої освіти з українською мовою навчання.

Фронтально оцінюють диктант, письмовий переказ і письмовий твір (навчальні чи контрольні види робіт), мовні знання й уміння, запис яких здійснюють на сторінці класного журналу «Зміст уроку».

Індивідуально оцінюють говоріння (діалог, усний переказ, усний твір) і читання вголос. Для цих видів діяльності не відводять окремого уроку, проте визначають окрему колонку без дати на сторінці класного журналу «Облік навчальних досягнень».

У **I семестрі** проводять оцінювання двох видів мовленнєвої діяльності (усний переказ, діалог). У **II семестрі** – оцінювання таких видів мовленнєвої діяльності, як усний твір і читання вголос, що здійснюється в 5 – 9 класах.

Результати оцінювання говоріння (діалог, усний переказ, усний твір) і читання вголос протягом семестру виставляють у колонку без дати й ураховують у семестрову оцінку.

Повторне оцінювання із зазначених видів мовленнєвої діяльності не проводять.

Перевірка мовних знань і вмінь здійснюється за допомогою завдань, визначених учителем (тести, диктант тощо) залежно від змісту матеріалу, що вивчається.

Тематичні і семестрові оцінки

Тематичну оцінку виставляють на підставі поточних оцінок з урахуванням контрольних робіт.

Семестрову – на основі тематичного оцінювання та результатів оцінювання певного виду діяльності: говоріння (діалог, усний переказ, усний твір) або читання вголос.

Якщо дитина прохворіла частину семестру, пропустила, наприклад, одну тематичну, не має оцінки за якийсь вид мовленнєвої діяльності, то оцінка за семестр виводиться на розсуд учителя в залежності від динаміки особистих навчальних досягнень учня (учениці),

важливості пропущеної теми чи теми, за яку учня (ученицю) атестовано, - (тривалість вивчення, складність змісту, ступінь узагальнення матеріалу). За таких умов оцінка за семестр може бути такою, як тематична (якщо вона одна), або знижена на кілька балів (на розсуд учителя) .

Фронтальні та індивідуальні види контрольних робіт у 5-9 класах

	5 кл.		6 кл.		7 кл.		8 кл.		9 кл.	
Усього годин	122		122		88		70		70	
Години з РМ	24		23		22		16		19	
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Фронтальні види контрольних робіт										
Перевірка мовної теми	4	4	4	4	3	3	2	2	2	2
Письмо: переказ	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Твір	-	-	-	1	-	1	1	1	1	1
Правопис: диктант	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Індивідуальні види контрольних робіт										
Говоріння: Діалог	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-
усний переказ	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-
усний твір	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
читання вголос	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1

Фронтальні та індивідуальні види контрольних робіт у 10-11 класах

Рівень	Рівень стандарту		Філологічний рівень	
Фронтальні види контрольних робіт				
Форми контролю	I	II	I	II
Перевірка мовної теми	2	2	3	3
Письмо:				
Есе	2	3	1	1
Переказ	-	-	1	1
Твір	-	-	1	1
Індивідуальні види контрольних робіт				
Говоріння:				
Діалог	1	-	1	-
усний переказ	1	-	1	-
уній твір	-	1	-	1

У таблицях зазначено мінімальну кількість фронтальних видів контрольних робіт, учитель на власний розсуд має право збільшувати цю кількість залежно від рівня підготовленості класу, здібностей конкретних учнів, умов роботи тощо.

Оцінка за контрольний твір з української мови та переказ є середнім арифметичним за зміст і грамотність, яку виставляють у колонці з датою написання роботи (надпис у колонці «Твір», «Переказ» не роблять).

Акцентуємо увагу, що в разі відсутності учня на одному зі спарених уроків під час написання контрольного твору, переказу рекомендуємо давати йому індивідуальне завдання, визначене вчителем. Зазначене завдання виконується учнем під час уроку.

Кількість робочих зошитів з української мови за класами:

5 – 9 класи – по два зошити;

10 – 11 класи – по одному зошиту.

Для контрольних робіт з української мови в усіх класах використовують по одному зошиту.

Ведення зошитів оцінюють від 1 до 12 балів щомісяця протягом семестру і вважається поточною оцінкою, що зараховують до найближчої тематичної. Під час перевірки зошитів ураховують наявність різних видів робіт, грамотність, охайність, уміння правильно оформити роботи.

У разі відсутності учня на уроках протягом місяця рекомендуємо в колонці за ведення зошита зазначати н/о (нема оцінки).

Навчальна та методична література з української мови, рекомендована МОН, зазначена в Переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України, що розміщений на офіційних сайтах Міністерства, Інституту модернізації змісту освіти.

Додаток
до листа Міністерства
освіти і науки України
від 01. 07. 2019 р. № 1/11-5966

Українська література

У 2019/2020 навчальному році вивчення української літератури в 5 – 9 класах здійснюватиметься за навчальною програмою: Українська література. 5 – 9 класи. Програма для закладів загальної середньої освіти . – К.: Освіта, 2013 зі змінами, затвердженими наказом МОН від 07.06.2017 №804;

у 10-11 класах – за **новими** навчальними програмами (рівень стандарту та профільний рівень), що затверджені наказом МОН від 23.10.2017 № 1407.

Навчальні програми розміщені на офіційному сайті МОН за покликанням: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi>.

Зміст навчального матеріалу передбачає текстове вивчення творів, що виділені **напівжирним шрифтом**, інші ж лише називаються для допомоги вчителю під час вивчення певної теми. Крім того, для осучаснення змістового компонента, актуалізації компетентнісного підходу, надання вчителю методичної допомоги під час вивчення програмових тем запропоновано **рекомендаційну рубрику «Мистецький контекст» (МК)**.

Вивчення української літератури також відбувається із залученням **міжпредметних зв'язків –МЗ** (українська мова, історія, зарубіжна література, образотворче мистецтво, музика тощо).

Звертаємо особливу увагу на те, що запропонована **кількість годин** на вивчення кожного розділу чи підрозділу є **орієнтовною**, учитель може її перерозподіляти на власний розсуд. **Резервний час** учитель може використовувати також довільно, зокрема для збільшення кількості годин на вивчення окремого твору, для уроків розвитку мовлення, контрольного оцінювання, творчих та інших робіт (екскурсій, диспутів, семінарів тощо).

Запроваджено (*) – для творів, які не є обов'язковими, їх можна розглядати додатково, за вибором учителя, наявністю часу або самотійно.

Наприкінці програми для кожного класу подано **орієнтовні списки літератури** для додаткового (самотійного) читання.

У навчальній програмі профільного рівня передбачено вивчення творів літератури народів України, передовсім кримських татар. Також важливим компонентом програми є «Читацький практикум», спрямований на формулювання практичних навиків усних і письмових роздумів над прочитаним у різних стильових формах.

З метою рівномірного розподілу навантаження учнів протягом навчального року подаємо рекомендовану кількість видів контролю з української літератури (за класами).

Поданий у таблиці розподіл годин є мінімальним і обов'язковим для проведення в кожному семестрі. Учитель-словесник на власний розсуд може збільшити кількість видів контролю відповідно до рівня підготовленості учнів, особливостей класу тощо.

Обов'язкова кількість видів контролю з української літератури у 5–9 класах

Класи	5		6		7		8		9	
Семестри	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Контрольні роботи у формі:	2	3	3	3	3	3	3	3	3	3
контрольного класного твору;	-	1	1	1	1	1	1	1	1	1
виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання тощо)	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Уроки розвитку мовлення* (у+п)	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Уроки позакласного читання	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Перевірка зошитів	4	5	4	5	4	5	4	5	4	5

Обов'язкова кількість видів контролю з української літератури в 10-11 класах

Семестри	I	II	I	II
Рівні	стандарту		профільний	
Контрольні роботи у формі:	3	3	4	4
контрольного класного твору*;	1	1	1	1
виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання)	2	2	3	3
Уроки розвитку мовлення**	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)
Уроки позакласного читання	1	1	2	2
Перевірка зошитів	4	5	4	5

*Контрольні класні твори пропонуємо давати у формі есе, міні-творів щодо розкриття певної проблеми чи образу програмового тексту тощо. Це розвиватиме самостійне творче мислення учнів і дасть їм можливість виконати роботу протягом одного уроку.

**У кожному семестрі обов'язковим є проведення двох уроків розвитку мовлення: одного уроку усного розвитку мовлення, а другого – письмового. Умовне позначення в таблиці – (у + п).

Рекомендуємо оцінку за письмовий вид роботи виставляти всім учням, за усний – кількості учнів, які відповідали протягом уроку.

Оцінку за ведення зошита з української літератури виставляють у кожному класі окремою колонкою в журналі раз на місяць і враховують як поточну до найближчої тематичної. Під час оцінювання зошита з української літератури слід урахувати наявність різних видів робіт; грамотність (якість виконання робіт); охайність; уміння правильно оформлювати роботи (дотримання вимог орфографічного режиму). У разі відсутності учня на уроці протягом місяця рекомендуємо в колонці за ведення зошита зазначати н/о (нема оцінки).

Оцінка за контрольний твір з української літератури є середнім арифметичним за зміст і грамотність, яку виставляють у колонці з датою написання роботи. Надпис у журнальній колонці «Твір» не робиться.

Оцінку за читання напам'ять творів з української літератури виставляють у колонку без дати з надписом «Напам'ять».

Навчальна та методична література з української літератури, рекомендована МОН, зазначена в Переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки, що розміщений на офіційних сайтах МОН, Інституту модернізації змісту освіти.

Додаток
до листа Міністерства
освіти і науки України

від 01. 07. 2019 р. № 1/11-5966

Зарубіжна література

У 2019/2020 навчальному році вивчення зарубіжної літератури в 5 – 9 класах здійснюватиметься за програмою: Світова література. 5 – 9 класи. Програма для закладів загальної середньої освіти – К.: Видавничий дім «Освіта», 2013 зі змінами, затвердженими наказом МОН від 07.06.2017 № 804;

у 10-11 класах – за новими навчальними програмами (рівень стандарту та профільний рівень), що затверджені наказом МОН від 23.10.2017 № 1407.

Основою для календарно-тематичного планування уроків зарубіжної літератури є чинні навчальні програми. Учитель має право самостійно розподіляти години на текстуальне вивчення творів, розвиток мовлення, позакласне читання, ураховуючи визначену кількість годин на опрацювання конкретного розділу. Він має змогу вільно і творчо підійти до організації навчальної діяльності на уроках зарубіжної літератури з урахуванням конкретних умов викладання, читацьких інтересів учнів.

Викладання зарубіжної літератури в закладах загальної середньої освіти здійснюють українською мовою. Твори зарубіжних письменників у курсі зарубіжної літератури вивчають в українських перекладах. Для зіставлення можливе залучення перекладів, переспівів іншими мовами, якими володіють учні (англійською, німецькою, французькою тощо). За наявності необхідних умов бажаним є розгляд художніх текстів (у фрагментах або цілісно) мовами оригіналів. У такому разі предмет «Зарубіжна література» виконує додаткову функцію вдосконалення володіння учнями іноземними та іншими мовами.

З метою систематизації та упорядкування навантаження учнів протягом навчального року подаємо рекомендовану кількість видів контролю в процесі вивчення зарубіжної літератури в кожному класі. Поданий у таблиці розподіл годин є мінімальним і обов'язковим для проведення в кожному семестрі. Учитель на власний розсуд може збільшити кількість видів контролю відповідно до рівня підготовленості учнів, особливостей класу тощо.

Обов'язкова кількість видів контролю із зарубіжної літератури в 5–9 класах

Класи	5		6		7		8		9	
Семестри	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Контрольні роботи у формі:	2	3	3	3	3	3	3	3	3	3
контрольного класного твору;	-	1	1	1	1	1	1	1	1	1
виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання)	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Уроки розвитку мовлення* (у+п)	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Уроки позакласного читання	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Перевірка зошитів	4	5	4	5	4	5	4	5	4	5

Обов'язкова кількість видів контролю із зарубіжної літератури в 10-11 класах

Семестри	I	II	I	II
Рівні	стандарту		профільний	
Контрольні роботи у формі:	2	2	4	4

контрольного класного твору*;	1	1	1	1
виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання)	1	1	3	3
Уроки розвитку мовлення**	2(1у+1п; у межах текстуального вивчення)	2(1у+1п; у межах текстуального вивчення)	3 (1у+2п)	3 (2у+1п)
Уроки позакласного читання	1	1	2	2
Перевірка зошитів	4	5	4	5

У 8 – 9 класах з поглибленим вивченням зарубіжної літератури пропорційно збільшується кількість контрольних робіт та уроків розвитку мовлення (на розсуд учителя визначається кількість і види контрольних робіт).

*У кожному семестрі обов'язковим є проведення двох уроків розвитку мовлення: одного уроку усного розвитку мовлення, а другого – письмового. Умовне позначення в таблиці – (у + п).

Під час оцінювання зошита із зарубіжної літератури слід урахувати наявність різних видів робіт; грамотність (якість виконання робіт); охайність; уміння правильно оформлювати роботи (дотримання вимог до оформлення орфографічного режиму).

Оцінку за ведення зошита із зарубіжної літератури виставляють у кожному класі окремою колонкою в журналі раз на місяць і враховують як поточну до найближчої тематичної.

У разі відсутності учня на уроках протягом місяця рекомендуємо в колонці за ведення зошита зазначати н/о (нема оцінки).

Оцінка за контрольний твір із зарубіжної літератури є середнім арифметичним за зміст і грамотність, яку виставляють у колонці з датою написання роботи, надпис у журнальній колонці «Твір» не роблять.

Орієнтовний обсяг письмового твору, складеного учнем/ученицею

Клас	Кількість сторінок
5-й	0,5–1,0
6-й	1,0–1,5
7-й	1,5–2,0
8-й	2,0–2,5
9-й	2,5–3,0

Орієнтовний обсяг письмового твору (рівень стандарту)

Клас	Кількість сторінок
10-й	3,0–3,5
11-й	3,0–3,5

Орієнтовний обсяг письмового твору (профільний рівень)

Клас	Кількість сторінок
10-й	3,0–3,5
11-й	3,5–4,5

Оцінку за читання напам'ять творів із зарубіжної літератури виставляють у колонку без дати з надписом «Напам'ять».

Навчальна та методична література із зарубіжної літератури, рекомендована МОН, зазначена в Переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки, що розміщений на офіційному сайті МОН, Інституту модернізації змісту освіти.

Додаток
до листа Міністерства
освіти і науки України

від 01. 07. 2019 р. № 1/11-5966

Іноземні мови

Вивчення іноземних мов у 2019-2020 навчальному році буде здійснюватися за декількома Державними стандартами та типовими освітніми програмами а саме:

- Для учнів 3-4 класів за Державним стандартом початкової загальної освіти затвердженого Постановою КМУ від 20 квітня 2011 року № 462 та Типовою освітньою програмою закладів загальної середньої освіти І ступеня (початкова освіта) затвердженою наказом МОН від 20.04.2018 № 405;
- Для учнів 5-9 класів за Державним стандартом базової та повної загальної середньої освіти затвердженого Постановою КМУ від 23 листопада 2011 року № 1392 та Типовою освітньою програмою закладів загальної середньої освіти II ступеня (базова середня освіта) яка розроблена на виконання Закону України «Про освіту» затвердженою наказом МОН від 20.04.2018 № 408;
- Для учнів 10-11 класів за Державним стандартом базової та повної загальної середньої освіти затвердженого Постановою КМУ від 23 листопада 2011 року № 1392 та Типовою освітньою програмою закладів загальної середньої освіти III ступеня (профільна середня освіта), яка розроблена на виконання Закону України «Про освіту» і затверджена наказом МОН від 20.04.2018 № 407;

Відповідно до нового Закону України про освіту Типова освітня програма визначає: загальний обсяг навчального навантаження, орієнтовну тривалість і можливі взаємозв'язки окремих предметів, факультативів, курсів за вибором тощо, зокрема їх інтеграції, а також логічної послідовності їх вивчення які натеper подані в рамках **навчальних планів**.

Навчальний план для класів закладів середньої освіти розроблено відповідно до Державного стандарту, з метою його впровадження у частині повної загальної середньої освіти з 1 вересня 2018 року. Він містить загальний обсяг навчального навантаження та тижневі години на вивчення базових предметів, вибірково-обов'язкових предметів, профільних предметів і спеціальних курсів, а також передбачає години на факультативи, індивідуальні заняття тощо.

Як і в минулі роки інваріанта складова навчального плану основної школи (1-11 класи) забезпечує реалізацію змісту іншомовної освіти на рівні Державного стандарту.

Предмети та курси за вибором визначаються закладами освіти у межах гранично допустимого навчального навантаження з урахуванням інтересів та потреб учнів, а також рівня навчально-методичного та кадрового забезпечення закладу.

Звертаємо увагу на те, що як і у попередні роки заклад освіти має право вибору щодо вивчення другої іноземної мови. Рішення про запровадження вивчення другої іноземної мови приймається, залежно від умов для такого вивчення, закладом освіти **самостійно**.

Залишається чинним наказ Міністерства від 07.08.15 № 855 «Про внесення змін до навчальних планів закладів загальної середньої освіти» згідно якого збільшено години на вивчення іноземної мови за рахунок варіативної складової. Рішення про збільшення годин на вивчення іноземної мови за рахунок варіативної складової, на всіх ступенях освіти, приймається залежно від наявності умов для такого вивчення, закладом освіти **самостійно**.

Типові освітні програми з іноземних мов містять низку тем і питань, що безпосередньо пов'язані з проблематикою інтегрованих змістових ліній. Програми не обмежують смислове та лінгвістичне наповнення інтегрованих змістових ліній, а лише пропонують орієнтовні шляхи їх реалізації. Вчителі можуть наповнити новим міжпредметним змістом й інші теми, створювати альтернативні можливості для поєднання різних знань та умінь, а також навчальних методів з метою формування ключових життєвих компетентностей та досягнення цілісності навчальної програми й навчального процесу відповідно до потреб певного класу.

Дозволяється використовувати підручники, що видані у поточному році та в попередні роки, враховуючи при цьому зміни в програмах. Щодо додаткової навчально-методичної літератури, то вчитель вільний у її виборі й може застосовувати таку, що найкраще реалізує його методику навчання та компетентнісний потенціал предмету «Іноземні мови». Програма не обмежує самостійність та творчу ініціативу вчителя, передбачаючи гнучкість у виборі та розподілі навчального матеріалу відповідно до потреб учнів та обраних засобів навчання.

У закладах загальної середньої освітиможе використовуватися лише те навчально-методичне забезпечення, що має відповідний гриф Міністерства освіти і науки України. Перелік рекомендованої літератури затверджується наказом Міністерства освіти і науки України та оприлюднюється через “Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України”. Із зазначеним переліком можна буде ознайомитись на сайті Міністерства освіти і науки України www.mon.gov.ua та на сайті Інституту модернізації змісту освіти www.imzo.gov.ua.

Ведення шкільної документації

У початковій школі (1-4 класи) зошити перевіряються після кожного уроку у всіх учнів.

В 5-9 класах зошити перевіряються один раз на тиждень.

В 10-11 класах у зошитах перевіряються найбільш значимі роботи але з таким розрахунком щоб один раз на місяць перевірялись роботи всіх учнів.

До виправлення помилок у письмових роботах вчителі можуть підходити диференційовано, враховуючи вікові особливості учнів та рівень сформованості відповідного умінь у конкретного учня/учениці: виправляти помилки власноруч; підкреслювати слово/вираз тощо з помилкою; підкреслювати саму помилку з метою самостійного виправлення її учнем/ученицею; позначати рядок, в якому є помилка, на полях з метою самостійного пошуку та виправлення помилки учнями.

Відповідно до загальних вимог до ведення класного журналу «Записи в журналі ведуться державною мовою. З іноземних мов частково допускається запис змісту уроку та завдання додому мовою вивчення предмета». Зошити підписуються виучуваною мовою.

Організаційні питання

Поділ класів на групи здійснюється відповідно до нормативів, затверджених наказом Міносвіти і науки України від 20.02.02 р. № 128. При поглибленому вивченні іноземної мови клас ділиться на групи з 8-10 учнів у кожній (не більше 3 груп); при вивченні іноземної що не є мовою навчання, а вивчається як предмет – клас чисельністю понад 27 учнів ділиться на 2 групи.

З огляду на те, що майже всі стратегічні документи щодо вивчення іноземних мов, зорієнтовані на Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти, більш детально ознайомитись із основними положеннями цього документу можна на сайтах: <http://www.coe.int>

Історія

У 2019/2020 навчальному році чинними програмами є такі навчальні програми:
«Історія України. 5–9 класи», затверджені наказом МОН України від 21.02.2019 № 236;

«Всесвітня історія. 7–9 класи» затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 р. № 804;

«Історія України. Всесвітня історія. 10–11 класи», затверджені наказом МОН України від 21.02.2019 № 236.

Програми розміщено на сайті Міністерства освіти і науки України за посиланням:
<https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-vnesennya-zmin-do-navchalnih-program-z-istoriyi-ukrayini-dlya-5-9-ta-10-11-klasiv-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti>

Для учнів 10 - 11 класів Міністерством рекомендовано для вивчення інтегрований курс «Історія: Україна і світ», а також 2 окремі курси «Історія України» та «Всесвітня історія».

Для підвищення результативності навчання пропонуємо синхронізувати вивчення історії України та всесвітньої історії в тих класах, де всесвітня історія та історія України вивчаються паралельно (7 - 11). Рекомендовану послідовність вивчення історії України та всесвітньої історії за розділами наведено у програмах. Проте вчитель може організувати вивчення учнями програмного матеріалу зазначених курсів як послідовно, так і паралельно. Методичні структури не уповноважені регламентувати розподіл учителем навчальних годин у межах тем.

Під час вивчення учнями 11 класу розділу 6 «творення нової України» рекомендуємо використовувати інформаційно-довідкові матеріали щодо хронології подій 2014–2019 років, які відбувалися в Автономній Республіці Крим та під час проведення антитерористичної операції / операції Об'єднаних сил на Сході України, які були підготовлені Науково-дослідний центр воєнної історії Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського (автори В. М. Грицюк, О. О. Пашкова, О. І. Покотило, С. П. Сегеда, О. Л. Скрябін). Матеріали розміщено на сайті Міністерства у рубриці «Методичні рекомендації»

У 2019–2020 н. р. частина учнів/учениць 10–11 класів навчатиметься за програмою інтегрованого курсу «Історія: Україна і світ», який запроваджено у 2018 р. Новий курс спрямований на формування розуміння і вміння інтерпретувати історію України як частину світового культурного, економічного, соціального та політичного простору, пояснювати взаємодію української та світової історії, навчити учнів/учениць виокремлювати й аналізувати історичні виклики, з якими стикалися держави, народи-нації й люди впродовж ХХ і на початку ХХІ ст. Загалом курс спрямовано на реалізацію засад компетентісно орієнтованого навчання історії, зокрема розвиток критичного мислення і творчих здібностей.

Програма інтегрованого курсу для 10 класу охоплює основні події, явища і процеси, які визначали історію України і світу в 1914–1945 рр. Це – один з найдраматичніших періодів у світовій історії, адже своєрідним його обрамленням були соціальні й національні революції та дві світові війни. Сутністю української історії в той час стала боротьба (у тому числі збройна) за національну державність, протистояння тоталітаризму. В 11 класі йдеться про час від завершення Другої світової війни до сучасності. Увага зосереджена на післявоєнному врегулюванні (особливо на його українському вимірі), пошуках державами й народами нових моделей розвитку, українському національно-визвольному русі (передусім діяльності в русі опору української інтелігенції), формуванні постіндустріального суспільства, революційних змінах у Європі на зламі 1980–1990-х років та проголошенні незалежності України, становищі України в сучасному світі.

У роботі над курсом належить: а) не втрачати з поля зору такі засади, як громадянська спрямованість, людиноцентризм, україноцентризм, націєтворення, європейськість; б) підпорядковувати навчальні завдання актуалізації змістових ліній, які формують ціннісні та світоглядні орієнтації учнівства (як-от, інформаційне середовище, екологічна безпека та сталий розвиток, громадянська відповідальність, підприємливість та фінансова грамотність, здоров'я та безпека, цінності й моральність, культурна самосвідомість, підприємливість та фінансова грамотність); в) проблематику історії України (а вона повинна становити дві третини змістового наповнення) не тільки включати у світовий, насамперед європейський історичний контекст, а й показувати, як вона цей контекст творила і творить.

Доцільними є вступні заняття, які мають бути як на початку вивчення курсу, так і перед окремими розділами. Такі заняття допоможуть сформувати в учнів/учениць початкові уявлення про ключові явища і процеси історичного періоду, дадуть змогу розпізнати головні тенденції розвитку українського та інших суспільств у той час. **Важливо, щоби всі учасники/учасниці освітнього процесу були зорієнтовані на результативну діяльність, зокрема дослідницько-пошукову і творчу роботу. У програмі курсу до кожної теми подано орієнтовну тематику практичних занять, навчальних проєктів і/або есе. Вони мають на меті спонукати школярів/школярок до занять історичною біографістикою, творити портрети історичних особистостей, підтримувати інтерес до родинних історій, формувати вміння шукати інформацію і працювати в групах. Проєкти й есе можуть виконуватися за вибором як учителя, так і учнів, як у класі, так і вдома, але з обговоренням результатів на уроці.**

Учитель/вчителька може самостійно планувати навчальну роботу, вибудувати власний алгоритм роботи з учнями/ученицями, зокрема акцентувати на певних навчальних цілях, змістових елементах, розширювати коло історичних діячів/діячок, змінювати послідовність вивчення матеріалу в межах розділів, додавати матеріал з історії рідного краю, доповнювати тематику практичних занять, творчих робіт тощо. Для практичного заняття, проєкту, есе учитель/вчителька може обрати іншу тему, розробити пізнавальні завдання, що ґрунтуються на самостійно підібраній джерельній базі. Пропоновані учням/ученицям завдання мають бути аналітичними, зорієнтованими на очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності, сприяти освоєнню учнями/ученицями ключових компетентностей, формувати розуміння зв'язку між минулим і сучасністю.

У програмі інтегрованого курсу немає розподілу навчальних годин за розділами. У межах загальної річної кількості годин учитель/вчителька самостійно визначає час для роботи над кожним розділом програми, дбаючи при тому про досягнення учнями/ученицями повноти завдань, що визначені як очікувані результати учіння. Слід врахувати, що програма курсу спрямована на те, щоби учні/учениці могли досягати навчальних цілей на основі опрацювання менших обсягів інформації (за рахунок внутрішньої й зовнішньої інтеграції). Плануючи курс, доцільно визначити цілі (очікувані результати учіння) та виділити навчальний час (у межах уроку, окремими уроками) на вивчення історії рідного краю.

Інформуємо також, що Український інститут національної пам'яті створив сайт, присвячений Другій світовій війні: www.ww2.memo.gov.ua. Він містить інформацію про ключові події, постаті, карти, інфографіку, фотогалерею: відеоролики й електронні видання про війну, підбірку фільмів «20 000 хвилин, які змінять ваше уявлення про Другу світову війну» та інші проєкти.

23 листопада 2019 р. (традиційно – у четверту суботу листопада) в Україні відзначається День пам'яті жертв Голодомору.

Відзначаючи 86-і роковини Голодомору 1932 – 1933 рр. – геноциду українського народу, особливу увагу слід приділити набуттю учнями/ученицями конкретно-історичних знань та осмисленню обставин виникнення, перебігу та наслідків сталінської політики творення голоду. Необхідно виокремлювати соціально-фізіологічне явище «голод» від поняття і явища «Голодомор». Термін і явище «голод» вказують на кількісне (відсутність наявності їжі протягом певного терміну) і якісне голодування людського організму (нестача білків, жирів, вуглеводів, відтак калорій). Голод і Голодомор стосовно 1932 – 1933 рр. вирізняються. Вони не є тотожні. Голодомор – це не смерть від голоду, а історична форма

застосування терору голодом, тобто штучно організованого голоду в Україні. Він є геноцидом проти цивільного населення у мирний час. Тому маємо завжди використовувати визначення «Голодомор 1932 – 1933 рр. в Україні», тобто вид злочину, роки та місце його скоєння.

Історично та юридично хибним є застосування поняття «український геноцид», яке у такому лінгвістичному поєднанні вказує на участь українців у його скоєнні. Правильно писати і говорити – «геноцид українців», «геноцид українського народу».

Помилковим є розмежування явищ «голод» і «Голодомор» у їх хронологічних рамках 1932 – 1933 рр. Голодомор не є вищою фазою голоду, а історичним, меморіальним і юридичним терміном, який відповідає ознакам геноциду. Закон України від 28 листопада 2006 р. зафіксував хронологічні рамки Голодомору в Україні, тому вони не підлягають ревізії. Вони набули сталості в історіографії.

Важливим є також поєднання класних та позакласних заходів для активізації потенціалу педагогіки партнерства, поєднання зусиль вчителів-батьків-дітей для кращого осмислення й передачі пам'яті про голод-геноцид з погляду виховання усвідомлення цінності власної держави, демократичних свобод, а також соціальної активності та відповідальності.

Навчальні заклади у 2019/2020 навчальному році можуть долучитися до Всеукраїнського конкурсу учнівських робіт імені Лідії Коваленко і Володимира Маняка. Його вже традиційно проводитиме Інститут історії України НАН України у співпраці з Міністерством освіти і науки України, за підтримки Науково-освітнього консорціуму вивчення Голодомору (HREC) при Канадському інституті українських студій Альбертського університету.

29 вересня 2019 р. в Україні відзначатиметься День пам'яті жертв Бабиного Яру, який став символом Голокосту та інших злочинів нацизму на окупованій території України та Східної Європи (за два дні 29 та 30 вересня 1941 р. у Бабиному Ярі, урочищі на північно-західній околиці Києва, розстріляли майже 34 тисячі євреїв. Тут же нацисти розстрілювали ромів, радянських військовополонених, українських націоналістів та інших «ворогів рейху»).

27 січня 2019 р. в Україні та світі, відповідно до Резолюції Генеральної асамблеї ООН 2012 року, відзначається Міжнародний день пам'яті жертв Голокосту (саме в цей день у 1945 р. війська 1-го Українського фронту увійшли до нацистського табору смерті Аушвіц, який став символом Голокосту та інших нацистських злочинів).

Вивчення історії Голокосту здійснюється, за рекомендаціями Ради Європи та інших міжнародних організацій, як складова української, європейської та світової історії. Це забезпечується на уроках з історії України та всесвітньої історії, а також у позакласній та позашкільній роботі. Зокрема, Міністерством освіти і науки України затверджені Програми для факультативних, спеціальних курсів, курсів за вибором з історії Голокосту.

У рамках реалізації спільного проекту ЯдВашем та Українського інституту вивчення Голокосту «Ткума» за підтримки Міністерства освіти і науки України «Вивчення Голокосту для формування атмосфери толерантності» вчителі, методисти, а також учні закладів загальної середньої освіти можуть брати участь у всеукраїнських та міжнародних семінарах з історії Голокосту; пересувних (мобільних) освітньо-музейних виставках; конкурсах творчих робіт «Уроки війни та Голокосту – уроки толерантності»; міжнародних молодіжних проектах «Ковчег», «Оливкове дерево» та інших. Додаткова інформація щодо зазначених заходів міститься на сайті Українського інституту вивчення Голокосту «Ткума».

18 травня 2020 р., відзначатимуться 75-ті роковини депортації кримських татар та інших народів Криму. 18 травня 1944 року розпочалася радянська операція з депортації кримських татар. Цей день відзначають також як День боротьби за права кримськотатарського народу.

З метою набуття школярами історичної та інших компетентностей, відповідно до державних вимог до освітньої підготовки учнів, окремою структурною складовою програми вперше стають спеціальні уроки –практичні заняття. Під час практичного заняття вчитель виступає як консультант у процесі самостійної роботи учнів, надаючи їм необхідну допомогу

відповідно до віку та пізнавальних можливостей. Питання порядку проведення практичних занять та оцінювання їхніх результатів залишається в компетенції вчителя.

Додаток
до листа Міністерства
освіти і науки України
від 01. 07. 2019 р. № 1/11-5966

Правознавство

У 2019-2020 навчальному році чинними є такі програми: для 9-го класу «Навчальна програма з основ правознавства», для 10-11-х профільних класів – «Правознавство» (профільний рівень). Програми названих предметів розміщені на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України, видані окремими брошурами та опубліковані у фахових виданнях.

Програма курсу з правознавства спрямована на отримання знань, навичок, ставлень і ціннісних орієнтацій, необхідних людині для ефективного соціального функціонування, реалізації її життєвих цілей і завдань, забезпечення умов для формування елементів правової культури, правових орієнтирів та правомірної поведінки учнів.

Під час вивчення правознавства особливу увагу варто приділити правам людини як наскрізному компоненту усіх навчальних дисциплін.

Відповідно до *Керівних принципів освіти в галузі прав людини для систем середньої школи*, розроблених Бюро демократичних інститутів і прав людини Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ БДПІЛ), **основні компетенції в галузі прав людини для учнів середніх шкіл включають такі основні елементи:**

знання і розуміння (філософія прав людини, принципи прав людини і прав дитини, міжнародні стандарти, дотримання прав людини);

ставлення і цінності (повага до себе та інших, критичне мислення, толерантність тощо);

навички та поведінка (відстоювання прав людини тощо).

Під час викладання правознавства варто також звернути увагу на *рекомендації Координатора проектів ОБСЄ в Україні щодо запровадження підходу, заснованого на правах людини, до загальної середньої освіти в Україні* (соціогуманітарний цикл). У результаті посилення освітнього компоненту з прав людини, засвоєння учнями/ученицями знань і розуміння принципів прав людини надасть можливість користуватися своїми правами і реалізовувати їх, а також поважати і відстоювати права інших.

Процес навчання правознавства повинен бути спрямований на ознайомлення учнів/учениць із принципами та нормами права; виконання вправ на застосування принципів та норм права у стандартних ситуаціях (тактичне навчання); згодом розв'язування правових проблемних задач (стратегічне навчання – конструювання методів вирішення проблем); завершуватися навчання повинно рефлексією розв'язків, тобто прищепленням цінностей шляхом засвоєння уроків із розв'язування проблемних задач (усвідомлення важливості тих чи тих ідей).

Окремою структурною складовою програм є **практичні заняття (уроки)**, які включені до програм упродовж вивчення певного правознавчого змісту. Кожне практичне заняття є тематичним і має певне змістове наповнення відповідно до контексту конкретної теми. Програма передбачає також уроки-узагальнення до розділів курсу та підсумкові уроки до курсу. На цих уроках учні/учениці за допомогою вчителя/вчительки мають можливість систематизувати та узагальнити вивчене, відрефлексувати процес навчання, реалізувати міжпредметні зв'язки.

Ураховуючи важливість прав людини як наскрізного компонента усього освітнього процесу, особливу увагу потрібно приділити *ознайомленню учнів/учениць із Міжнародним біллем прав людини, що складається із Загальної декларації прав людини (1948),*

Міжнародного пакта про громадянські і політичні права (1966) і Міжнародного пакта про соціальні, економічні і культурні права (1966). Також важливо передбачити практичні заняття щодо застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950) та обов'язковості практики Європейського суду з прав людини в Україні. Окремо варто ознайомити учнів/учениць із Конвенцією ООН про права дитини (1989)

Координатором проектів ОБСЄ в Україні спільно зі студією онлайн освіти EdEra за підтримки Міністерства освіти і науки України розроблено онлайн-курс «Права людини в освітньому просторі», який рекомендований Міністерством (лист від 20.03.2019 №1/11 - 2803).

Цей курс допоможе краще зрозуміти сутність та еволюцію концепції прав людини, перелік прав кожної людини та особливості прав дитини, умови обмеження прав та їхнє гарантування державою, права учасників освітнього процесу, зокрема, в інтернеті, ідею навчального закладу, дружнього до дитини, стан дотримання прав у закладі освіти, а також механізми захисту прав людини в Україні.

Доступ до курсу відкритий за наступним покликанням https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:EDERA_OSCE+HRE101+2019/about. Зазначений курс не лише стане в нагоді вчителям під час викладання правознавства, позакласної роботи, але також може зараховуватись закладами післядипломної педагогічної освіти під час проходження вчителями курсів підвищення кваліфікації (за умови отримання сертифіката).

У новому навчальному році необхідно звернути увагу на прийняття Верховною Радою України базового законодавчого акта, що регулює порядок функціонування і застосування державної мови – Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25.04.2019 р. №2704-VIII (набрання чинності 16.07.2019 р.).

При вивченні тем, присвячених законодавчому процесу, та при аналізі поточних змін у національному законодавстві, необхідно додатково керуватися положеннями Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення офіційної публікації законів України та інших нормативно-правових актів» від 02.10.2018 р. №2578-VIII, в якому передбачено крім офіційного опублікування законів, постанов Верховної Ради України можливість їх доведення до відома населення шляхом оприлюднення на офіційному веб-сайті Верховної Ради (www.rada.gov.ua). Такі ж правила поширено і на оприлюднення постанов Кабінету Міністрів України (www.kmu.gov.ua).

З 01.01.2020 року набере чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22.11.2018 р. №2617-VIII, яким передбачена зміна цілої низки положень Кримінального кодексу України щодо використання категорії «кримінальне правопорушення», запровадження класифікації кримінальних правопорушень, визначення поняття «кримінальний проступок». Окремо запроваджується дізнання як форма досудового розслідування кримінальних проступків у кримінальному процесі.

З метою посилення гарантій захисту прав учасників освітнього процесу та ефективної правової роботи у закладах загальної середньої освіти корисним буде використання Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькування)» від 18.12.2018 р. №2657-VIII.

З метою удосконалення способів інформування громадськості про діяльність Верховної Ради України, підвищення рівня обізнаності дітей та молоді з організацією роботи Верховної Ради України, її органів та народних депутатів України у липні 2019 року розпочинає свою діяльність освітній центр Верховної Ради України. Інформацію щодо діяльності цього центру (запис на екскурсії, проведення заходів на базі центру тощо) буде розміщено на сайті Міністерства та Верховної Ради України.

Під час проведення Всеукраїнської учнівської олімпіади з правознавства у 2018/2019 навчальному році, завдання першого дня включали тести із одиничним варіантом відповідей, де учні мали дати точну відповідь на запитання, а завдання другого дня олімпіади мали практичний характер, включали юридичні задачі із конституційного, цивільного,

адміністративного, сімейного, трудового, фінансового та кримінального права, де учні мали змогу вирішити ситуації по суті, дати розгорнуті відповіді та коментарі.

Варто відмітити, що окрім завдань на відтворююче мислення, обов'язковими були питання, які передбачали вміння аналізувати, співставляти та узагальнювати юридичні факти, визначати класифікуючі ознаки, давати правову оцінку ситуаціям, розв'язувати ситуації по змісту тощо. Достатньо високий є рівень знань учнів з цивільного та кримінального права. У той же час, спостерігаються певні проблеми із застосуванням норм адміністративного та сімейного законодавства.

Варіативні курси правознавчого й громадянознавчого змісту в основній школі виконують роль пропедевтичних курсів та курсів до профільної підготовки учнів. Це «Живи за правилами» (7–8 кл.); «Вчимося бути громадянами» (8 клас); «Ми – громадяни України» (9 клас).

В умовах війни України з Росією вкрай актуальним є вивчення курсу вибором «Міжнародне гуманітарне право» (для учнів 10 (11) класів закладів загальної середньої освіти). Програма зазначеного курсу рекомендована Міністерством (лист від 02.07.2018 №22.1/12 – Г-470). Вивчення курсу сприятиме виробленню в учнів стійкої зацікавленості проблемами міжнародного гуманітарного права, формування вміння використовувати гуманістичні цінності, як базові в повсякденному житті і в подальшій професійній діяльності; вести діалог, спілкуватися з носіями різних культур і цінностей; культуру ненасильницьких відносин, здатність аналізувати свої погляди тощо. Також надзвичайно важливим є формування громадсько активних та відповідальних молодих людей, здатних дотримуватися норм гуманітарного права і принципів поваги до життя і людської гідності, захищати і розвивати їх у майбутніх сферах своєї діяльності. Школярі мають розуміти причини появи тимчасово переміщених осіб, біженців, складнощі їхнього життя тощо.

Додаток
до листа Міністерства
освіти і науки України
[від 01. 07. 2019 р. № 1/11-5966](#)

Громадянська освіта

У 2019/2020 навчальному році в закладах загальної середньої освіти у 10 класах продовжується вивчення інтегрованого курсу «Громадянська освіта».

Зміст громадянської освіти передбачає інтеграцію соціально-гуманітарних знань та орієнтацію на розв'язання практичних проблем, інтегративних громадянознавчих знань.

Запровадження громадянської освіти є забезпечення мінімальної функціональної громадянської освіченості індивіда. Цієї мети можна досягти, лише застосовуючи «багатовекторний» підхід, тобто зосередивши увагу на кількох ключових моментах. Перш за все, учнівську молодь необхідно озброїти компетентностями, необхідними для участі в житті суспільства на всіх рівнях, що передбачає, насамперед, здатність реалізовувати свої права й свободи, поважаючи при цьому права й свободи інших громадян, а також діяти у відповідності до власних переконань і цінностей. Надзвичайно важливо сформулювати в молодих громадян України повагу до прав людини, плюралізму та демократії, верховенства закону, виховати в них неприйняття насильства, ксенофобії, расизму, агресії, нетерпимості.

Зміст програми з громадянської освіти не містить уроки узагальнення і тематичного контролю. Тому вчитель на свій розсуд може (за необхідності) планувати такі уроки, оскільки програма не містить розподілу навчального матеріалу за годинами.

Під час розподілу навантаження варто надавати перевагу вчителям історії та правознавства, як викладачам курсу «Громадянська освіта».

Всеукраїнською Асоціацією викладачів історії та суспільних дисциплін «Нова Доба», на основі багаторічного досвіду імплементації освіти для демократичного громадянства в Україні, створено онлайн-платформу підручника нового інтегрованого курсу під назвою «Громадянська освіта». Підручник з громадянської освіти містить 7 розділів, що висвітлюють особливості життя і діяльності людини у демократичному суспільстві. Кожен розділ складається з низки тем, що визначають окремі заняття. Текст підручника, викладений на цій онлайн-платформі, постійно доповнюється різними навчальними матеріалами: визначеннями основних термінів і понять, ілюстраціями, аудіо- та відеоматеріалами, цікавими фактами і прикладами з життя.

Вчителі, які викладають зазначений курс з допомогою зазначеної платформи мають змогу навчатися у зручний час, слідкувати за своїм прогресом у вивченні курсу громадянської освіти, здобувати додаткові бали за ознайомлення з додатковими матеріалами до теми, брати участь в опитуваннях, виконанні практичних завдань у «Майстерні громадянина» тощо.

У контексті російської інформаційної агресії особливе місце в нашому суспільстві посідає медіаграмотність. З 2015 року відбувається методологічне та кваліфікаційне забезпечення процесу упровадження медіаграмотності та методик критичного мислення до викладання суспільних дисциплін у закладі загальної середньої освіти. Потсібник «Медіаграмотність на уроках суспільних дисциплін та електронний посібник для вчителя «Медіаграмотність та критичне мислення на уроках суспільствознавства» сприятиме набуттю медіаграмотності та навичок критичного мислення старшокласниками під час вивчення курсу «Громадянська освіта» та інших суспільствознавчих курсів. На базі онлайн-бібліотеки з медіаосвіти АУП з вересня 2013 є **портал «Медіаосвіта та медіаграмотність»** (<http://www.medialiteracy.org.ua/>), у тому числі з відеоархівом, з метою створення інтерактивної платформи для спілкування медіапедагогів, задля сприяння відкритості та публічності процесів у медіаосвітньому середовищі.

На порталі розміщуються новини медіаосвіти, поповнюється електронна бібліотека, календар подій, плани уроків, презентації тощо).

Аналітичні матеріали, а також дані багатьох сучасних досліджень показують, що в наш час у країні склалася ситуація, коли реально існуюче культурне розмаїття недооцінюється, а іноді сприймається як гальмо на шляху національної консолідації. Незважаючи на фактичне культурне, етнічне та конфесійне розмаїття в країні, більшість населення не бажає приймати світ у всьому його різноманітті. Протягом багатьох десятиліть формувались забобони і стереотипи до різних груп населення. Велика кількість внутрішньо переміщених осіб із Криму й Сходу країни стала ще одним викликом, що спонукає шукати дієві інструменти для адаптації та соціалізації в регіонах України людей, відмінних своїми мовними, релігійними, культурними та іншими характеристиками. Також надзвичайно актуальними є розвиток громадянської освіти й системна цілеспрямована робота по об'єднанню країни, розвитку міжрегіональних зв'язків, інтеграційних процесів і співпраці. Відповіддю на ці виклики може бути увага до регіональних особливостей й їхнє широке представлення у загальноукраїнському контексті, а також системний, інтегрований, компетентнісний підходи до знайомства з оточуючим середовищем і інклюзія у широкому сенсі цього слова. Формування громадянської та соціальної компетентності дітей є також важливим компонентом розвитку дитини й підготовки її до реалій життя у світі, що швидко змінюється.

Саме для набуття практичних навичок й компетентностей для життя й був розроблений наскрізний інтегрований курс «Культура добросусідства». Його програми успішно пройшли апробацію й схвалені до використання. Зміст курсу є інтегрованим і, таким чином, дозволяє здобувачеві освіти побачити явища навколишнього життя в їх взаємозв'язку і взаємовпливі. Пріоритетність виховних та розвиваючих завдань через активну практичну діяльність сприятиме формуванню певних навичок і моделей поведінки, у першу чергу, спрямованих на розвиток особистості, її культурної компетентності, громадянської свідомості й повагу до різноманіття.

Зазначені програми дозволяють широко використовувати новітні освітні технології в навчанні, стимулюють введення інноваційних форм роботи, таких як інтерактивні заняття, тренінги, дискусії, ділову гру, кейс-стаді та ін. Курс «Культура добросусідства» може стати важливою складовою частиною сучасної громадянської освіти дітей різного віку, а також їхніх батьків, бо дає змогу широко залучати до освітнього процесу дорослих і громаду, що також сприяє розвиткові інтеграційних процесів у суспільстві.

Навчальний курс «Культура добросусідства» може бути введений, починаючи з будь-якого класу, як спецкурс за рахунок годин варіативної частини навчальних планів (35 годин на рік), за відсутності годин у варіативній частині - як виховна година. Викладання курсу може здійснюватися класними керівниками - вчителями початкових класів і вчителями-предметниками, шкільними психологами, соціальними працівниками, за умови проходження ними відповідної методичної підготовки.

Додаток
до листа Міністерства
освіти і науки України
від 01.07.2019 р. № 1/11-5966

Курси морально-духовного спрямування

Відповідно до Типових навчальних планів закладів загальної середньої освіти з навчанням українською мовою і вивченням етики чи курсів духовно-морального спрямування (додаток 13 до наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 03.04.2012 р. № 409 в редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 29.05.2014 № 664) у 2019 -2020 навчальному році в 5-6 класах продовжується вивчення предмета «Етика» або курсів духовно-морального спрямування. Для шкіл, що користуються іншими Типовими планами, ці курси можуть вивчатись за рахунок варіативної складової.

Натепер Міністерством рекомендовано декілька програм, перелік яких розміщено на сайті Інституту модернізації змісту освіти.

Викладання основ християнської етики та інших предметів духовно-морального спрямування в закладах загальної середньої освіти відбувається за умови письмової згоди батьків та за наявності підготовленого вчителя. При цьому просимо враховувати ситуацію, коли не всі діти відвідують зазначені курси. У такому випадку ці заняття повинні бути в розкладі першим або останнім уроком.

Для належного підвищення кваліфікації вчителів етики та інших курсів духовно-морального спрямування, обміну досвідом, підвищення якості викладання можуть бути створені районні (міські) методичні об'єднання вчителів, творчі групи, кабінети тощо.

Зміст курсів духовно-морального спрямування не передбачає катехізацію, неприпустимим є також нав'язування учителем дітям власних поглядів у ставленні до тих чи інших Церков, примусу дітей до молитви під час уроків, відвідування церковних служб тощо.

Предмети духовно-морального спрямування слід викладати в тісній співпраці з батьками, інформувати батьківську громадськість про особливості християнської етики, давати їм можливість відвідувати уроки і позакласні заходи з предмета.

Програмами суспільних дисциплін (історія, правознавство, громадянська освіта) передбачено години **резервного часу**, які вчитель використовуватиме на власний розсуд.

Згідно з Інструкцією з ведення ділової документації у закладах загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів (наказ Міносвіти і науки №240 від 23.06.2000 р.) календарне планування навчального матеріалу здійснюється учителем безпосередньо в навчальних програмах. Можна користуватись також окремими брошурами, зробленими на основі навчальних програм. На основі календарних планів вчителі розробляють поурочні плани, структура і форма яких визначається ними самостійно. Поурочними планами для вчителів можуть

слугувати також методичні посібники, що мають гриф Міністерства освіти і науки України. Під час розроблення календарних планів вчитель може на власний розсуд використовувати резервні години – планувати проведення практичних, контрольних робіт, семінарів, засідань круглих столів тощо.

Крім того, учитель на свій розсуд може об'єднувати уроки узагальнення і тематичний контроль; зробивши відповідні записи в журналі.

Учнівські зошити з предметів суспільно-гуманітарного циклу переглядаються учителем один раз на семестр і бал за ведення зошита може (за бажанням вчителя) виставлятися в журнал. При виставленні тематичних оцінок вчитель на власний розсуд може враховувати або ні оцінку за ведення зошита.

Підручники, посібники, робочі зошити, атласи та контурні карти, зошити для контролю і корекції навчальних досягнень тощо, що використовуються на уроках, **повинні мати гриф Міністерства освіти і науки України.**

Додаток
до листа Міністерства
освіти і науки України
від 01. 07. 2019 р. № 1/11-5966

Економіка

У глобалізованому світі освіта стає основним засобом національного самоствердження, тому процеси реформування освітньої системи, спрямовані на розвиток та набуття особистістю якісних здатностей, приведення вітчизняних критеріїв та стандартів освіти у відповідність до європейських вимог, організація компетентнісного навчання (не знання заради знань, а вміння їх застосовувати в реальному житті, не що ти знаєш – а як ти цим умієш користуватися), забезпечення інтегрованості змісту (внутрішньопредметної і міжпредметної) на основі ключових компетентностей, формування економічної предметної компетентності тощо. У 2018 році учні 10 класу почали працювати за новою, компетентніснозорієнтованою програмою, але перехід освітнього процесу на компетентнісні засади, поки що не відображено належним чином у дидактичному і методичному забезпеченні навчання, де все ще домінує знаннява компонента. І саме вчителю належить трансформувати наявні інструменти методичного забезпечення задля реалізації інтегрованого результату навчальної діяльності учнів, що формується не тільки як комплекс економічних знань і практичних умінь, а передусім як сукупність досвіду, економічної і фінансової культури та мислення, наявності стійкої потреби і інтересу до професійної компетентності, підприємливості, громадянського світогляду, психологічної бази для життєвого самовизначення учнів. Параметрами, що визначають кінцевий результат освітньої діяльності учня стануть самооцінка, самореалізація, розуміння своєї значущості й відповідальності за результати власної діяльності. Тому головним критерієм успішної діяльності вчителя на шляху реалізації освітніх завдань з економіки, являється *формування такої особистості випускника, який створює собі роботу, а не шукає її, має здатність створювати власні світи і гармонійно себе в них почувати. І тільки вчитель повинен знайти найефективніші способи формування такої особистісної ціннісної структури індивіда, яка виступає найважливішим чинником процесу соціалізації, за допомогою якого людина стає повноправним членом суспільства у всій повноті соціальних взаємин.*

Учні 11 класу в 2019/2020 навчальному році продовжать вивчення економіки на профільному рівні (105 годин, 3 годин на тиждень) за навчальною програмою, що затверджена наказом МОН України від 23.10.2017 № 1407. Зазначена навчальна програма розміщена на офіційному веб-сайті МОН України. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>

Змістом пояснювальної записки до навчальної програми визначено компетентнісний потенціал предмета, мету й основні завдання курсу економіки в старшій школі.

Під час ознайомлення з компонентною складовою програми розділу 3. «Підприємство та підприємницька діяльність», очікуваним результатом навчально-пізнавальної діяльності в ціннісній частині передбачено усвідомлення кожним старшокласником розуміння, що підприємливість - це здатність до самостійних, неординарних, нетипових дій, тому в ринкових умовах практично всі люди мають бути підприємливими, але це не означає, що всі повинні й можуть бути підприємцями. Діяльнісний компонент передбачає вміння визначити ділову активність, яка характеризує не лише ефективність, а й динаміку розвитку підприємств за ринкових умов, втілює різні аспекти діяльності підприємства, визначається системою таких критеріїв, як місце підприємства на ринку конкретних товарів, географією ділових відносин, репутацією підприємства як партнера, активністю інноваційно-інвестиційної діяльності, конкурентоспроможністю, динамікою показників ефективності виробничо-господарської діяльності в цілому. Ознайомлення з розділами 4. «Національна економіка та роль уряду у її функціонуванні» та 5. «Світова економіка та інтеграційні процеси», що розкривають закономірності функціонування національної економіки як цілого, роль уряду в забезпеченні цієї цілісності та його інструменти впливу на економіку, дозволить усвідомити та критично оцінити важливість міжнародної економічної інтеграції й особистої участі в ній країн світу, формування торгівельних відносин України з іншим світом на засадах гарантування економічної безпеки національної економіки, конкурентні переваги України на світових ринках сільськогосподарської продукції, рудної сировини і металів: запаси мінеральних ресурсів, місце України в системі міжнародних економічних відносин та потребу майбутніх змін, переваги та загрози для національної економіки від глобалізації. Діяльнісна і оцінна освітня компонента результатів навчально-пізнавальної діяльності реалізується також у ході виконання 8 практичних робіт. Практичні роботи є особливою формою, способом і засобом перевірки та оцінювання результатів навчання. Під час виконання практичних робіт удосконалюються навички опрацювання і обробки статистичних даних і фактичних матеріалів, вміння характеризувати і порівнювати економічні явища, виявляти загальні економічні закономірності, встановлювати зв'язки і залежності, робити висновки, складати прогнози, удосконалювати навичка графічної грамотності, розвивати логічне мислення, творчі і підприємницькі здібності, формувати вміння працювати з різноманітними інформаційними ресурсами.

Важливою умовою успіху в реалізації курсу має стати формування нового інтегративного способу мислення характерного і необхідного для сучасної людини. Інтеграція навчання дозволяє створити психологічний комфорт для придбання учнями знань і для самовираження, розвивати комунікативні якості та загальнонавчальні вміння, підвищувати інтерес до знань, розвивати самостійність користування науково-популярною літературою, збільшити творчий потенціал учнів, розвивати логічне мислення, комунікативні здібності, використовувати різні види роботи протягом уроку, залучати вчителів-предметників до спільної роботи. Особливо увагу варто звернути на інтегрування відповідних тем курсу з математикою та географією – курс «Географічний простір Землі», розділ III «Загальні суспільно-географічні закономірності світу». Не менш популярними засобами, що забезпечать ефективність освітнього процесу стають електронні освітні ресурси, зокрема знайомий серед педагогів як України, так і всього світу, багатофункціональний сервіс LearningApps. Він призначений для розробки, зберігання інтерактивних завдань з різних навчальних предметів, за допомогою яких учні можуть перевірити і закріпити свої знання в ігровій формі, що сприяє формуванню їх пізнавального інтересу. Сервіс LearningApps дає вчителю можливість урізноманітнити урок з будь-якого предмету, у тому числі економіки за рахунок цікавих завдань. Окрім того, передбачається впровадження Національної освітньої електронної платформи, яка стане рушієм суттєвих змін в освітньому процесі та започаткує ринок виробництва українських електронних освітніх продуктів і сервісів, сприятиме формуванню цифрової компетентності учасників освітнього процесу в Україні.

Підсилить економічну компетентність можна використання і реалізація завдань курсів за вибором, перелік яких розміщено на офіційному сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» за посиланням:

<https://drive.google.com/file/d/0B3m2TqBM0APKcmo1Rm84dkh0NWc/view>, «Список навчальних програм, підручників та посібників для закладів загальної середньої освіти, яким надано гриф Міністерства освіти і науки України або схвалення для використання в закладах загальної середньої освіти» (далі-Перелік) включає додаткове навчально-методичне забезпечення, серед яких провідним залишається оновлений курс «Фінансова грамотність» (35 годин та 105 годин) для учнів 10 (11) класів закладів загальної середньої освіти (авт. Смовженко Т. С., Кузнецова А. Я.), продовжено впровадження в освітній процес курсу за вибором «Основи споживчих знань» та програм, що реалізуються в рамках проекту «Здоров'я дитини — здорове харчування» (авт. програм «Здоров'я дитини — здорове харчування» для учнів 3–4 та 5–7 класів А. І. Довгань, О. В. Овчарук, Л. М. Пужайчереда), програма курсу за вибором «Основи енергопостачання та енергоспоживання» (авт. Сафіуліна К. Р.) та програма факультативного курсу «Абетка з основ житлово-комунального управління» (авт. Сафіуліна К. Р. та інш.), що цілеспрямовано реалізують наскрізні змістові лінії.

Пропоновані курси за вибором можуть викладатися за рахунок варіативного компонента змісту освіти для забезпечення пізнавальних і освітніх потреб старшокласників та використовуватись незалежно від обраного профілю навчання й стати актуальними для учнів основної школи.

У 2019/2020 навчальному році за підтримки Міністерства освіти і науки України організовуються і поводяться:

- черговий Всеукраїнський турнір юних економістів, питання якого друкуються в періодичних виданнях
- Всеукраїнський турнір юних знавців курсу «Фінансова грамотність», умови проведення розміщені на сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти».

Суттєву допомогу для підвищення свого фахового рівня та в підготовці до уроків з економіки вчителям надають науково-методичний журнал «Географія та економіка в рідній школі» Міністерства освіти і науки України та науково-методичний журнал «Економіка в школах України», Інтернет-ресурси (наприклад, «Портал споживача» – www.consumerinfo.org.ua, «Державна служба статистики України» – www.ukrstat.gov.ua, «Національний банк України» – www.bank.gov.ua), авторські творчі майстерні учителів.

Додаток
до листа Міністерства
освіти і науки України
від 01. 07. 2019 р. № 1/11-5966

Біологія і екологія

У 2019/2020 навчальному році навчання біології в закладах загальної середньої освіти здійснюватиметься за такими навчальними програмами:

6-9 класи:

Програма з біології для 6-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів (оновлена), затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804. Програму розміщено на офіційному веб-сайті МОН України [<http://mon.gov.ua/activity/education/zagalnaserednya/navchalni-programi-5-9-klas2017.html>];

8 -9 класи з поглибленим вивченням біології:

Програма з біології для 8-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням біології, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 17.07.2013

№ 983. Програму розміщено на офіційному веб-сайті МОН України <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/biologiya1.pdf>];

10-11 класи:

Програма з біології і екології для 10-11 класів закладів загальної середньої середньої освіти: рівень стандарту, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407;

Програма з біології і екології для 10-11 класів закладів загальної середньої середньої освіти: профільний рівень, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407.

Програми розміщені на офіційному веб-сайті МОН України [<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>].

Чинні програми дають право вчителю творчо підходити до реалізації їх змісту: самостійно обирати послідовність розкриття навчального матеріалу в межах одного навчального року, але так, щоб не порушувалась логіка його викладу; змінювати орієнтовну кількість годин, передбачених програмами для вивчення тем або розділів, та час проведення шкільних екскурсій, використовуючи для цього резервні години або години навчальної практики; добирати об'єкти для вивчення та включати в зміст освіти приклади зі свого регіону. Резервні години можуть бути використані для повторення, систематизації, узагальнення навчального матеріалу, контролю та оцінювання результатів навчання учнів, проведення семінарів, захисту проєктів тощо.

У навчальному плані і додатку до свідоцтва про здобуття повної загальної середньої освіти зазначається один предмет «Біологія і екологія». При цьому для держаної підсумкової атестації, як у формі зовнішнього незалежного оцінювання, так і у письмовій формі у закладі освіти учні можуть обирати предмет «біологія».

У 2019/2020 навчальному році завершується впровадження навчальних програм для старшої школи, розроблених до Державного стандарту 2011 року. Нові навчальні програми розроблено на компетентнісних засадах, визначених Концепцією реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа».

Навчальний матеріал у програмі 11 класу структуровано за темами: «Адаптації», «Біологічні основи здорового способу життя», «Екологія», «Сталий розвиток та раціональне природокористування», «Застосування результатів біологічних досліджень у медицині, селекції та біотехнології».

Програма із біології і екології на рівні стандарту в 11 класі розрахована на 70 годин (2 години на тиждень). Кількість годин на вивчення тем, послідовність їх вивчення в програмі орієнтовні і можуть змінюватись вчителем під час календарно-тематичного планування. У межах кожної теми рекомендуємо передбачити години на повторення і корекцію знань, отриманих в основній школі, узагальнення і систематизацію навчального матеріалу.

Курс біології і екології **одинадцятого класу** покликаний сформувати у випускників школи ключеві компетентності, які забезпечують знання та розуміння фундаментальних принципів біології, осмисленні уміння, сформовані навички, усвідомлене ставлення до вибору шляху подальшого навчання відповідно до своїх інтересів і здібностей.

У змісті всіх тем реалізовано три взаємопов'язані компоненти, важливі для формування ключових компетентностей:

екологічній розкриває роль факторів зовнішнього середовища, взаємозв'язок живого зі своїм довкіллям, наслідки порушення умов довкілля для функціонування різних ієрархічних рівнів життя, визначення діяльнісних аспектів подолання екологічних проблем та досягнення сталого (збалансованого) розвитку;

здоров'язбережувальний - ознаки та критерії здоров'я, визначає роль ендогенних та екзогенних чинників, забезпечує набуття навичок безпечної поведінки, спрямованих на збереження власного здоров'я та здоров'я інших людей;

соціально-громадянський - відповідальність за ухвалення виважених рішень щодо діяльності в довкіллі, за стан довкілля, готовність брати участь у природоохоронних заходах.

Основна концептуальна ідея нової навчальної програми з біології і екології для 11 класу базується на реалізації функціонального, системно-структурного та екологічного підходів і забезпечує розуміння біологічної картини світу, цінності таких категорій, як знання, життя, природа, здоров'я, формування свідомого ставлення до екологічних проблем, усвідомлення біосферної етики, застосування знань з біології у повсякденному житті та майбутній професійній діяльності, оцінювання їх ролі для суспільного розвитку, перспектив розвитку науки біологія та її значення у забезпеченні існування біосфери.

Зміст курсу «Біологія і екологія» є логічним продовженням курсу біології основної школи у формуванні природничо-наукової компетентності учнів і спрямований на задоволення освітніх потреб відповідно до обраного рівня освіти: стандарту або профільного. Спільним у меті навчання на різних рівнях є формування системи знань про основні властивості живих систем, формування предметної та методологічної компетентностей. І на профільному рівні і на рівні стандарту вивчаються однакові теми. Однак на профільному рівні предмет вивчається поглиблено і передбачає більш повне опанування понять, законів, теорій; використання інноваційних технологій навчання; організації практичної, дослідницької та проектної діяльності учнів; забезпечує також прикладне спрямування навчання за рахунок інтеграції знань і методів пізнання та застосування їх у різних сферах діяльності, у тому числі і професійну орієнтацію учнів на майбутню діяльність, яка користується попитом на ринку праці.

У класах небіологічного профілю необхідно приділити більшій увазі розділам, що пов'язані із життям, а не суто основам біологічних знань. Варто приділяти увагу питанням, що пов'язані з майбутнім батьківством молодих людей. Важливо пам'ятати, що старшокласники і старшокласниці є молодими громадянами, які невдовзі підуть в доросле і самостійне життя. Тому вивчення біології має бути максимально прив'язане до набуття знань, умінь і навичок, формування ціннісних ставлень важливих для життя.

Зміст теми «Адаптації» має теоретико-прикладний характер. Метою вивчення має бути формування в учнів комплексного уявлення про адаптації, що проявляються на різних рівнях організації біологічних систем. Тема націлена на розуміння, яким чином зміна умов середовища впливає на стан, сталість і розвиток живих істот; усвідомлення, що на підставі вивчення життєвих циклів видів та особливостей їх життєвих стратегій можна контролювати чисельність небезпечних інвазійних та патогенних організмів або, навпаки, створювати відповідні умови для підвищення продуктивності організмів, що використовуються в якості харчових, технічних, лікарських; в який спосіб можна досягти підвищення стійкості організмів в процесі їх адаптації до стрес-факторів; як підвищити власний адаптивний потенціал тощо.

Термін «адаптації» використовують для позначення еволюційного процесу характерного для популяції і виду (еволюційні/ філогенетичні/генотипові адаптації) і для означення фізіологічного процесу, властивого окремому організму (фізіологічна/фенотипова адаптація). Останній процес у світовій науці називають «акліматизацією», а здатність до нього — «фенотиповою пластичністю». У загальносвітовій практиці прийнято еволюційне трактування поняття «адаптації». Поняття «симбіоз» має ширше значення, ніж воно вживається в даній темі. Тому варто донести до учнів, думку про те, що цей термін тут вжито у вузькому значенні для позначення взаємодій у випадку, коли один організм є середовищем існування для другого. Про решту типів симбіозу, що не потребують тісного співіснування організмів, йтиметься у темі «Екологія».

Згідно з Концепцією «Нова українська школа» однією з ключових компетентностей випускника школи є екологічна грамотність, тобто «уміння розумно та раціонально користуватися природними ресурсами в рамках збалансованого розвитку, усвідомлення ролі навколишнього середовища для життя і здоров'я людини».

Однім із шляхів реалізації цих завдань є включення в курс 11 класу тем «Екологія» та «Сталий розвиток та раціональне природокористування». Зміст тем базується на принципах

інтегральності і міждисциплінарності, що пов'язано з глобальністю і всебічністю сталого розвитку як явища. Спираючись на базові біологічні та екологічні знання старшокласників учителю важливо націлити учнів на розуміння основних принципів збалансованого розвитку людства – забезпечення діалектичного взаємозв'язку між поведінкою і цінностями особистості, активності суб'єкта і мотивації до діяльності, єдності з життям.

З огляду на наявність питань екології в темі «Адаптації» і тісний зв'язок тем «Екологія» і «Сталий розвиток та раціональне природокористування» доцільно вивчати їх після теми «Адаптації».

Зміст теми «Екологія» є розширенням подібної теми курсу 9-го класу, тож варто актуалізувати і використовувати наявні знання школярів. Новим у цій темі є поняття про зв'язки між популяціями в екосистемі (трофічні, топічні тощо), чому треба приділити додаткову увагу.

Розглядаючи тему «Сталий розвиток та раціональне природокористування» найкраще зосередитись на локальних змінах, які можуть здійснити учні в своєму житті та їх впливі на глобальну екологічну ситуацію («думай — глобально, дій — локально»): майбутнє в руках у кожного, а не в знеособленої влади. Під час вивчення теми варто приділяти якомога більшу увагу екологічним проблемам України та можливими шляхам їх вирішення - що мусимо робити вже зараз. Не варто дуже детально розбиратися у критеріях забруднення довкілля та його якості, буде достатньо знання про основні характеристики різних критеріїв і розуміння їх штучного характеру (вони визначені людиною). Потрібно зосередити увагу на глобальних змінах клімату на противагу поняттю про глобальне потепління — перший процес є наслідком другого, однак потепління проявляється не у всіх регіонах і неоднаково у різних, тож варто пояснити чому поняття «зміна клімату» є кращим за «глобальне потепління». Поняття «сталий розвиток», «раціональне природокористування», «екологічне мислення» є дуже абстрактними, тому в процесі підготовки до їх пояснення вчителю потрібно ретельно визначитися із чіткими визначеннями, прикладами, що їх ілюструють та власним розумінням цих понять. Інакше є ризик плутанини між ними у свідомості учнів. При підготовці і проведенні уроку про екологічну політику в Україні й світі, а також громадянську активність у цій сфері найкраще залучити учнів для висвітлення цих питань — це зробить урок більш інтерактивним і цікавим. Крім того, до проведення такого уроку можна залучити вчителя правознавства.

Розвиток понять про селекцію, біотехнологію, генетично модифіковані організми, про методи класичної селекції та сучасної біотехнології, значення досягнень генетичної та клітинної інженерії, уявлення про які учні отримали вивчаючи біологію в основній школі, реалізується в процесі вивчення теми «Застосування результатів біологічних досліджень у медицині, селекції та біотехнології». Виклад сучасних аспектів репродуктивної медицини, клітинної і тканинної інженерії, трансплантології, генної інженерії людини та біотехнології потребують набуття викладачем сучасних актуальних знань, ґрунтовних відомостей про останні досягнення в цих галузях. Важливо обговорити з учнями біоетичні та безпекові проблеми репродуктивної медицини та генної модифікації людини, особливо у світлі останніх повідомлень про редагування геномів людських ембріонів. Новою темою у цьому розділі є поняття про біологічну безпеку й біологічну зброю, під час вивчення якої варто зосередити увагу на безпекових аспектах біологічних досліджень, робіт з біологічними об'єктами і створення ГМО, а також обговорити неконтрольовані небезпеки, що постають під час використання біологічної зброї. Завдання теми - формування усвідомленого ставлення молоді до досягнень сучасної біології, розуміння, що принципи збалансованого розвитку обов'язково поєднуються з такими загальнолюдськими моральними принципами, як справедливість, відповідальність перед теперішніми і майбутніми поколіннями.

Тема «Біологічні основи здорового способу життя» включена в зміст курсу біології 10-11 класу з метою реалізації Державного стандарту у частині компоненту «Здоров'я».

Місце вивчення цієї теми у структурі курсу визначає вчитель. Під час вивчення теми поглиблюються знання учнів отримані на уроках з основ здоров'я про основні поняття: здоров'я, здоровий спосіб життя, інфекційні та неінфекційні захворювання, їх профілактика. Оскільки чинники і засади здорового способу життя вивчались на уроках курсу «Основи здоров'я», під час розгляду цієї теми потрібно звертати увагу саме на біологічні основи тих чи тих дій, а також максимально залучати вже наявні знання і досвід учнів з цієї теми (учні можуть проводити уроки у себе в класі чи в молодших класах, готувати цікаві проекти про різні аспекти здоров'я, проводити акції в школі, створювати мозкові мапи тощо). Під час вивчення питань у сфері репродуктивного здоров'я доцільно проаналізувати ефективність різних методів контрацепції, здатність їх захищати від інфікування ІПСШ, а не лише назвати їх. Плануючи вивчення теми доцільно передбачити достатню кількість навчальних годин на вивчення питань щодо функціонування імунної системи, імунокорекції, імунотерапії, які раніше не розглядались в курсі шкільної біології. Не варто приділяти багато уваги кількісним характеристикам впливу на здоров'я різних груп чинників, оскільки у різних джерелах вони значно різняться. Важливо зосередитися здебільшого на ціннісному компоненті очікуваних результатів навчальної діяльності: зорієнтувати учнів на усвідомлення важливості рухової активності, раціонального харчування та особистої гігієни для збереження здоров'я і профілактики різних захворювань. Особливою лінією має проходити формування негативного ставлення до куріння, вживання психоактивних речовин, як фактора емоційного благополуччя для здоров'я і професійного успіху. Головне завдання теми полягає в тому, щоб досягти позитивних змін у ставленнях і намірах випускників щодо власного здоров'я.

Освітній процес рекомендується базувати на компетентісно орієнтованих завданнях з використанням сучасних освітніх технологій. До прикладу, матеріали щодо досвіду вивчення еволюційної біології у школах Європи постійно публікуються у європейському журналі для учителів природничих дисциплін «Scienceinschool». Тут можна знайти цікавий досвід учителів, зокрема щодо складання філогенетичних схем, а також наукові статті з проблем еволюційної біології (BarkerJohn, PhilipJudith / Phylogeneticsofman-madeobjects: simulatingevolutionintheclassroom // Scienceinschool. – 2013. - № 27. – Р. 27 – 31). Важливо, що детальні методичні рекомендації щодо проведення уроків з еволюційної біології розробляються в університетських лабораторіях. Вони мають глибоку наукову базу. Особливо пропонуються матеріали для учнів і методичні розробки для вчителів з відповідними поясненнями і чіткими порадами для ефективного використання на уроках. Запропоновані завдання – це цілісні методичні комплекси з організації діяльності учнів на уроці. Усі розробки спрямовані на формування в учнів і вчителів критичного мислення і глибокого розуміння еволюційних процесів. Тож в Україні нам варто долучитися і використовувати цінні освітні ресурси, що розроблені в інших країнах:

Evolution: DNA andtheUnityofLife / [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <https://teach.genetics.utah.edu/content/evolution/>

TeacherGuideSameorDifferentSpecies? – Режим доступу: https://teach.genetics.utah.edu/content/evolution/speciation/same-or-different-species_TG.pdf

Освітній ресурс Медичного інституту Говарда Г'юза– Режим доступу: <https://www.hhmi.org/biointeractive>

PedigreesandtheInheritanceofLactoseIntolerance. - [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <https://www.hhmi.org/biointeractive/pedigrees-and-inheritance-lactose-intolerance>

Система вправ і завдань, що використовуються у навчанні біології, має бути дидактично доцільна та спрямована на вдосконалення різних практичних умінь і навичок, формування та розвиток досвіду предметної, міжпредметної та загальнонавчальної діяльності учнів, стимулювати в них уміння користуватися усіма видами мовленнєвої діяльності для спілкування і пізнання, уміння взаємодіяти з іншими людьми, виконувати різні соціальні ролі в групі та колективі.

Доцільно використовувати різні форми для проведення перевірки навчальних досягнень: усне опитування, виконання самостійних робіт, тестування (письмове, усне, комп'ютерне), письмова контрольна робота. Обов'язковим елементом контрольної роботи мають бути завдання з короткою та розгорнутою відповіддю. Зміст завдань для перевірки навчальних досягнень з теми має відповідати очікуваним результатам навчання учнів, визначеним програмою, і забезпечувати виявлення не тільки базових знань учнів, а й вміння їх застосовувати у життєвих ситуаціях.

Основними видами оцінювання є поточне і підсумкове (тематичне, семестрове, річне). Тематична оцінка виставляється з урахуванням поточних оцінок за різні види навчальних робіт, у тому числі лабораторні (практичні) роботи. З огляду на це, у кожного учня має бути оцінка за виконання, як мінімум, однієї з лабораторних (практичних) робіт, передбачених програмою у змісті певної теми. Для оцінювання використовуються орієнтовні вимоги до оцінювання, затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 21.08.2013 № 1222. З метою запобігання перевантаженню учнів не рекомендується проведення тематичної контрольної роботи з біології в кінці семестру. Семестрове оцінювання здійснюється на підставі тематичного. У разі відсутності оцінки за одну або декілька тем, що вивчались упродовж семестра, семестрова оцінка може бути нижча середнього арифметичного наявних тематичних оцінок. При виставленні оцінки за семестр ураховуються складність і значущість окремих тем для формування предметної компетентності, динаміка навчальних досягнень учнів. Проведення семестрової (річної) контрольної роботи програмами з біології не передбачено.

Звертаємо увагу, що наказом Міністерства освіти і науки України від 20.12.2018 № 1426 затверджено програму, за якою починаючи з 2020 року буде проводитися зовнішнє незалежне оцінювання результатів навчання з біології, здобутих на основі повної загальної середньої освіти.

До відома вчителів. Є можливість участі учителів України, у курсах, що проводяться для учителів Європи навчальною лабораторією ELLS ([European Learning Laboratory for the Life Sciences](http://ellslab.org)) при Європейській молекулярно-біологічній лабораторії (EMBL) у місті Хайдельберг (Німеччина). Курс для вчителів «**Genes of Change: New Ways of Teaching Evolutionary Biology**» («Гени змін: Новий підхід до викладання еволюційної біології»). Інформація про курс: <http://emblog.embl.de/ells/llab-february-2019/>. Робота вчительських курсів при ELLS спрямована передусім на освоєння нових методик викладання біології та інших природничих дисциплін.

Додаток
до листа Міністерства
освіти і науки України
від 01. 07. 2019 р. № 1/11-5966

Географія

Нестримний розвиток інформаційних технологій, особливо в області мультимедіа, віртуальної реальності і глобальних мереж, створили умови для радикальних перетворень з погляду методів, інформаційного змісту, освітнього простору, які переживає сучасна глобальна освітня система, започаткували інноваційні перетворення в національній освіті, пов'язаних з компетентісно орієнтованим підходом до навчання – що заснований на оволодінні засобами безперервного самостійного набуття нових знань, який розвиває здібності та уміння адаптуватися до складних, швидкоплинних і непередбачених ситуацій. Зростаюче розмаїття джерел знань та розширення доступу до них відкриває додаткові можливості для навчання, котрі можуть бути менш формалізованими та більш

інноваційними. Сучасні виклики сприяли трансформації освітнього процесу та формуванню нових освітніх концепцій, серед яких ключовою стає концепція навчання протягом усього життя (Lifelong Learning). Швидкість та різноманіття змін збільшується, і навчання стає основною діяльністю протягом усього життя. В освітньому процесі все більше значення надається самостійній роботі, рівноправним відносинам між педагогом і учнем. Процес започаткованих змін не змінює сенсу географічної освіти, яка має значний гуманістичний та інтегративний потенціал, відіграє важливу, а можливо і основну роль в оновленні світогляду людини на глобальному і особистісному рівнях.

Так, у 2019/2020 навчальному році учні 6-9 класів продовжать вивчення географію за навчальною програмою, затвердженою наказом МОН України від 07.06.2017 № 804, що розміщена на офіційному веб-сайті МОН:

<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>

та з використанням методичних рекомендацій, підготовлених МОН України спільно з НАПН України, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (лист МОН України 09.08.2017 № 1/9-436).

У вересні 2019 року учні 10 класу вивчатимуть географію курсу «Географія: регіони та країни» рівень стандарту (52 години, 1,5 години на тиждень) та профільний рівень (175 годин, 5 годин на тиждень) за новими навчальними програмами, затвердженими наказом МОН України від 23.10.2017 № 1407. (Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>),

використовуючи методичні рекомендації, розроблені МОН України спільно з ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (лист МОН України 03.07.2018 № 1/9-415), посилання на офіційний веб-сайт МОН:

<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/metodichni-rekomendaciyi>

Учні 11 класу вивчають курс «Географічний простір Землі» рівень стандарту (35 годин, 1 год. на тиждень) та профільний рівень (175 годин, 5 год. на тиждень) за програмою, затвердженою наказом МОН України від 23.10.2017 № 1407.

Зазначена навчальна програма розміщена на офіційному веб-сайті МОН України: (Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>).

Курс «Географічний простір Землі» в 11 класі відповідає гуманістичній складовій географії, визначає новий світогляд, заснований на цінностях загальнолюдського і загальнокультурного характеру. Змістова частина навчальної програми розкриває сутність географічної науки в цілому.

Рівень стандарту курсу передбачає ознайомлення зі Вступом та чотирма розділами програми: «Топографія та картографія», «Загальні закономірності географічної оболонки Землі», «Загальні суспільно-географічні закономірності світу», «Суспільна географія України».

На профільному рівні поглиблення змістової частини програми починається зі Вступу і продовжується розділами: «Топографія з основами геодезії та картографія. Географічні інформаційні системи (ГІС) та дистанційне зондування Землі (ДЗЗ)», «Загальні закономірності географічної оболонки Землі», «Загальні суспільно-географічні закономірності світу», «Суспільна географія держави (на прикладі України)», «Суспільно-географічне бачення глобальних проблем людства, глобальні стратегії і прогнози». Програма надає можливості вчителю творчо підходити до реалізації її змісту, добирати об'єкти для вивчення та залучати до змісту приклади, що пов'язані із життям свого регіону (області, міста). Ураховуючи рівень підготовки учнів, їхні інтереси і нахили, учитель може запропонувати свій варіант вивчення матеріалу з методичним обґрунтуванням доцільності внесених змін.

Кількість годин на вивчення тем, як на рівні стандарту, так і профільному, є орієнтовною її можна змінювати в межах визначеного навчального часу. Учитель може на власний розсуд змінити розподіл годин між темами і розділами, використати години

резервного часу з метою глибшого вивчення окремих тем, проведення уроків узагальнення і систематизації знань після вивчення великих розділів і тем, проведення екскурсій, зустрічей, обговорення дискусійних питань, що виникли під час вивчення певних тем тощо.

Курс «Географічний простір Землі» рівня стандарту і профільного рівня безпосередньо пов'язаний не тільки з попередніми курсами географії, він також інтегрує знання, здобуті на заняттях з математики, економіки, історії, інформатики тощо. Особливою є роль географії, оскільки в процесі її вивчення відбувається формування основ світогляду, становлення моральної соціально-політичної культури, в інтеграції навчального предмета з медіаосвітою, яка продиктована самим життям і є дуже актуально. Під час інтеграції географії та медіаосвіти використовуються такі засоби: текст підручника; дидактичні матеріали, періодична преса; телевізійні передачі; аудіо-та відеозаписи, музичні твори, довідкова та енциклопедична література; інформація, отримана під час відвідування виставок, музеїв, туристсько-краєзнавчих екскурсій, подорожей. На уроках географії, застосовуючи медіа освітні ресурси, пов'язані з умінням аналізувати інформацію з різних критеріїв, в учнів формується критичне мислення, під яким ми розуміємо здатність людини самостійно сприймати та аналізувати інформацію; вміння бачити помилки або логічні порушення у твердженнях партнерів; аргументувати свою думку, переглядати її, якщо вона не витримує критики; вміння розпізнавати пропаганду; наявність розумної долі скепсису, сумнівів; прагнення до пошуку оптимальних рішень; мужність, принциповість, сміливість у відстоюванні своїх позицій; відкритість до сприймання інших поглядів.

Компетентнісна частина програми має також забезпечити засобами географії формування особистостей, здатних використати у повному обсязі свій *творчий потенціал*, пропонувати та реалізовувати ідеї, нові цінності, очікування та нове розуміння успіху, змінювати саму стратегію успіху. Компетентнісний підхід до навчання географії підкреслює діяльнісний складник результатів освіти та їхню практичну значущість у процесі набуття школярами досвіду, зокрема картографічної компетентності, яка окрім навичок роботи з паперовими картографічними джерелами, передбачає навички роботи в геоінформаційних системах та вмінні користуватися банками просторових даних з питань охорони природи, освоєння нових земель, промислового і цивільного будівництва. Ці знання є підґрунтям для вивчення за картографічними моделями реальної економіки світу, застосування набутих знань під час розв'язання будь-яких завдань протягом усього життя.

Трансформація освітнього процесу з позицій компетентнісного підходу, полягає в забезпеченні особистісної спрямованості процесу навчання, яка реалізується через різноманітні форми проведення уроків, мотивацію і диференціацію процесу навчання, а також надає змогу розробити алгоритми формування елементів предметно-географічних компетентностей учнів, зокрема географічних фактів, номенклатури, уявлень, понять, причинно-наслідкових зв'язків, прикладних і картографічних умінь тощо. Оцінюючи результати навчальної діяльності учнів з географії, необхідно враховувати рівень засвоєння теоретичних знань і сформованості практичних умінь, досвід творчої діяльності та використовувати різноманітні форми, способи і засоби перевірки та оцінювання результатів навчання. Виконання аналітичних завдань та досліджень, спрямованих на розвиток умінь і навичок роботи з географічними картами та іншими джерелами інформації, розв'язання географічних, екологічних й соціально-економічних задач, здійснення порівняльного аналізу, що пропонується під час виконання 10 (рівень стандарту) та 54 (профільний рівень) програмних практичних робіт, через які реалізується практична спрямованість курсу, стануть важливою формою і засобом перевірки та оцінювання результатів навчання, які є обов'язковими для всіх учнів класу. Обов'язковими для оцінювання у кожному семестрі є дві практичні роботи на вибір учителя. Дослідження введено до навчальної програми з географії саме з метою поєднати виконання практичних і суспільно значущих завдань шляхом створення різноманітних творчих робіт. Цей головний принцип, покладений в основу досліджень, реалізує ідею зближення освітнього процесу з реальним життям, адже знання повинні активно використовуватися у повсякденних умовах. Дослідження як вид освітньої діяльності було включено до вивчення навчального предмета «Географія», згідно з

оновленим Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти. Під час вивчення географії на рівні стандарту пропонується орієнтовна тематика проведення 24 досліджень, на рівні профілю - 64. Унікальна структура дослідження орієнтована на підвищення мотивації до навчальної діяльності учнів загалом, а також сприяє активному розвитку власного пізнавального інтересу до вивчення географії як практичної науки шляхом проведення учнями власних науково-пошукових робіт. Дослідження передбачають самостійну роботу учнів, час для їх виконання є позаурочним, рекомендовано виконувати їх у вигляді міні-проектів, презентацій, есе, усних повідомлень, схем-маршрутів, карт, рефератів тощо. Існує ряд спільних рис між практичними роботами та дослідженнями – це розвиток нестандартного мислення, уміння використовувати на практиці здобуті знання, вирішувати поставлені задачі, виконувати проекти тощо. Окрім того, існують певні відмінності між особливостями проведення досліджень і практичних робіт, які призвели до виокремлення даних видів робіт. Головна з них – це спосіб виконання, а також можливість обирати різні умови проведення. Результатом такої роботи учнів можуть бути макети, розробки, карти, схеми, описання об'єктів і конкретна діяльність з їх благоустрою тощо. Із запропонованої тематики досліджень учень за бажанням вибирає 1-2 дослідження (упродовж року) та виконує його індивідуально або в групі. Учителю оцінює таку роботу під час її захисту чи презентації.

Відповідно до «Орієнтовних вимог до виконання письмових робіт і перевірки зошитів з природничо-математичних дисциплін (лист МОН України №1/9 – 529 від 27.12.2000 р.) основними видами письмових робіт з географії є:

- розв'язування задач і вправ з географії;
- оформлення результатів виконання практичних робіт (відповідно до навчальних програм);
- складання таблиць, схем, написання рефератів тощо;
- записи результатів спостережень за природними явищами, що здійснюються у процесі вивчення географії;
- самостійні роботи;
- контрольні роботи (як мінімум одна письмова контрольна робота на семестр є обов'язковою).

Для запобігання перевантаження учнів, час проведення контрольних робіт визначається загальношкільним графіком, складеним заступником директора освітнього закладу за погодженням із вчителем.

Під час планування контрольних робіт необхідно передбачити їх рівномірний розподіл упродовж усього семестру, не допускаючи накопичення письмових контрольних робіт наприкінці семестру та навчального року.

Сучасний конкурентоспроможний учитель у своїй роботі разом із традиційними технологіями навчання повинен використовувати величезні можливості комп'ютерних технологій, насамперед, загальнодоступних засобів MS Office: текстовий редактор MS Word, програми MS PowerPoint, MS Explorer, MS Photoshop, Windows MovieMaker, Mytest, геосервіси, що надають інструменти для роботи з географічними даними та дозволяють користувачеві ознайомлюватися з різними країнами світу і навіть віртуально подорожувати; шукати різні об'єкти на карті Землі, переглядати, коментувати, доповнювати світлинами. Існує низка сайтів із доступом до геосервісів: Wikimapia (wikimapia.org); GoogleMaps (maps.google.com); GoogleEarth (earth.google.com) та ін.

Традиційно значну підтримку географам надають науково-методичний журнал «Географія та економіка у рідній школі» Міністерства освіти і науки України, журнал «Географія. Книжковий додаток» науково-популярний журнал з природничих дисциплін «Колосок», а також газета «Краєзнавство. Географія. Туризм», що відображають виклики та тенденції у географічній освіті. Сторінки видань знайомлять з ідеями та найкращим досвідом педагогічних працівників за всіма напрямками освітніх трансформацій.

Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення:

1. Географіка. Географічний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://geografica.net.ua/publ/galuzi_geografiji/metodika_vikladannja_geografiji/35
2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF>
3. Інтернет на користь: онлайн-ресурси для вивчення географії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://naurok.com.ua/post/internet-na-korist-onlayn-resursi-dlya-vivchennya-geografi>
4. Перелік навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в основній і старшій школі у закладах загальної середньої освіти з навчанням українською мовою у 2019/20 навчальному році [Електронний ресурс] / Міністерство освіти і науки, 2017. – Режим доступу: <https://imzo.gov.ua/pidruchniki/pereliki/>

Додаток
до листа Міністерства
освіти і науки України
від 01. 07. 2019 р. № 1/11-5966

Фізика і астрономія

Навчання фізики (в основній школі) та фізики і астрономії (у старших класах) у закладах загальної середньої освіти в 2019/2020 навчальному році здійснюватиметься за такими навчальними програмами:

7-9 класи – Програма для загальноосвітніх навчальних закладів «Фізика. 7-9 класи» (програма затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804, розміщена на офіційному сайті МОН України – [\[http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programi-5-9-klas-2017.html\]](http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programi-5-9-klas-2017.html)];

8 -9 класи з поглибленим вивченням фізики – Навчальна програма з фізики для 8-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням фізики, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 17.07.2013 № 983. Програму розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства [\[https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/fizika1.pdf\]](https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/fizika1.pdf)];

Програми з фізики та астрономії для 10-11 класів закладів загальної середньої освіти затверджені Міністерством освіти і науки України наказом № 1539 від 24.11.2017 року у таких варіантах:

[«Фізика і астрономія 10-11» \(рівень стандарту та профільний рівень\), авторського колективу під керівництвом Ляшенка О. І.;](#)

[«Фізика 10-11» \(рівень стандарту та профільний рівень\), авторського колективу під керівництвом Локтева В. М.;](#)

[«Астрономія» \(рівень стандарту та профільний рівень\), авторського колективу під керівництвом Яцківа Я. Я.](#)

Тексти навчальних програм розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства [\[https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv/\]](https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv/).

Звертаємо увагу, що в типовій освітній програмі на профільний предмет «Фізика і астрономія» передбачено орієнтовно 6 годин на тиждень і в 10 і в 11 класах. Проте навчальними програмами з фізики і астрономії профільного рівня сумарно передбачено 7 годин на тиждень і в 10 і в 11 класах. Заклади освіти формуючи власні освітні програми й навчальні плани можуть додавати необхідну годину із додаткових годин навчального плану або залишати на вивчення двох складників 6 годин. Складаючи календарно-тематичне планування, учителі у такому разі можуть самостійно розподілити час на навчальний матеріал у межах 6 годин (приміром, 5 годин фізичного складника і 1 година астрономічного

або 5,5 годин фізичного складника і 0,5 години астрономічного). Допускається і такий варіант: в 10 класі вивчається тільки фізичний складник в обсязі 6 годин на тиждень, а в 11 класі обидва складники: фізичний – 6 годин на тиждень і астрономічний 2 або 1 година на тиждень.

Вибір навчальних програми з фізики та астрономії з двох запропонованих варіантів здійснюється вчителем та затверджується рішенням педагогічної ради навчального закладу і відображається в освітній програмі закладу освіти і навчальному плані.

Програма «Фізика і астрономія 10-11 класи», авторського колективу під керівництвом Ляшенка О. І. поєднує фізичний і астрономічний компоненти, не втрачаючи при цьому своєрідності кожного з цих складників. Враховуючи це, фізичний та астрономічний складники за вибором учителя можуть викладатися інтегровано або як відносно самостійні модулі. Змістові питання астрономії можуть вивчатися упродовж навчального року, або як окремий розділ. У класному журналі зміст уроків записують на одній сторінці «Фізика і астрономія». Семестрові оцінки є середнім арифметичним оцінок за всі теми, що вивчаються у відповідному семестрі. Річна оцінка виставляється на підставі семестрових.

У разі вибору цієї програми у навчальному плані, класному журналі і додатку до свідоцтва про здобуття повної загальної середньої освіти зазначається один предмет «Фізика і астрономія». При цьому для держаної підсумкової атестації, як у формі зовнішнього незалежного оцінювання, так і у письмовій формі у закладі освіти учні можуть обирати предмет «фізика».

Ті заклади освіти, що обрали навчальні програми «Фізика. 10-11 класи» авторського колективу під керівництвом В.М.Локтева та «Астрономія. 10-11 клас» авторського колективу під керівництвом Яцківа Я. Я. в робочих навчальних планах і журналах записують окремі предмети «Фізика» і «Астрономія» розподіляючи навчальний час у такий спосіб:

у 10 класі: 3 год. фізика (рівень стандарту)

у 11 класі: 3 год. фізика і 1 год астрономія (рівень стандарту).

У додатку до свідоцтва про здобуття повної загальної середньої освіти зазначається два предмети: «фізика» і «астрономія». При цьому для держаної підсумкової атестації, як у формі зовнішнього незалежного оцінювання, так і у письмовій формі у закладі освіти учні можуть обирати предмет «фізика».

Особливості викладання фізики в 11 класах за навчальними програмами авторського колективу під керівництвом Локтева В. М.

Програми орієнтовані на формування основних компетентностей у природничих науках і технологіях, а також інших ключових компетентностей (математичної, інформаційно-цифрової, уміння вчитися впродовж життя тощо). Зазначене передбачає приділення головної уваги не запам'ятовуванню певного матеріалу, а глибокому розумінню законів природи та вмінню застосовувати ці закони. Саме тому основну частину уроку слід використовувати для наведення прикладів фізичних явищ у природі та побуті, пояснення фізичної суті явищ, аналізу прикладів їхнього застосування в техніці, медицині, будівництві тощо, розв'язування якісних і кількісних задач. Ланцюжок «спостерігаємо → пояснюємо → застосовуємо» має прослідковуватися під час вивчення будь-якого фізичного явища.

Учні мають сприймати фізику як важливу частину загальної природничо-наукової картини світу, розуміти роль фізики як теоретичної бази багатьох інших природничих наук. Окрім того, розвиток практично всіх природничих наук був би неможливим без приладів, в основі яких лежать досягнення фізики. Такий підхід до вивчення фізики сприятиме зацікавленості учнів, розвитку допитливості і, як наслідок, кращому розумінню сутності природничо-наукової картини світу.

Курс фізики 11 класу (як на рівні стандарту, так і на профільному рівні) побудовано таким чином, що під час його опанування цілком природним є розвиток компетентностей, повторення та поглиблення знань, отриманих у попередніх класах:

У темі «Електродинаміка» — повторення електростатики (8 і 10 класи), законів постійного струму (8 клас), електричного струму в різних середовищах (8 клас), властивостей магнітного поля й явища електромагнітної індукції (9 клас).

У темі «Електромагнітні коливання та хвилі» — повторення матеріалу про механічні коливання та хвилі (10 клас), механічні та електромагнітні хвилі (9 клас).

У темі «Оптика» — повторення законів геометричної оптики, принципів отримання зображень за допомогою дзеркал і лінз (9 клас), явищ інтерференції та дифракції механічних хвиль (10 клас).

У заключній темі «Атомна та ядерна фізика» — повторення складу атома та ядра, рівнянь ядерних реакцій, будови ядерного реактора (9 клас), елементів теорії відносності (10 клас), елементів механіки на прикладі зіткнень частинок (10 клас).

Під час вивчення нових питань слід якнайширше спиратися на вже вивчені розділи фізики та на аналогії між різними явищами та фізичними величинами (так, застосування аналогії між механічними та електромагнітними явищами полегшує вивчення електромагнітних коливань і хвиль, дозволяє учням краще розібратися в природі цих явищ).

Слід відстежувати наскрізні змістовні лінії курсу фізики: методи наукового пізнання; рух і взаємодії; речовина і поле; роль фізичних знань у житті суспільства, розвитку техніки і технологій, розв'язанні екологічних проблем.

Оскільки кількість задач, які учні можуть розв'язати в процесі навчання, є обмеженою, учитель має ретельно добирати ці задачі. Слід віддавати перевагу задачам, які не просто потребують вибору формули та підстановки числових значень. Найефективнішими з точки зору формування всіх компетентностей є задачі, що потребують певного (нехай і нескладного) аналізу фізичних явищ. Дуже корисними є задачі, які ґрунтуються на знайомих учням життєвих ситуаціях. Бажано частину завдань давати у форматі тестів ЗНО і пропонувати учням самостійно складати відповідні завдання.

Під час вивчення, опанування і закріплення матеріалу бажано не просто коротко розповісти про важливі експерименти, а й показати відеофрагменти про відповідні досліди, у тому числі й найсучасніші (в мережі Інтернет можна знайти дуже цікаві та якісні матеріали відповідної тематики). Можна пропонувати учням самим знімати невеликі ролики нескладних експериментів або демонструвати ці експерименти безпосередньо під час уроку.

Слід звернути особливу увагу на зміни в програмі щодо навчального експерименту. Перш за все, наведений перелік експериментальних робіт є суто орієнтовним, учитель має право змінювати тематику робіт відповідно до наявного в кабінеті обладнання та особливостей того чи іншого класу. Такий підхід є реальним кроком до підвищення самостійності вчителя, створення стимулів до його творчості. Так само як і в 10 класі, в 11 класі передбачено лише обов'язковий мінімум виконання експериментальних робіт: по 4 роботи в I і II семестрах для рівня стандарту і по 7 робіт у I і II семестрах для профільного рівня.

Учитель має також право на свій розсуд вибирати форму проведення експериментальних робіт: це можуть бути, наприклад, фронтальні лабораторні роботи або лабораторний практикум. Для свідомого виконання експериментальних робіт напередодні або на початку уроку доцільно повторити відповідні теоретичні відомості, виконати завдання на визначення необхідного обладнання та створення можливого плану роботи.

Одним із методів активізації навчальної діяльності, формування і вдосконалення навичок роботи в команді є метод проектів. Тематика навчальних проектів пропонується вчителем або учнями та ученицями. Кількість годин, що відводиться на виконання навчальних проектів, визначається вчителем. Кількість проектів, виконаних кожним учнем (ученицею), може бути довільною, але не меншою ніж один за навчальний рік. Один учень (учениця) може виконувати різні проекти особисто або у складі окремих груп. Під час роботи над навчальними проектами можна орієнтувати учнів на пошук матеріалів про найновіші наукові досягнення в мережі Інтернет. При цьому слід звертати їхню увагу на необхідність критичного ставлення і перевірки отриманої інформації, а також наголошувати на необхідності робити посилання на використані джерела.

Суттєвою загальною рисою програм, що відповідає сучасним тенденціям в освіті, є надання вчителю значно більшої свободи в питаннях планування навчального процесу. Так, у програмах обох рівнів наводиться лише загальна кількість годин на вивчення предмета

«Фізика». А форми і методи навчання, розподіл кількості годин, що відводяться на вивчення розділів та окремих тем (це стосується як порядку вивчення тем, так і розподілу часу на їх вивчення), учитель визначає самостійно.

Орієнтовна кількість письмових контрольних робіт 4–6. Кількість письмових робіт для поточного оцінювання визначається вчителем самостійно.

Особливості вивчення фізики на профільному рівні

Слід урахувати принципову особливість побудови програм профільного рівня та рівня стандарту: програма профільного рівня містить невелику кількість додаткових змістових питань порівняно з програмою рівня стандарту, структура обох програм є однаковою. Це означає, що головна різниця полягає не в обсязі матеріалу, що вивчається, а в глибині аналізу цього матеріалу та розвитку відповідних компетентностей.

Під час тематичного планування слід передбачити не просто розв'язання більшої кількості задач, а й поступове підвищення складності цих задач. Учні мають набути досвід розв'язування задач різних типів: розрахункових, якісних, графічних тощо.

Особливо важливим є розв'язання експериментальних задач, які до того ж викликають велику зацікавленість учнів.

Загалом же учитель має керуватися метою та завданнями курсу фізики, які чітко сформульовані в програмі. Що ж до шляхів реалізації поставлених завдань, то вчителю надані досить широкі можливості вибору та пошуку оптимальних варіантів.

Навчальні програми для 7-9 та для 10-11 класів (рівень стандарту, профільний рівень) не містять фіксованого розподілу годин між розділами і темами курсу. У програмах наводиться лише тижнева і загальна кількість годин на вивчення предмету. Розподіл кількості годин, що відводиться на вивчення окремих розділів/тем, визначається учителем. За необхідності й виходячи з наявних умов навчально-методичного забезпечення, учитель має право самостійно визначати порядок вивчення тем та місце проведення лабораторних практикумів і практикумів з розв'язування задач – у кінці розділу або під час його вивчення.

Організовуючи освітній процес, учителю варто пам'ятати, що компетентісно зорієнтоване навчання передбачає зміщення акцентів з накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок на вироблення й розвиток умінь діяти, застосовувати досвід у проблемних умовах (коли, наприклад, наявні неповні дані умови задачі, дефіцит інформації про щось, обмаль часу для розгорненого пошуку відповіді, коли невідомі причинонаслідкові зв'язки, коли не спрацювають типові варіанти рішення тощо). Саме тоді створюються умови для включення механізмів компетентності — здатності діяти в конкретних умовах і досягти результату.

У процесі навчання фізики й астрономії доцільно розуміти складові кожного з компонентів предметної компетентності: знаннєвого, діяльнісного та ціннісного. Разом з тим, предметні фізична та астрономічна акомпетентності є цілісними, тобто ні знання, ні вміння, ні досвід діяльності самі по собі не є компетентністю. Предметна компетентність взаємопов'язана з ключовими. Їх формування передбачає дотримання певних дидактичних і методичних вимог до процесу навчання, а саме:

1. Планування практичної діяльності учнів, як на уроці так і поза ним.
2. Підвищення активності учнів і використання ними сучасних інформаційних технологій (і не тільки комп'ютерів). Використання інформаційних технологій дає змогу активізувати навчально-пізнавальну, дослідницьку діяльність учнів, посилити самостійність в опануванні компетенціями, викликати інтерес до навчання фізики й астрономії.
3. Посилення прикладної спрямованості змісту навчання фізики й астрономії передбачає успішне використання знань, умінь і навичок як під час вивчення теоретичного матеріалу, так і в процесі розв'язання задач з фізики та астрономії, як практичного, так і теоретичного змісту, пов'язаних з іншими навчальними галузями. Дієвим засобом посилення прикладної спрямованості навчання є застосування методів моделювання, зокрема створення й дослідження моделей фізичних/ астрономічних процесів та явищ.

4. Заохочення і створення умов для співпраці, яке допомагає учням набути цінні життєві навички, сприяє соціалізації та успішному набуттю суспільного досвіду.

5. Розгляд проблемних ситуацій, пов'язаних з реальним життям, з речами, які є в повсякденному житті, з природою, погодою, кліматом, здоров'ям тощо. Організація навчально-дослідницької та пошукової роботи, виконання проектних робіт (індивідуальних, парних, групових).

6. Підтримка зацікавленості учнів, забезпечення мотивації до навчання. □ Важливу роль у цьому процесі відіграє використання історичного матеріалу, який стимулює наукову творчість, пробуджує критичне ставлення до фактів, дає учням уявлення про фізику й астрономію як невід'ємну складову загальнолюдської культури.

7. Посилення уваги до вивчення природничих наук формує в учнів цілісну картину світу, забезпечує розвиток абстрактного мислення, творчої уяви, самостійності, пізнавальних здібностей учнів, розширення їх інтелектуальних можливостей, просторового уявлення, творчої активності.

8. Створення навчальних ситуацій, що сприяють розвитку творчого підходу до пошуку учнями способів вирішення проблем, критичного оцінювання отриманих результатів.

Постійне залучення учнів до різних видів навчально-пізнавальної діяльності сприяє засвоєнню не лише теоретичних, а й оперативних знань. Важливим засобом формування предметної та ключових компетентностей під час вивчення фізики й астрономії є навчальний фізичний експеримент. Навчальний експеримент реалізується у формі демонстраційного й фронтального експерименту, робіт лабораторного практикуму, домашніх дослідів і спостережень. Завдяки навчальному експерименту учні оволодівають досвідом практичної діяльності людства в галузі здобуття фактів та їхнього попереднього узагальнення на рівні емпіричних уявлень, понять і законів. Експеримент виконує функцію методу навчального пізнання, завдяки якому у свідомості учнів утворюються нові зв'язки та відношення, формується суб'єктивно нове особистісне знання. Він дидактично забезпечує процесуальну складову навчання фізики й формує в учнів експериментальні вміння й дослідницькі навички, озброює їх інструментарієм дослідження, який стає засобом навчання.

Звертаємо увагу, що наказом Міністерства освіти і науки України від 26.06.2018 № 696 затверджено програми (режим доступу: <https://cutt.ly/TtEFPO>), за якими починаючи з 2020 року буде проводитися зовнішнє незалежне оцінювання результатів навчання, здобутих на основі повної загальної середньої освіти.

Додаток
до листа Міністерства
освіти і науки України
від 01.07.2019 р. № 1/11-5966

Хімія

Навчання хімії у закладах загальної середньої освіти у 2019/2020 навчальному році здійснюватиметься за такими **навчальними програмами**:

7 - 9 класи – Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Хімія. 7-9 класи, затверджена наказом МОН України від 07.06.2017 № 804. Програму розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства (<https://goo.gl/GDh9gC>).

8 – 9 класи з поглибленим вивченням хімії – Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням хімії, затверджена наказом МОН України від 17.07.2015 № 983. Програму розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства (<https://goo.gl/GDh9gC>).

У 2018/2019 навчальному році у старшій школі починається перехід на навчальні програми, розроблені відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392. Тому 10 та 11 класи навчатимуться за різними програмами:

10 – 11 класи:

- Програма з хімії для 10–11 класів закладів загальної середньої освіти. Рівень стандарту (затверджена наказом МОН України від 23.10.2017 № 1407). Програму розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства (<https://goo.gl/fwh2BR>);
- Програма з хімії для 10–11 класів закладів загальної середньої освіти. Профільний рівень (затверджена наказом МОН України від 23.10.2017 № 1407). Програму розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства (<https://goo.gl/fwh2BR>).

Програми позбавлені поурочного поділу. Вчитель може самостійно розподіляти навчальні години і визначати послідовність розкриття навчального матеріалу в межах окремої теми, але так, щоб не порушувалась логіка його викладу.

Варіативна складова навчальних планів до типових освітніх програм може використовуватись на підсилення предметів інваріантної складової. У такому разі розподіл годин на вивчення тієї чи іншої теми навчальної програми здійснюється вчителем самостійно і фіксується у календарно-тематичному плані, який погоджується керівником навчального закладу чи його заступником. Вчитель записує проведені уроки на сторінках класного журналу, відведених для навчального предмета, на підсилення якого використано зазначені години.

Одним із шляхів диференціації та індивідуалізації навчання є впровадження в шкільну практику системи курсів за вибором та факультативів, які реалізуються за рахунок варіативного компонента змісту освіти і доповнюють та поглиблюють зміст навчального предмета.

Зміст програм курсів за вибором і факультативів як і кількість годин та клас, в якому пропонується їх вивчення, є орієнтовним. Учителі можуть творчо підходити до реалізації змісту цих програм, ураховуючи кількість годин виділених на вивчення курсу за вибором (факультативу), інтереси та здібності учнів, потреби регіону, можливості навчально-матеріальної бази закладу освіти. Окремі розділи запропонованих у збірниках програм можуть вивчатися як самостійні курси за вибором. Слід зазначити, що навчальні програми курсів за вибором можна використовувати також для проведення факультативних занять і навпаки, програми факультативів можна використовувати для викладання курсів за вибором.

В освітньому процесі заклади загальної середньої освіти можуть використовувати лише навчальну літературу, що має гриф МОН України або схвалена відповідною комісією Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України. Перелік цієї навчальної літератури постійно оновлюється, його розміщено за посиланням <https://goo.gl/TnGiJX>

Починаючи з **2019/2020 навчального року, навчання хімії в 11 класі** закладів загальної середньої освіти здійснюватиметься за новими, розробленими на компетентнісних засадах, навчальними програмами, які відповідають Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа».

Навчальні програми містять перелік очікуваних результатів навчання – це орієнтир вчителя на досягнення мети освітнього процесу на відповідному змісті зазначених тем програми. Така структура навчальної програми полегшить планування цілей і завдань уроків, дасть змогу виробити адекватні методичні підходи до проведення навчальних занять, поточного й тематичного оцінювання.

Отже, основним завданням кожного уроку має стати досягнення певного результату навчання, тобто набуття, формування чи розвиток учнем визначених навчальною програмою умінь, навичок, ставлень, цінностей, зазначених у відповідному структурному складнику програми. А відтак мають змінитися підходи до конструювання і проведення навчальних занять. Від трансляції готових знань учитель має перейти до методик, які дозволять учням

самостійно добувати знання у ході навчальної діяльності; формувати уміння їх застосовувати у різних ситуаціях, генерувати і продукувати ідеї або нові знання; висловлювати власну точку зору щодо певних процесів чи явищ тощо.

За новою навчальною програмою з хімії в 11 класі вивчатимуться неорганічні речовини й тема з узагальнення знань.

Рівень стандарту. В 11 класі поглиблюються знання із загальної хімії і хімії неорганічних речовин, набуті в основній школі. Вивчається хімія неметалічних і металічних елементів згідно з будовою їхніх атомів та місцем у періодичній системі хімічних елементів. Послідовно вивчаються фізичні й хімічні властивості найважливіших сполук елементів (з якими учні зустрічаються у побуті, довкіллі), правила поводження з ними, одержання та використання їх.

Тема «Хімія і прогрес людства», якою закінчується курс хімії, має узагальнювальний характер. Розкривається роль хімії у створенні нових матеріалів, розвитку нових напрямів технологій, розв'язанні продовольчої, сировинної, енергетичної, екологічної проблем. Узагальнюються світоглядні питання щодо місця хімії поміж інших наук про природу.

Завершується вивчення хімії ознайомленням із зеленою хімією як новою філософією сучасного розвитку хімічної індустрії, наукових досліджень та світогляду молодого покоління хіміків. Її завдання – допомогти людству у відборі таких вихідних матеріалів і схем технологічних процесів, які взагалі виключають використання будь-яких шкідливих вихідних речовин або їх утворення в процесі виробництва/використання хімічної продукції.

Звертаємо увагу, що відповідно до «Програми з хімії для 10–11 класів закладів загальної середньої освіти. Рівень стандарту» в 11 класі на рівні стандарту не передбачено розгляд питань щодо електронних та графічних електронних формул, валентних можливостей та ступенів окиснення d-елементів (окрім Феруму). Також програмою передбачено вивчення принципу роботи гальванічного елемента, проте електроліз не розглядається.

Профільний рівень. Програмою передбачено підготовку учнів з хімії на рівні, що забезпечує наступність між загальною середньою та професійною освітою.

З основної школи учні вже мають певні знання про неорганічні речовини, їхні основні класи, закономірності хімічних реакцій, розчини. Проте цих знань недостатньо для того, щоб розкрити особливості хімічних елементів та їхніх сполук, пояснити залежність між складом, будовою, властивостями, способами одержання і застосування речовин. Тому, перш ніж розпочати вивчення неорганічної хімії, програмою передбачено як повторення основних хімічних понять, так і поглиблення їх змісту й розширення обсягу, а також введення деяких нових хімічних понять. Зміст програми складають три розділи.

Розділ 1 «Повторення та поглиблення найважливіших теоретичних питань курсу хімії основної школи» передбачає повторення і поглиблення знань: а) про будову атома за рахунок розгляду енергії йонізації та спорідненості до електрона, збудженого стану атома, електронної конфігурації атомів елементів IV періоду Періодичної системи, ознайомлення з d-елементами; б) про будову речовини та окисно-відновні реакції, ознайомлення з їх типами, а також вивчення нового поняття “гідроліз солей”.

Розділи II «Неметалічні елементи та їхні сполуки» і III «Металічні елементи та їхні сполуки» мають подібне структурування навчального матеріалу, що забезпечує однакову логічну послідовність розгляду всіх груп хімічних елементів за алгоритмом: положення елемента в періодичній системі – будова атома та його характеристики – будова простої речовини та її фізичні й хімічні властивості – склад, будова, фізичні та хімічні властивості найважливіших сполук – поширення у природі та біологічна роль елементів – добування і застосування, вплив елементів та їх сполук на організм людини і довкілля.

Способи промислового виробництва найважливіших неорганічних речовин розглядаються на прикладах добування сульфатної кислоти, амоніаку, чавуну та сталі у відповідних темах, де вивчаються ці сполуки. Розглядаються основні наукові принципи виробництв, а також екологічні проблеми, що з ними пов'язані.

У змісті курсу узагальнюються, поглиблюються та розширюються теоретичні знання

учнів про хімічну реакцію. Так, вивченню промислового виробництва сульфатної кислоти передуює опанування знань про хімічну рівновагу, які в подальшому використовуються і закріплюються під час вивчення виробництва амоніаку. У процесі розгляду способів добування металів вводиться поняття про електроліз розплавів і водних розчинів речовин.

Зміст розділу IV «Узагальнювальне повторення найважливіших питань курсу хімії» присвячено систематизації та узагальненню знань про органічні й неорганічні речовини на спільній теоретичній основі. Матеріал структурується навколо трьох основних блоків знань – про речовину, хімічну реакцію та роль хімії у житті суспільства.

Організацією Об'єднаних націй 2019 рік оголошено Міжнародним роком Періодичної таблиці хімічних елементів (IYPT2019) на відзнаку 150 річниці створення цієї таблиці Дмитром Менделєєвим 1869 року (<https://en.unesco.org/commemorations/iypt2019>). З експозицією серії постерів різними мовами, включно з українською, які відображають важливу роль хімії у нашому житті, історію відкриття, поширення в природі та використання елементів Періодичної таблиці та їхніх сполук, можна ознайомитись за посиланням: <http://www.elementsinyourlife.org>.

Інформуємо, що відповідно до графіку проведення всеукраїнського конкурсу «Учитель року» у 2019/2020 навчальному році проводитиметься конкурс у номінації «Хімія».

Звертаємо увагу, що наказом Міністерства освіти і науки України від 26.06.2018 № 696 затверджено програми (<https://cutt.ly/TtEFPO>), за якими починаючи з 2020 року буде проводитися зовнішнє незалежне оцінювання результатів навчання, здобутих на основі повної загальної середньої освіти.

Додаток
до листа Міністерства
освіти і науки України
від 01. 07. 2019 р. № 1/11-5966

Природничі науки

У 2019/2020 навчальному році продовжується впровадження експериментального інтегрованого курсу «Природничі науки» в 10 -11 класах закладів загальної середньої освіти. Експериментальне впровадження здійснюватиметься на базі закладів освіти – учасників експерименту, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 03.08.2018 № 863. До експерименту можуть долучитися заклади освіти, які подадуть заявку на включення їх до експерименту.

До експериментального впровадження підготовлено 4 проекти навчальних програм інтегрованого курсу «Природничі науки», яким надано гриф відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407 «Про надання грифу МОН навчальним програмам для учнів 10-11 класів закладів загальної середньої освіти»:

проект 1 – «Природничі науки» для 10-11 класів гуманітарного профілю загальноосвітніх навчальних закладів. Інтегрований курс (авт. Дьоміна І. О., Задоянний В. А., Костик С. І.);

проект 2 – «Природничі науки» 10-11 клас. Інтегрований курс (авт. Засекіна Т. М., Буняк М. М., Бухтіяров В. К., Григорович О. В., Капіруліна С. Л., Козленко О. Г., Ньюкало Т. Г., Семененко І. Б., Сокол Т. К., Шабанов Д. А., Шагєва Р. Р.);

проект 3 – «Природничі науки. Минуле, сучасне та можливе майбутнє людства і біосфери» для 10-11 класів (авт. Шабанов Д. А., Козленко О. Г.);

проект 4 – «Природознавство» 10-11 класи (авт. Ільченко В. Р., Булава Л. М., Гринюк О. С., Гуз К. Ж., Ільченко О. Г., Коваленко В. С., Ляшенко А. Х.).

Заклад освіти обирає на свій розсуд будь-який варіант програми.

На вивчення цього курсу навчальним планом Типової освітньої програми, затвердженої наказом МОН від 20.04.2018 № 408, передбачено 4 години на тиждень. Викладати цей курс можуть вчителі, які викладають предмети «Фізика», «Біологія», «Хімія», «Географія». Передбачається, що весь курс викладає один учитель. Відповідно до пункту 1 наказу Міністерства освіти і науки від 01.04.2019 № 415 органи управління освітою обласних, Київської міської державних адміністрації, за участю місцевих органів влади й інститутів післядипломної педагогічної освіти зобов'язані забезпечити в межах чинного законодавства підвищення кваліфікації за очно-дистанційною формою навчання вчителів закладів загальної середньої освіти, які є учасниками експерименту із запровадження інтегрованого курсу природничих дисциплін.

Обираючи зазначений курс заклади освіти мають враховувати, що він реалізовує мінімальні вимоги державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, і рекомендований учням, для яких природничі предмети не є профільними. Проте ця умова не обмежує бажання і можливості учнів складати ЗНО з біології, фізики, хімії чи географії за умови їхньої самостійної підготовки. У такому разі, результати ЗНО з предметів фізика, хімія, біологія, географія, зараховуються учням як державна підсумкова атестація.

У додаток до свідоцтва про здобуття повної загальної середньої освіти таким учням виставляється оцінка з навчального предмета «Природничі науки»; для державної підсумкової атестації, як у формі зовнішнього незалежного оцінювання, так і у письмовій формі у закладі освіти, вони можуть обирати один із предметів природничого циклу; у додаток до свідоцтва виставляється оцінка за державну підсумкову атестацію з обраного предмета.

Відповідно до програми експерименту авторськими колективами навчальних програм розробляється навчально-методичне забезпечення інтегрованого курсу «Природничі науки». На офіційному веб-сайті Інституту модернізації змісту освіти створено сторінку «Природничі науки», на якій у рубриці навчально-методичне забезпечення є посилання на відповідні ресурси (режим доступу: <https://imzo.gov.ua/osvitni-proekti/intehrovanyj-kurs-pryrodnychi-nauky/navchalno-metodychne-zabezpechennya/>). Також на сайті Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти можна ознайомитись з розробками уроків, дидактичними матеріалами, посібниками, розробленими учителями-експериментаторами Запорізької області (режим доступу: <https://ele.zp.ua/sites/nature/>).

Додаток
до листа Міністерства
освіти і науки України
від 01. 07. 2019 р. № 1/11-5966

Математика

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392 «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» та типової освітньої програми для закладів загальної середньої освіти III ступеня у 2019/2020 навчальному році 11 класи закладів загальної середньої освіти будуть вивчати математику на рівні стандарту (3 години на тиждень) або на профільному рівні (9 годин на тиждень).

Нові навчальні програми було укладено на компетентнісній основі. Розставлені наголоси на формування практичних навичок для подальшого їх застосування в реальному житті замість опрацювання великого об'єму теоретичного матеріалу без можливості його застосування на практиці.

Як і в середній школі курс математики покликаний не лише для розвитку математичної компетентності, а й інших ключових компетентностей. У програмах наведено таблицю з переліком ключових компетентностей, та завданнями, покладеними на математику для їх розвитку.

Також значна увага приділяється вивченню наскрізних ліній, а саме: «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість та фінансова грамотність».

Наскрізнi лінії є соціально значимими надпредметними темами, які допомагають формуванню в учнів уявлень про суспільство в цілому, розвивають здатність застосовувати отримані знання в різних ситуаціях.

Безперечно основним засобом імплементації наскрізних ліній у математику є вибір задач. Також це можливо за рахунок виконання навчальних проєктів, під час виконання яких учні повинні працювати групами, розділяти ролі, вчитись взаємодіяти в колективі, шукати та аналізувати інформацію, презентувати власні напрацювання на загаль.

Рівень стандарту

Нова навчальна програма з математики (Алгебра та початки аналізу та геометрія) для учнів 10-11 класів закладів загальної середньої освіти (<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/matematika.-riven-standartu.docx>) розрахована на 3 години на тиждень. Вивчаються 2 окремих предмета: «Алгебра і початки аналізу» та «Геометрія». У I семестрі 10 класу виділяється 2 години на геометрію та 1 година на алгебру і початки аналізу, у II семестрі навпаки – 1 година на геометрію та 2 години на алгебру і початки аналізу. Разом на вивчення алгебри і початків аналізу відводиться 54 години протягом року, а на геометрію 51 година.

У кінці кожної теми з алгебри і початків аналізу та з геометрії вчитель проводить тематичне оцінювання. При виставленні тематичної оцінки враховуються всі види навчальної діяльності, що підлягали оцінюванню протягом вивчення теми крім оцінок за ведення зошита.

Семестрове оцінювання здійснюється на підставі тематичного окремо з алгебри і початків аналізу і окремо з геометрії. Типовою освітньою програмою закладів загальної середньої освіти III ступеню передбачене оцінювання учнів 10-11-х класів з математики. Семестрова оцінка з математики виводиться як середнє арифметичне семестрових оцінок з двох математичних курсів (алгебри і початків аналізу та геометрії) та здійснюється округлення до цілого числа. (Наприклад, учень/учениця має семестрові оцінки 8 з алгебри і початків аналізу і 9 з геометрії. Тоді середнє значення становитиме $(8+9):2=8,5\approx 9$. Отже, семестрова оцінка з математики – 9). **Семестрова оцінка** з математики виставляється без дати до класного журналу на сторінку з алгебри і початків аналізу в колонку з надписом «I семестр. Математика», «II семестр. Математика» та на сторінку зведеного обліку. Семестрова оцінка може підлягати коригуванню відповідно до «**Інструкції з ведення класного журналу учнів 5-11(12)-х класів загальноосвітніх навчальних закладів**», затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 03 червня 2008 року № 496. Коригована семестрова оцінка з математики виводиться як середнє арифметичне скоригованих семестрових оцінок з двох математичних курсів (алгебри і початків аналізу та геометрії) та здійснюється округлення до цілого числа за наведеним прикладом. Виставляється коригована семестрова оцінка з математики на сторінку з алгебри і початків аналізу.

Річне оцінювання здійснюється на основі семестрових або скоригованих семестрових оцінок з математики. Річна оцінка з математики виставляється на сторінку з алгебри і початків аналізу в стовпчик з надписом «Річна. Математика». На сторінку зведеного обліку навчальних досягнень учнів річна оцінка з математики виставляється у стовпчик «Математика».

Можливе виділення додаткових годин із варіативного складника навчального плану. Розподіл додаткових годин між алгеброю та початками аналізу і геометрією залишається на розсуд вчителя. Додаткові години поповнюють години резерву. У свою чергу, години резерву вчитель, на власний розсуд може витратити на систематизацію та повторення матеріалу на початку та в кінці року, збільшення кількості годин на кожну із вказаних тем, зокрема для внесення змін до орієнтовного календарно-тематичного плану.

Профільний рівень

Для учнів, які вивчатимуть математику на профільному рівні, укладено 2 нові навчальні програми: перша, призначена для учнів, які до 10 класу навчалися в закладах загальної середньої освіти і вирішили обрати математичний профіль лише в 10 класі (<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/matematika-profilnij-rivenfinal.docx>).

Друга програма, розрахована на учнів, які вивчали математику поглиблено з 8 класу (<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/matematika-poglibl-rivenfinal.docx>)

Ці навчальні програми розраховані на 9 годин на тиждень (6 годин алгебри та початків аналізу і 3 години геометрії).

Під час підготовки вчителів до уроків радимо використовувати періодичні фахові видання: «Математика в рідній школі», «Математика», «Математика в школах України».

Додаток
до листа Міністерства
освіти і науки України
від 01. 07. 2019 р. № 1/11-5966

Інформатика

У 2019/2020 навчальному році вивчення інформатики основній та старшій школі закладів загальної середньої освіти здійснюватиметься за навчальними програмами, які розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки України:

Класи (рівні)	Рік затвердження програми	Посилання
Основна школа (5-9 класи)		
5-8	2017	https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/onovlennya-12-2017/8-informatika.docx
9	2015	https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/onovlennya-12-2017/programa-informatika-5-9-traven-2015.pdf
Поглиблене вивчення інформатики		
8-9	2016	https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/informatika.pdf
Старша школа (10-11 клас)		
Рівень стандарту	2017	https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/informatika-standart-10-11.docx
Профільний рівень		https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/01/10-11-profilnyi-riven.docx

Основна школа

У 2019/2020 навчальному році за новою навчальною програмою з інформатики, призначеною для учнів, що вивчали інформатику у 2–4 класах, вперше вчитимуться учні **8 класів**. Вони вивчатимуть 5 тем: «Кодування даних та апаратне забезпечення», «Опрацювання текстових даних», «Створення та публікація веб-ресурсів», «Опрацювання

мультимедійних об'єктів» і «Алгоритми та програми». Перша тема частково об'єднує навчальний матеріал з перших двох тем попередньої програми за виключенням питань, що стосуються програмного забезпечення комп'ютера: класифікація програмного забезпечення, ліцензії на програмне забезпечення, основні функції операційних систем, системне та службове програмне забезпечення, архівування даних тощо. Ці питання виключені з програми 8 класу.

У навчальній програмі з інформатики для 8 класу можна виділити 3 основні напрями:

- фундаментальні наукові поняття (теми «Кодування даних та апаратне забезпечення»);
- інформаційні технології (теми «Опрацювання текстових даних», «Створення та публікація веб-ресурсів» та «Опрацювання мультимедійних об'єктів»);
- основи алгоритмізації та програмування.

Під час навчання за першим напрямом у 8 класі починається формування понятійного апарату інформатики як науки. Учні знайомляться як з базовими математичними принципами кодування інформації, так і з особливостями кодування інформації різного типу, з одиницями виміру довжини інформаційних повідомлень та з двійковою системою числення. Отримані знання необхідні для усвідомлення фізичних принципів опрацювання даних в комп'ютерах, а потім, у 9 класі, — для розуміння принципів роботи системного програмного забезпечення, зокрема архіваторів.

Тема присвячена опрацюванню текстових документів також передбачає ряд змін. Так як особливості опрацювання певних об'єктів текстового документа за оновленою програмою вивчено в 5 класі (списки, таблиці, графічні об'єкти), тому основна увага зосереджена на формуванні навичок опрацювання складних за структурою документів з використанням стилів, автоматизованого створення змісту документа, пошуку та заміни фрагментів тексту тощо. Загалом, у 8 класі завершується вивчення текстового процесора, розпочате в 5 класі.

Ознайомлення зі створенням та публікацією веб-ресурсів це нова тема для 8 класу. В ній передбачено формування навичок створення сайтів з використанням автоматизованих засобів, наприклад Google Sites. Учні ознайомлюються з основними правилами ергономічного розміщення відомостей на веб-сторінці, повинні навчитися використовувати гіпертекстові, графічні й мультимедійні елементи на веб-сторінках.

У темі «Опрацювання мультимедійних об'єктів» важливі зміни не відбулися.

У темі «Алгоритми та програми» формуються ключові поняття об'єктно-орієнтованої методології програмування: програмного об'єкта, пов'язаної з об'єктом події, обробника події тощо. Учні навчаються створювати найпростіші програми з графічним інтерфейсом. Інтерпретація та спосіб виконання вимог навчальної програми у цій темі залежить від того, у якому середовищі учні програмували в 7 класі. Якщо це було середовище з підтримкою повнофункціональної мови програмування, то такі діяльнісні компетенції як «Створює і налагоджує програми», «Використовує в програмах вирази, коректно добирає типи даних», «Розв'язує задачі з використанням усіх базових алгоритмічних структур, змінних та констант», а також такі пункти змісту навчальної програми як «Типи даних у програмуванні», «Структура програми», «Введення й виведення даних» тощо вже мали бути освоєні в 7 класі, й у 8 класі йдеться про застосування цих компетенцій у процесі створення об'єктно-орієнтованих програм, зокрема програм з графічним інтерфейсом користувача. Якщо ж у 7 класі учні ще навчалися блочного програмування, то цих компетенцій вони можуть набувати, створюючи як об'єктно-орієнтовані, так і класичні структурні програми.

Зауважимо, що від учнів не вимагається усвідомлювати парадигму об'єктно-орієнтованого програмування в усій її повноті й використовувати такі об'єктно-орієнтовані засоби програмування, як успадкування і поліморфізм. Навчальна програма орієнтована фактично на пропедевтику об'єктно-орієнтованого програмування, на засвоєння та практичне застосування лише таких концепцій, як програмний об'єкт, його властивості та методи. Вивчення поняття класу об'єктів навчальною програмою не вимагається, однак є рекомендованим, оскільки це також одна з найбільш фундаментальних складових об'єктно-

орієнтованого підходу в програмуванні.

Також не вимагається, щоб усі розроблювані учнями програми мали графічний інтерфейс користувача, хоча такий підхід цілком можливий. Однак можливо також, крім навчання програмуванню графічного інтерфейсу користувача, створювати програми, де використовуються об'єкти, але не елементи керування.

Щодо порядку вивчення матеріалу в темі «Алгоритми та програми», то рекомендуємо починати з навчання засад об'єктно-орієнтованого програмування, а задачі, розв'язання яких спрямоване на здобуття інших компетенцій, наприклад «використання усіх базових алгоритмічних структур, змінних та констант» добирати так, щоб під час їх розв'язання використовувалися об'єктні засоби.

Основною вимогою до вибору мови програмування у 8 класі є підтримка в ній базових концепцій об'єктно-орієнтованого програмування. Цій вимозі задовольняють такі мови, як ObjectPascal, VisualBasic, Python, Java, C#, C++ тощо. Рекомендовано використовувати такі середовища програмування, як Lazarus, VisualStudio (безкоштовна версія CommunityEdition), IDLE forPython та ін. Для створення програм з графічним інтерфейсом користувача на Python існує 3 вільнопоширювані кросплатформені бібліотеки: PyQt, WxPython і Tkinter, з яких WxPython є найсучаснішою та має найширші можливості. Усі 3 бібліотеки можна використовувати в будь-яких середовищах розробки для Python, зокрема у найпростішому Python IDLE. Однак конструювати графічний інтерфейс доведеться засобами текстового програмування, описуючи параметри елементів керування. Візуальний режим створення графічного інтерфейсу користувача підтримується вільнопоширюваним (на основі ліцензій вільного поширення) редактором MonkeyStudio (<https://monkeystudio.pasnox.com/>) на основі бібліотеки PyQt.

Отже, оновленою програмою передбачено вивчення у 8 класі особливостей подійно та об'єктно орієнтованих мов програмування, ознайомлення з об'єктами та особливостями розробки програм з графічним інтерфейсом. З програми цього класу виключено роботу з базовими графічними примітивами мовами програмування.

Зменшення кількості тем і обсягу програмових вимог у 8 класі повинно сприяти системному та міцному засвоєнню знань, забезпеченню якісного формування відповідних інформаційно-комунікаційних компетентностей.

У 9 класі завершується вивчення курсу інформатики в основній школі. Тому значну увагу слід приділяти узагальненню й повторенню матеріалу, повноцінному й цілісному формуванню ІТ-компетентностей. Так, теми «Інформаційні технології у суспільстві» та «Основи інформаційної безпеки» завершують змістову лінію «Інформація, інформаційні процеси, системи, технології». Хоча певний матеріал із цих тем, такий як «інформаційні процеси та системи», «апаратне та програмне забезпечення інформаційної системи», учні вже вивчали у попередніх класах, у 9 класі його слід пройти на глибшому рівні, з урахуванням того, що у 8 класі вивчалися основні поняття кодування інформації та вимірювання довжини двійкових повідомлень. Також особливу увагу у згаданих темах слід приділити суспільному значенню інформаційних технологій, етичним і правовим аспектам спільного використання інформаційних продуктів.

Загалом, спільне використання інформаційних систем і продуктів є наскрізною лінією в 9 класі, що розкривається в темах «Комп'ютерні презентації» (через демонстрацію презентації перед аудиторією і її спільне обговорення), «Комп'ютерне моделювання» (наприклад колективне складання карт знань) та «Створення персонального навчального середовища» (елемент середовища колективної взаємодії в мережі Інтернет).

У разі спільного використання інформаційних систем і продуктів важливим є вміння грамотно й переконливо подати інформацію, виховання якого є іншою наскрізною лінією курсу в 9 класі, що розкривається в темах «Комп'ютерні презентації», «Комп'ютерні публікації» та «Комп'ютерна графіка. Векторний графічний редактор». Оскільки в комп'ютерних презентаціях і публікаціях використовуються векторні графічні об'єкти, то, за бажанням вчителя, тему «Комп'ютерна графіка. Векторний графічний редактор» можна вивчати до презентацій і публікацій.

Темою «Табличні величини та алгоритми їх опрацювання» завершується вивчення змістової лінії основ алгоритмізації та програмування в основній школі. Йдеться про алгоритми роботи з масивами чи аналогічними структурами даних. Ще до початку вивчення теми учні повинні розуміти призначення цих алгоритмів та вміти застосовувати їх до розв'язання задач, оскільки цей матеріал вивчався в темі «Технології опрацювання числових даних у середовищі табличного процесора» у 8 класі. На ці знання потрібно спиратися та актуалізувати їх. Вдалим методичним прийомом може бути також розгляд рядка чи стовпця електронної таблиці як прикладу одновимірного масиву. Отже, вивчення даної теми полягає в розкритті та програмуванні змісту алгоритмів, які учні вже вміють застосовувати в іншому програмному середовищі. Це стосується і такого матеріалу, як «Візуалізація елементів табличної величини за допомогою графічних примітивів», що передбачає побудову графіка чи гістограми програмним шляхом. Що стосується введення та виведення табличних величин, то, хоча в навчальній програмі пропонується застосовувати для цього багаторядкове текстове поле, вчитель може вибрати й інші засоби, якщо це буде доцільним з огляду на особливості мови та середовища програмування.

Щодо викладання інформатики у 9 класі залишаються чинними методичні рекомендації 2018 року (лист МОН від 03.07.2018 № 1/9-415), а для 5-7 класів — методичні рекомендації 2017-2018 років.

Старша школа

Рівень стандарту

Реалізація змісту освіти в старшій школі, визначеного Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 року № 1392, у відповідності до навчальних планів типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня, затвердженої наказом МОН від 20.04.2018 № 408, забезпечується в тому числі й вивченням «Інформатики» як вибірково-обов'язкового предмета.

Щодо викладання інформатики у 10 (11) класі на рівні стандарту як вибірково-обов'язкового предмета діють методичні рекомендації відповідно до листа МОН від 03.07.2018 № 1/9-415.

Профільний рівень

Зміст навчальної програми з інформатики (профільний рівень) для учнів 10-11 класів передбачає вивчення таких основних розділів:

10 клас:

- Мова програмування та структури даних, Сучасні інформаційні технології, Аналіз і візуалізація даних, Графіка/мультимедіа, Електронні публікації

11 клас:

- Бази даних, Алгоритми, Веб-технології, Парадигми та технології програмування

У 2019-2020 навчальному році вперше реалізується програма профільного рівня з інформатики в **11-х класах** закладів загальної середньої освіти. Програма профільного рівня складається з двох змістових ліній: інформаційно-комунікаційні технології «Основи алгоритмізації та об'єктно-орієнтованого програмування», які в II семестрі 11 класу об'єднуються в двох наскрізних розділах: програмування на VBA в офісних програмах та «Інформаційні технології у проектній діяльності». Під час вивчення останнього розділу передбачається засвоєння учнями методики проектної роботи та виконання трьох чи більше тематичних проектів командами (групами) з кількох учнів, що вимагає закріплення наявних та набуття поглиблених навичок роботи з офісними продуктами, зокрема з використанням елементів програмування. Остання тема розділу «Інформаційні технології у проектній діяльності» полягає у створенні звіту з усіх інших виконаних проектів у формі веб-сторінки.

У змістовій лінії «Основи алгоритмізації та програмування» рекомендується опановувати одну з професійних мов програмування, наприклад C++, Java або Python, незалежно від того, на якій мові учні вчилися програмувати в основній школі. Саме в розрахунок на те, що буде вивчатися нова мова, у I семестрі 10 класу в цій змістовій лінії передбачено повторення всього матеріалу з алгоритмізації та програмування, який вивчався

в курсі інформатики в основній школі. Однак деякі теми цього розділу, наприклад «Моделі та моделювання» та «Мови програмування» мають вивчатися на глибшому та більш формальному рівні.

У II семестрі 10 класу в змістовій лінії «Основи алгоритмізації та програмування» вивчаються базові механізми роботи зі структурами даних, такі як вказівники та записи (у термінології С — «структури»), використовуючи які в 11 класі учні опановуватимуть методи роботи зі структурами даних — списками та їх різновидами, а також графами. Також у 10 класі вводиться і закріплюється таке важливе поняття, як користувацькі функції та процедури. У результаті учні мають опанувати принцип функціональної декомпозиції програм, навчитися виокремлювати в задачах підзадачі, що розв'язуються за допомогою функціональних модулів. Важливим є також опанування механізму рекурсії (у 10 класі — на найпростіших задачах на кшталт обчислення НСД двох чисел), оскільки в 11 класі учні вивчатимуть рекурсивні алгоритми на графах. У цілому за підсумками вивчення програмування в 10 класі в учнів має сформуватися цілісна картина методології структурного програмування та базових механізмів роботи зі структурами даних.

Ці дві «підлінії» змістової лінії «Основи алгоритмізації та програмування» — методології програмування та опрацювання структур даних — розвиваються в 11 класі. Так, у розділі «Основи об'єктно-орієнтованого проектування» пропонується вивчати основи методології об'єктно-орієнтованого програмування на основі графічної мови проектування програмного забезпечення UML. Ця мова дає можливість зображувати об'єктно-орієнтоване програмне забезпечення в різних розрізах: структури класів, взаємодії та внутрішньої логіки методів тощо. Для відображення кожного аспекту призначено окремий тип діаграм UML, з яких навчальною програмою профільного рівня пропонується вивчати три типи:

- діаграми класів, що дають змогу зобразити структуру класів у програмі та їх взаємозв'язків (успадкування, агрегація, композиція, асоціація);
- діаграми послідовностей, що дають змогу зображувати графічно послідовність викликів методів одних об'єктів іншими;
- діаграми діяльності (activity), що подібні до класичних блок-схем і дають змогу зображувати графічно внутрішню логіку методів.

Для конкретного програмного проекту ці діаграми рекомендовано будувати саме в зазначеній послідовності, адже діаграма класів дає уявлення про загальну структуру об'єктно-орієнтованої програми і тільки коли її побудовано, можна визначати, об'єкти яких класів які методи викликатимуть для розв'язання певних задач. У діаграмі послідовностей самі методи розглядаються лише як «чорні скриньки», тобто достатньо тільки задекларувати, що метод виконує та які має параметри, не вдаючись у подробиці його реалізації. І тільки на підставі цієї інформації можна визначати деталі реалізації методів за допомогою діаграм діяльності.

Процес побудови UML-діаграм є ітеративним, тобто після побудови діаграм послідовностей і діяльності діаграма класів, як правило, уточнюється, що може, своєю чергою, потребувати внесення змін у діаграми послідовностей і діяльності. Також може бути доцільним ще до розроблення діаграми класів побудувати діаграму прецедентів (usecase), яка дає змогу структурувати загальний функціонал програми і використовується, як правило, на етапі визначення вимог до програмного забезпечення.

До написання програмного коду рекомендується переходити лише після того, як всі необхідні UML-діаграми побудовано. Деякі UML-редактори дають змогу генерувати «скелет» програмного коду, тобто заглушки класів і методів, автоматично, на основі UML-діаграм. Рекомендуємо використовувати такі безкоштовні UML-редактори, як VisualParadigm (CommunityEdition), <https://www.visual-paradigm.com/>, або UMLet, <https://www.umlet.com/>.

Важливо забезпечувати кореляцію (завдяки календарному плануванню, підбору задач, відсилок під час пояснення матеріалу тощо) між такими темами, як «Проектування об'єктно-орієнтованої архітектури» (розділ «Основи об'єктно-орієнтованого проектування» змістової лінії ОАП) та «Побудова моделі «сутність-зв'язок» предметної області» (розділ «Бази даних»

змістової лінії ІКТ), адже навчальна мета в них одна й та ж — навчитися виявляти структурні зв'язки між елементами даних у певній предметній області, і основні правила побудови цих зв'язків також збігаються. Для побудови моделі «сутність-зв'язок» предметної області на першому етапі (до реалізації цієї моделі в СКБД) можна використовувати діаграми класів UML.

Організація діяльності на уроках інформатики

Умови навчання повинні забезпечувати ефективне засвоєння учнями матеріалу навчальної програми та відповідати вимогам щодо безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу, наведеним в Державних санітарних правилах і нормах влаштування, утримання закладів загальної середньої освіти та організації навчально-виховного процесу ДСанПіН 5.5.2.008-01, Правилах пожежної безпеки для навчальних закладів та установ системи освіти України, затверджених наказом МОН від 15.08.2016 № 974, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 08.09.2016 за № 1229/29359, та Правилах безпеки під час навчання в кабінетах інформатики навчальних закладів системи загальної середньої освіти, затверджених наказом Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 16.03.2004 № 81, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 17.05.2004 за № 620/9219.

Відповідно до листа МОН від 17.07.2013 № 1/9-497 «Про використання Інструктивно-методичних матеріалів з питань створення безпечних умов для роботи у кабінетах інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій загальноосвітніх навчальних закладів» щороку перед початком роботи учнів у кабінеті інформатики учитель проводить первинний інструктаж з безпеки життєдіяльності, який знайомить учнів з правилами поведінки в кабінеті інформатики.

Видатний внесок вітчизняних учених у становлення і розвиток інформаційних технологій

Українська нація має всі підстави пишатися тим, що засадничі фундаментальні дослідження і оригінальні практичні розробки комп'ютерної науки і техніки були здійснені у нас такими видатними вченими, як академіки Сергій Олексійович Лебедев і Віктор Михайлович Глушков. Мала електронна обчислювальна машина академіка Лебедева була першою діючою машиною на європейському континенті.

Неможливо переоцінити ту спадщину, яку залишив у вітчизняній та світовій науці і практиці В. М. Глушков [1–4]. Як зазначив академік І. В. Сергієнко [2], нині, реалізуючи виконання програми інформатизації України, ми ясно бачимо, що Віктор Михайлович Глушков набагато раніше за більшість своїх колег зумів оцінити важливість і перспективність використання комп'ютеризованих систем управління в різноманітних сферах національної економіки. Заслугує на увагу запропонована ним ще в 1970-х роках ідея доцільності створення загальнодержавної автоматизованої системи управління. Дослідники доходять висновку, що ця ідея залишається актуальною і по цей день так само, як і розроблені ним принципи цифрового електронного керування на різних рівнях. Значну увагу приділяв В. М. Глушков популяризації кібернетики як науки та численних її практичних застосувань, про що йде мова в аудіозаписах його публічних виступів [5].

Особисто В. М. Глушковым виконано низку фундаментальних наукових робіт, а за участі його учнів та послідовників створено програмно-технічні комплекси різного застосування і отримано нові наукові результати, які визначили напрями розвитку інформаційних технологій на багато наступних десятиліть. Серед них звернемо увагу на кілька таких здобутків:

а) у 1950–60-ті роки було створено першу вітчизняну напівпровідникову керуючу машину широкого призначення "Дніпро". Попередниками персональних комп'ютерів стали машини для інженерних розрахунків "Промінь" та серії "Мир", у яких було реалізовано оригінальну ідею ступеневого мікропрограмного керування;

б) сформульовано поняття кібернетики як наукової дисципліни з комплексною методикою досліджень, визначено проблеми найефективнішої взаємодії людини з машиною і шляхи їх розв'язання. Запропоновані принципи побудови систем "око-рука", "читаючий автомат", самоорганізуюча структура поклали початок новим прикладним технологіям,

унікальним розробкам, пов'язаним зі створенням штучного інтелекту та робототехніки;

в) розроблено та впроваджено в практику унікальні автоматизовані системи управління виробництвом, що на той час не мали аналогів у світі;

г) розроблено принципово нові підходи до створення систем обробки інформації, які кардинально змінили уяву про теорію систем управління та теорію обчислювальних систем, підготували основу для нового етапу розвитку науки про інформацію. Ще на початку становлення обчислювальної техніки були ініційовані дослідження з моделювання інтелектуальної діяльності.

В. М. Глушков своїми фундаментальними працями в галузі алгебри, математичної логіки, теорії цифрових автоматів і алгоритмів, теорії математичних машин і їх практичного втілення здобув визнання міжнародної наукової громадськості, йому було присуджено Міжнародним комп'ютерним товариством (США) медаль "Піонер комп'ютерної техніки".

У післямові до книги "Основи безпаперової інформатики" (1982 рік) В. М. Глушков пророче написав [1]: "...вже недалеко той день, коли зникнуть звичайні книги, газети і журнали. Натомість кожна людина буде носити з собою «електронний блокнот», що становитиме собою комбінацію плоского дисплея з мініатюрним радіоприйомопередавачем. Набираючи на клавіатурі цього «блокнота» потрібний код, можна (перебуваючи в будь-якому місці на нашій планеті, викликати з гігантських комп'ютерних баз даних, пов'язаних в мережі, будь-які тексти, зображення (у тому числі і динамічні), які й замінять не тільки сучасні книги, журнали і газети, а й сучасні телевізори".

Відтак сучасні процеси побудови інформаційного суспільства, розвиток цифрових технологій та інтернет-ресурсів [6], сьогоднішні мрії про автоматизовані сервіси здійснюються також завдяки унікальному доробку наукових шкіл вітчизняних учених – академіків С. О. Лебедева, В. М. Глушкова, В. С. Михалевича. А. О. Дородніцина, М. М. Амосова та інших, про діяльність яких йдеться у фундаментальному дослідженні [7].

Література:

1. Глушков В. М. Основи безпаперової інформатики. – М.: Наука, 1987. – 552 с. http://pseudology.org/science/Glushkov_Osnovy_bezbumazhnoi_informatiki.pdf

2. Сергієнко І. В. Наукові ідеї академіка В.М. Глушкова та розвиток сучасної інформатики // Вісник НАН України. – 2008. – № 11, с. 35–60; № 12, с. 9–29. – <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/3457>; <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/3454>

3. Малиновський Б. М. Відоме і невідоме в історії інформаційних технологій в Україні. – К.: Видавничий дім "Академперіодика", 2001. – 214 с. – http://www.icfcst.kiev.ua/MUSEUM/museum-map_u.html

4. Деркач В. П. Академік В. М. Глушков – піонер кібернетики – К.: Вид-во "Юніор", 2003. – 384 с. <https://online-knigi.com/kniga/2000189/akademik-v-m-glushkov--pioner-kibernetiki>

5. Аудіозаписи доповідей, виступів, лекцій академіка В.М. Глушкова. <http://www.ipri.kiev.ua/index.php?id=1043>

6. Ільченко М. Ю., Уривський Л. О. Розвиток наукового спадку академіка В. М. Глушкова в сучасних телекомунікаційних стратегіях // Кібернетика і системний аналіз. – 2013. – № 4. – С. 76–87. <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/86254>

7. Видатні конструктори України. Том 8. / За ред. Б.Є. Патона, М. З. Згуровського. – К.: Вид-во "Політехніка", 2018. – 256 с. http://museum.kpi.ua/lib/pub/designers/vol8/KonstrUkraineTom_8_14_11_2018.pdf

Захист Вітчизни

Одним із обов'язкових елементів державності країни, атрибутом її самостійності, суверенітету, а також суб'єктом міжнародного життя, є Збройні Сили. Вони виконують одну з найголовніших функцій держави – захисну.

Готовність Збройних Сил України до виконання своїх функцій значною мірою залежить від її особового складу, зокрема підготовленості молоді до проходження військової служби.

Вивчення навчального предмета «Захист Вітчизни» (далі – Предмет) організовується та проводиться відповідно до вимог Конституції та законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України.

Головною метою навчального предмета «Захист Вітчизни» є формування в учнівської молоді життєво необхідних знань, умінь і навичок щодо захисту Вітчизни та дій в умовах надзвичайних ситуацій, а також системного уявлення про військово-патріотичне виховання як складову частину національно-патріотичного виховання.

Відповідно до поставленої мети окреслено такі комплексні навчальні та виховні завдання:

- ознайомлення учнівської молоді з основами нормативно-правового забезпечення захисту Вітчизни, цивільного захисту та охорони життя і здоров'я;
- усвідомлення учнівською молоддю свого обов'язку щодо захисту України у разі виникнення загрози суверенітету та територіальній цілісності держави;
- набуття знань про функції Збройних Сил України та інших військових формувань, їх характерні особливості;
- засвоєння основ захисту Вітчизни, цивільного захисту, домедичної допомоги, здійснення психологічної підготовки учнівської молоді до захисту Вітчизни;
- підготовка учнів до захисту Вітчизни, професійної орієнтації молоді до служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, визначених чинним законодавством, до захисту життя і здоров'я, забезпечення власної безпеки і безпеки інших людей у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного часу.

Особливої актуальності набувають ці завдання саме сьогодні, коли Збройні сили України потребують підготовленого резерву, і саме сучасна школа може забезпечити виконання цього завдання, адже саме на заняттях з Предмета сто відсотків допризовної молоді отримують початкову військову підготовку, формують почуття високої патріотичної свідомості та національної гідності.

Предмет «Захист Вітчизни» є обов'язковим навчальним предметом, який вивчається в навчальних закладах системи загальної середньої освіти упродовж 10 і 11 класів та під час навчально-польових занять (зборів) і навчально-тренувальних занять (дівчата).

Типовою освітньою програмою закладів загальної середньої освіти у 2019/2020 навчальному році на вивчення предмета «Захист Вітчизни» в інваріантній складовій передбачено:

10-11 класи (рівень стандарту) - 1,5 та 2 години за умови виділення 0,5 годин з варіативної складової навчального плану;

10-11 класи (профільний рівень) - 5 годин на тиждень.

Залежно від матеріально-технічної бази навчального закладу, професійної компетентності вчителя кількість годин програмового матеріалу може бути скориговане на 20 відсотків в межах розділу. Послідовність вивчення розділів та тем в межах вимог навчальної програми вчитель може коригувати самостійно.

У 2019/2020 навчальному році набирають чинності навчальні програми: «Захист Вітчизни» для 11 класів закладів загальної середньої освіти (рівень стандарту) та «Захист

Вітчизни» для 10-11 класів закладів загальної середньої освіти (профільний рівень), затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407, у яких імплементовано компетентнісний підхід до вивчення предмета та наскрізних умінь для успішної самореалізації у житті, навчанні та праці.

Новий навчальний матеріал в 11 класі базується на раніше засвоєних знаннях у 10 класі.

Під час викладання навчального предмета «Захист Вітчизни», окрім загальних підходів та принципів (науковості, доступності, достовірності, наочності та ін.), потрібно враховувати те, що молода людина 16-17 років (допризовного віку) складає перше системне враження про Збройні Сили України і в цілому про сучасну проблематику Національної безпеки та оборони нашої держави. Тому, варто акцентувати увагу саме на такій привабливості предмету, а не на заучуванні нормативно-правових актів, військових понять та визначень.

Під час проведення уроків потрібно здійснювати позитивний вплив на учнів при формуванні мотиваційної сфери (потреб, мотивів, цілей, прагнень); соціальних цінностей (почуття патріотизму, національної свідомості); особистісних цінностей (гуманність, відповідальність, працелюбність, чесність); соціальної поведінки; громадянської позиції, інших моральних якостей особистості, її поглядів, переконань, життєвих пріоритетів.

Учитель повинен зацікавити учнів навчальним матеріалом через залучення цікавих фактів, пов'язаних з матеріалом, який розглядається, й оволодінням прийомами розумової діяльності задля якісного засвоєння знань. Доцільно ознайомлювати старшокласників з героями й учасниками АТО і ООС та їх досвідом.

Для стимулювання пізнавальної активності учнів, їх дієву самостійну діяльність під час уроків, бажано використовувати роботу в групах, для чого застосовують:

- вправи і завдання до них, що створюють передумови для співпраці, активної участі учнів у процесі навчання;
- завдання, що спонукають до діалогу, висловлюванню власних думок, міркувань, позицій, способів розв'язання проблеми;
- завдання творчого характеру, при розв'язанні яких учні виявляють ініціативу, самостійність, мають право вибору та власної аргументації;
- завдання, що спонукають до обміну думками, враженнями, включають спеціально сконструйовані ситуації вибору та моделюванню життєвих ситуацій.

Для активізації військово-патріотичного виховання у закладах загальної середньої освіти рекомендується вести гурткову роботу відповідного напрямку. При проведенні відповідної роботи необхідно керуватися Концепцією допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді, навчальною програмою «Захист Вітчизни», угодою про співробітництво між обласним департаментом (управлінням) освіти і науки та обласним військовим комісаріатом про спільну діяльність з питань військово-патріотичного виховання учнівської молоді.

Навчально-методичне забезпечення, рекомендоване Міністерством до використання в навчальних закладах, зазначено у Переліках навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, розміщених на офіційних веб-сайтах Міністерства (www.mon.gov.ua) та Інституту модернізації змісту освіти (www.imzo.gov.ua).

Під час підготовки вчителів до уроків радимо використовувати періодичні фахові видання: загальнодержавний методично-інформаційний журнал «Оборонний вісник» та ін.

Зокрема у щомісячному виданні Центру військової політики та політики безпеки (ЦВППБ) журналі «Оборонний вісник» міститься широкий спектр інформації військової сфери, яка може використовуватися вчителями і учнями закладів загальної середньої освіти під час підготовки та проведення уроків з предмета «Захист Вітчизни».

Особливістю видання є поєднання інформаційних, аналітичних матеріалів, новин сектора безпеки і оборони України та за військові структури (формування) провідних країн світу.

Допоміжним матеріалом для вчителів буде тематичний розділ з вичерпною, підготовленою профільними фахівцями інформацією, в обсягах та змістом навчального матеріалу та періодичністю відповідно до річного тематичного плану. Розділ журналу “Мій погляд”, Internet- сторінка сайту ЦВППБ (www.defpol.org.ua) та електронна адреса (e-mail: info@defpol.org.ua) відкрита для налагодження зворотного зв'язку з аудиторією читачів, обговорення з ними проблемних питань та висвітлення досвіду з питань організації військово-патріотичного виховання, а також для надання відповідей, що виникатимуть під час підготовки до проведення та викладання предмета «Захист Вітчизни».

Безпека під час проведення навчальних занять із предмета «Захист Вітчизни» забезпечується їх чіткою організацією, суворим дотриманням заходів, що визначаються статутами, курсом стрільб, відповідними керівництвами та настановами.

Керівники закладів загальної середньої освіти зобов'язані вживати заходів щодо попередження загибелі та травмування учнів, встановлювати необхідні вимоги безпеки під час роботи з озброєнням та військовою технікою, під час здійснення маршу в район занять, проведення занять, стрільб, спеціальних занять і робіт, своєчасно доводити ці вимоги до учнів та добиватися їх суворого виконання.

Перед початком занять керівник закладу загальної середньої освіти зобов'язаний особисто впевнитись, що для цього створені безпечні умови, учні засвоїли вимоги безпеки та мають достатні практичні навички щодо їх виконання.

Також важливим є підготовка відповідного рівня вчителів, які б могли якісно викладати предмет з врахуванням певних особливостей. Так, навчання з домедичної допомоги передбачає використання певного обладнання (манекени, засоби для зупинки кровотечі тощо). Відповідно до сучасних технологій вчителі повинні перед початком занять самостійно пройти відповідно курси, успішно їх завершити, після чого додатково пройти курси підвищення кваліфікації за програмою «Викладач-інструктор». Тільки після цього вони повноцінно зможуть якісно викладати предмет у частині домедичної допомоги. Як окремий елемент слід передбачити контроль якості викладання з вищевказаних питань.

Відповідальність за дотримання учнями вимог безпеки на заняттях несуть вчителі предмета «Захист Вітчизни».

Додаток
до листа Міністерства
освіти і науки України
від 01. 07. 2019 р. № 1/11-5966

Фізична культура

У контексті Концепції «Нової української школи» (2016 р.) школа має навчити дітей використовувати знання і вміння, отримані в процесі навчання, для вирішення повсякденних проблем і життєвих ситуацій, що відповідає Державному стандарту базової і повної загальної середньої освіти (постанова Кабінету Міністрів України № 1392 від 23 листопада 2011 р.), тому заняття фізичною культурою повинні увійти до звички учня. Рух, змагання, самоствердження – природна суть фізичної культури і спорту.

Випускник основної школи – це патріот України, який знає її історію; носій української культури, який поважає культуру інших народів; компетентний мовець, що вільно спілкується державною мовою, володіє також рідною (у разі відмінності) й однією чи кількома іноземними мовами, має бажання і здатність до самоосвіти, виявляє активність і відповідальність у громадському й особистому житті, здатний до підприємливості й ініціативності, має уявлення про світобудову, бережно ставиться до природи, безпечно й доцільно використовує досягнення науки і техніки, дотримується здорового способу життя.

Фізична культура як складова загальної культури, закладає основи збереження здоров'я та розвитку всіх його складових, використовує комплексний підхід до формування розумових та фізичних якостей і навичок, удосконалює фізичну та психологічну підготовку

до активної життєдіяльності, формує пріоритети оздоровчої спрямованості фізичних вправ та забезпечує загальний культурний розвиток особистості.

Інваріантна складова Типових навчальних планів, до якої входить навчальний предмет «Фізична культура», сформована на державному рівні і є однаковою для всіх закладів загальної середньої освіти незалежно від підпорядкування та форми власності.

Типовими освітніми програмами для закладів загальної середньої освіти у 2019/2020 навчальному році на вивчення предмета «Фізична культура» в інваріантній складовій передбачено:

5-9 класи – 3 год;

10 клас – 3 год;

11 клас – 3 год.

Профільний рівень:

10 клас - 6 год.;

11 клас - 6 год.

Години фізичної культури передбачені усіма варіантами Типових навчальних планів і повинні фінансуватися та використовуватися в повному обсязі. Вони зазначаються в розкладі уроків, ураховуються в педагогічному навантаженні вчителів. Розклад уроків повинен враховувати оптимальне співвідношення навчального навантаження протягом тижня, а також доцільне чергування протягом дня і тижня предметів природничого і гуманітарного циклів з уроками мистецтва, технологій і фізичної культури. Під час складання розкладу навчальних занять не рекомендується здвоювати уроки фізичної культури або проводити їх два дні поспіль. Більшість уроків фізичної культури доцільно проводити на відкритому повітрі.

Заняття з фізичної культури в освітніх закладах проводяться вчителем фізичної культури або особою, яка має спеціальну освіту та кваліфікацію: тренер, керівник гуртка, групи, спортивної секції тощо.

Навчання – це продукт кількості, можливостей і якості викладання. Якщо вчитель змінить якість викладання, то зможе змінити і результат. Важливо навчати школярів як навчатись, поєднувати нові знання зі старими.

Фізичне виховання сьогодення потребує орієнтації на:

- вироблення і реалізацію якісно нової, особистісно і компетентісно обґрунтованої основи до підходу збереження і підтримки інтелектуальної та фізичної індивідуальності школярів та молоді на всіх етапах навчання врахуванням особливостей їх рухового і психофізичного розвитку;
- створення освітнього середовища, яке стимулює фізично рухову активність особистості та її організацію відповідно до вікової та психофізичної специфіки розвитку організму;
- інтенсивне включення в освітній процес школи можливостей для додаткових форм фізичного виховання;
- створення умов і механізмів фізичного виховання для занять різної спрямованості за інтересами;
- формування стійкості до асоціальних впливів щодо виникнення шкідливих звичок і неадекватних видів поведінки.

Опанування змісту фізичної культури як базового навчального предмета здійснюється за навчальними програмами, що мають відповідний гриф Міністерства освіти і науки України. Структура оновлених програм є максимально інформативною для вчителя. Дана структура дозволяє вчителю більш об'єктивно оцінити досягнення учня. У програмі чітко висвітлені знанневий, діяльнісний та ціннісний компоненти. Виокремлено такі наскрізні змістові лінії: «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість та фінансова грамотність».

Наскрізні змістові лінії відбивають провідні соціально й особистісно значущі ідеї, що послідовно розкриваються у процесі навчання і виховання учнів, та є засобом інтеграції навчального змісту, корелюються з ключовими компетентностями, опанування яких

забезпечує формування ціннісних і світоглядних орієнтацій учнів, що визначають їхню поведінку в життєвих ситуаціях.

Очікувані результати навчальної діяльності учнів перенесені у ліву частину програми, вони є необхідними предметними компетентностями, і в той же час відповідають змістовим наскрізним темам.

11 класи з 2019/2020 навчального року навчатимуться за новими навчальними програмами:

- «Фізична культура 10-11 класи» (рівень стандарту) для закладів загальної середньої освіти (наказ МОН від 23.10.2017 № 1407).

Програма побудована за модульною системою і містить інваріантну (обов'язкову) (теоретико - методичні знання та загальна фізична підготовка) та варіативну складову яка складається з 25 модулів. У зв'язку зі збільшенням кількості годин в 11 класі на викладання навчального предмета рекомендується збільшити кількість модулів для опанування учнями до 4.

Критеріями відбору варіативних модулів у навчальних програмах 5-9 та 10-11 класи є: наявність матеріально-технічної бази, регіональні спортивні традиції, кадрове забезпечення та бажання учнів. Бажання учнів визначається обов'язковим опитуванням. Перед початком навчального року шкільне методичне об'єднання розглядає вибір та розподіл варіативних модулів у кожному класі.

«Фізична культура» (профільний рівень) 10-11 кл. (наказ МОН від 23.10.2017 № 1407).

Метою профільної програми є ознайомлення учнів з основними формами професійної діяльності фахівців фізичного виховання (вчителя фізичної культури, тренера або інструктора з виду спорту), оволодіння ними первинними методами і формами педагогічної діяльності, формування фізичного, психічного, духовного та соціального здоров'я старшокласників, фізичної культури особистості, оволодіння знаннями з основ теорії і методики фізичного виховання, вміннями та навичками самостійних і групових занять фізкультурно-спортивною й оздоровчо-корекційною спрямованістю, а також забезпечення можливостей для рівного доступу школярів до здобуття загальної, профільної та початкової допрофесійної підготовки з фізичного виховання.

Дана програма є універсальною. Теоретичний матеріал залишається стабільним, тоді як способи фізкультурної діяльності – модулі – можна змінювати залежно від об'єктивних умов навчального закладу, в якому буде використовуватись ця програма.

Практично кожний вид спорту може бути представлений у вигляді варіативного модуля. У цій програмі запропоновано 13 варіативних модулів.

Навчальна програма предмета «Фізична культура» (профільний рівень) складається з пояснювальної записки і таких розділів:

1. Розділ 1. Основи знань з фізкультурно-спортивною діяльності. Розділ 2. Способи фізкультурної діяльності (модулі). Додатки:

1. Умови виконання оцінювання стану фізичної підготовленості учнів.
2. Орієнтовний перелік обладнання з фізкультур для закладів загальної середньої освіти.

Змістове наповнення предмета «Фізична культура» навчальний заклад формує самостійно з варіативних модулів. На їх опанування відводиться приблизно однакова кількість годин. Не виключається можливість мотивованого збільшення чи зменшення кількості годин на вивчення окремих модулів.

Наявність матеріально-технічної бази, регіональні спортивні традиції, кадрове забезпечення та бажання учнів є критеріями відбору варіативних модулів навчальним закладом. Бажання учнів визначається обов'язковим письмовим опитуванням. Результати опитування додаються до протоколу шкільного методичного об'єднання.

За потреби, у межах одного варіативного модуля можна освоїти навчальний матеріал, передбачений на два роки вивчення.

Відповідно до Інструкції про розподіл учнів на групи для занять на уроках фізичної культури, затвердженій наказом МОЗ та МОН від 20.07.2009 за № 518/674, учні розподіляються на основну, підготовчу та спеціальну медичні групи.

Медичне обстеження учнів проводиться щорічно в установленому законодавством порядку. Не допускати на уроках фізичної культури навантаження учнів, які не пройшли медичного обстеження.

Учні, незалежно від рівня фізичного розвитку та медичної групи, а також тимчасово звільнені від фізичних навантажень, повинні бути обов'язково присутніми на уроках фізичної культури. Допустиме навантаження для учнів/учениць, які за станом здоров'я належать до підготовчої та спеціальної медичних груп, встановлює учитель фізичної культури.

Домашні завдання для самостійного виконання фізичних вправ учні/учениці отримують на уроках фізичної культури. Вони мають бути спрямовані на підвищення рухового режиму у вільний час, досягнення рекреаційно-оздоровчого ефекту. У разі відставання в розвитку фізичних якостей учитель разом з учнем складає індивідуальну програму фізкультурно-оздоровчих занять, де вказується завдання занять, фізичні вправи, послідовність їх виконання, кількість повторень, інтервали відпочинку, засоби самоконтролю, відмітки про виконання завдання. Самостійні заняття за індивідуальною програмою надають учневі/учениці додаткові бонуси під час оцінювання навчальних досягнень.

Для оцінювання розвитку фізичних якостей використовуються орієнтовні навчальні нормативи, які розроблено для кожного року вивчення. Порядок їх проведення визначає вчитель відповідно до календарно-тематичного планування.

Оцінювання навчальних досягнень учнів на уроках фізичної культури може здійснюватися за такими видами діяльності:

1. Засвоєння техніки виконання фізичної вправи (може здійснюватися окремо від прийому навчального нормативу).
2. Виконання навчального нормативу (з урахуванням динаміки особистого результату).
3. Виконання навчальних завдань під час проведення уроку.
4. Засвоєння теоретико - методичних знань.

При цьому оцінка за виконання нормативу не є домінуючою під час здійснення тематичного, семестрового чи річного оцінювання.

Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів із фізичної культури затверджені наказом МОН України від 05.05.2008 № 371.

У період з 01.09 до 01.10 кожного навчального року з метою адаптації учнів до навантажень на уроках фізичної культури прийом навчальних нормативів не здійснюється, а заняття мають рекреаційно-оздоровчий характер з помірними навантаженнями.

Невиконання нормативів з причин, незалежних від учня/учениці, непропорційний фізичний розвиток, пропуски занять з поважних причин, не є підставою для зниження підсумкової оцінки успішності.

Для недопущення перевантаження учнів необхідно враховувати їхнє навчання в закладах освіти іншого типу (спортивних школах тощо). Так, у закладах загальної середньої освіти за рішенням педагогічної ради при оцінюванні учнів дозволяється враховувати результати їх навчання з відповідних видів спорту (легка атлетика, гімнастика та ін.) у позашкільних закладах.

Під час проведення занять із фізичної культури слід дотримуватись «Правил безпеки життєдіяльності під час проведення занять з фізичної культури і спорту в загальноосвітніх навчальних закладах» (наказ МОН України від 01.06.2010 №521, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 9 серпня 2010 року за № 651/17946).

На уроках фізичної культури, спортивно-масових заходах систематично здійснювати візуальний контроль за самопочуттям учнів, технічним станом спортивного обладнання та інвентарю. При забезпеченні належного організаційно-методичного проведення уроку, особистісно-зорієнтованого навчання, індивідуально-дозованого навантаження, дотримання дисципліни, стану спортивного обладнання та інвентарю переважна кількість травм може бути попереджена. Місця для занять з фізичної культури і спорту обладнуються аптечкою (відкриті спортивні майданчики – переносною аптечкою).

Трудове навчання (технології). Креслення.

Відповідно до типових освітніх програм для закладів загальної середньої освіти на вивчення предмета трудове навчання (технології) у 2019/2020 навчальному році відводиться:

у 5 – 6 класах – 2 год. на тиждень;

у 7 – 9 класах – 1 год. на тиждень;

у 10 - 11 класах (вибірково-обов'язковий предмет) 3 год. на тиждень за два роки.

Можливі варіанти розподілу годин:

	10 клас, год. на тиждень	11 клас, год. на тиждень
1	3	0
2	2	1
3	1,5	1,5
4	1	2
5	0	3

у 10 - 11 класах (профільний предмет) – 6 год. на тиждень (орієнтовна кількість).

Кількість годин трудового навчання в усіх класах може збільшуватися за рахунок годин варіативної складової навчальних планів, передбачених на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації. Впровадження курсів за вибором технологічного спрямування також може здійснюватися за рахунок варіативної складової.

Вивчення трудового навчання в 2019/2020 навчальному році здійснюватиметься за такими навчальними програмами:

5 – 9 класи – «Навчальна програма з трудового навчання для закладів загальної середньої освіти 5 – 9 класи» (оновлена), затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804;

10 - 11 класи – навчальна програма «Технології 10-11 класи (рівень стандарту)» затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407;

навчальна програма «Технології 10–11 класи (профільний рівень)» затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407;

Зазначені навчальні програми та програми з креслення розміщено на офіційному веб-сайті МОН України (<http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html>).

Учні 5 – 9-их класів навчаються за оновленою програмою, що зорієнтована на формування в учнів ключових і предметних компетентностей, які покликані наблизити процес трудового навчання до життєвих потреб учня, його інтересів та природних здібностей.

Провідним завданням учителя є реалізація очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів, які виписані таким чином, щоб вони були спільними для учнів, які навчаються в класах із поділом на групи і без такого поділу. При цьому, шлях досягнення результатів визначає учитель відповідно до матеріально-технічних можливостей шкільної майстерні, інтересів і здібностей учнів, фахової підготовки самого учителя.

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів згруповано за трьома компонентами: знанським, діяльнісним, ціннісним. Указані результати складають основу освітніх цілей у роботі вчителя, орієнтують його на запланований навчальний результат. Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів мають бути досягнуті на кінець навчального року. Вчитель може планувати їх досягнення чи при опрацюванні одного проекту (наприклад: розрізняє деталі за способом отримання. 6 кл), чи поетапне їх досягнення при виконанні окремих проектів. (Очікування «Розраховує та планує орієнтовну вартість

витрачених матеріалів» 8 кл. можна розділити на: обраховує вартість затрачених матеріалів – розраховує потребу матеріалів на проект - розраховує та планує орієнтовну вартість витрачених матеріалів) чи досягнення при використанні різних технологій обробки (Знає будову та принцип дії інструментів, пристосувань та обладнання для обробки конструкційних матеріалів. 7 кл.)

Орієнтовний перелік об'єктів проектно-технологічної діяльності учнів – це навчальні та творчі проекти учнів, які можна виконувати за допомогою будь-якої технології з представлених у змісті програми, з відповідним доббором конструкційних матеріалів, плануванням робіт, необхідних для створення виробу від творчого задуму до його практичної реалізації.

Формування змісту технологічної діяльності учнів на уроках трудового навчання здійснюється саме на основі об'єктів проектно-технологічної діяльності, а не технологій. Це дає змогу одночасно проектувати та виготовляти один і той самий виріб за допомогою різних основних та додаткових технологій, що є особливо зручним у класах, які не поділяються на групи.

Перелік об'єктів проектно-технологічної діяльності учнів є орієнтовним та може бути доповнений виробами (проектами) відповідно до матеріально-технічної бази та вподобань учнів.

Результатом проектно-технологічної діяльності учнів має бути проект (спроектований і виготовлений виріб чи послуга). Так, у 5-6 класах учні опановують 6 – 10 проектів, у 7-8 класах від 4 до 6 проектів, у 9-му класі – 2 проекти (плюс 2 проекти з технології побутової діяльності та самообслуговування в 5-8 класах та 1 проект у 9 класі).

Поступове зменшення кількості проектів зумовлене кількістю годин, відведених на вивчення предмета в різних класах, і потребою в ускладненні виробів та технологій. У 5–6 класах учні хочуть швидко побачити свої результати, тому проекти мають бути простішими й не вимагати багато часу. У 7 та 8 класі проекти можуть бути складнішими. Необхідно зазначити, що об'єкти проектно-технологічної діяльності учнів повинні ускладнюватися як протягом навчального року, так і всього процесу вивчення предмета. Важливою складовою виконання учнівських проектів є їх публічний захист, на якому учні доносять інформацію про свою роботу (формування ідеї, процес виготовлення, апробація, удосконалення, важливість роботи, подальше застосування тощо) доступними для них засобами (презентація, графічні зображення, усне пояснення тощо). При захисті проектів важливо, щоб інші учні та вчитель задавали запитання, які спонукатимуть до аргументації прийняття тих чи інших рішень при виконанні роботи. Це важливо для формування таких важливих навичок як висловлювати свою думку, відстоювати свою позицію, вміння вести дискусію, критичне мислення.

Кількість годин на опанування проекту вчитель визначає самостійно залежно від складності виробу та технологій обробки, що застосовуються під час його виготовлення.

Важливим критерієм вибору проекту є його значущість для учня (можливість використання виробу в побуті, для хобі або реалізації виробів на шкільних ярмарках, аукціонах тощо). Неприпустимим є проектування та виготовлення виробу тільки для опанування технології. Вироби, які учні виготовлятимуть у процесі проектно-технологічної діяльності, мають бути їхньою гордістю, показником їхніх досягнень, мати реальне практичне застосування, а не викидатися в кошик для сміття. Тобто практичний результат учнівського проекту має бути:

- 1) особистісно ціннісним;
- 2) корисним для сім'ї, родини, класу, школи, громади;
- 3) соціально зорієнтованим або мати підприємницький потенціал.

Процес роботи над усіма проектами в кожному класі (міні-маркетингові дослідження, зображення виробів – малюнок, ескіз, кресленик, схема), технологічні особливості їх виготовлення тощо, мають обов'язково відображати в робочих зошитах учнів, а самі роботи після їх завершення використовувати за призначенням.

Проект у 9 класі виконується з урахуванням уже засвоєних технологій і відповідних знань, умінь і навичок, набутих учнями в попередніх класах. Навчальна цінність поєднання

відомих технологій полягає в тому, що необхідно враховувати наслідки таких «поєднань»: особливості організації роботи, пов'язаної з комплексним використанням технологій, послідовності виконання окремих операцій, застосування раніше вивчених технологій на більш високому рівні майстерності тощо.

У процесі проектування учні 9 класу мають виконати кресленики або інші зображення деталей (ескізи, схеми, викрійки, технічні рисунки тощо), які необхідні для виготовлення виробу, що проектується. За потреби в готові кресленики або інші зображень учні вносять зміни. З цієї метою вчитель повинен актуалізувати раніше засвоєні знання та вміння з основ графічної грамоти та передбачити необхідну кількість годин на опанування відповідного матеріалу.

Технології викладено у вигляді переліку процесів обробки різних матеріалів, з якого учитель і учні спільно обирають найбільш доцільні для виготовлення проектного виробу.

Перераховані для кожного класу технології використовують як основні. Однак при виготовленні виробів застосовуються й додаткові технології чи техніки обробки матеріалів. Додаткові технології та техніки можуть виходити за межі зазначеного переліку. Основну технологію можна застосовувати як додаткову в інших виробках.

При цьому одна й та ж сама технологія може використовуватися як основна не більш як двічі в одному класі протягом навчального року.

У класах, що не поділяються на групи, під час вибору об'єкта проектно-технологічної діяльності варто планувати не менш як дві основні технології (крім об'єктів, виготовлення яких передбачає застосування однієї технології: писанка, гарячі напої тощо). Це потрібно для того, щоб учні мали рівні можливості у виборі технологій із технічних і обслуговуючих видів праці.

Для того, щоб учні набували під час навчального процесу корисних побутових навичок, у програмі передбачено розділ «Технологія побутової діяльності та самообслуговування». Цей розділ реалізують як окремі маленькі проекти, що не входять до загального обсягу проектів програми. Їх виконують в будь-який час, не порушуючи при цьому календарний план. Наприклад, за цим розділом можна працювати після завершення основного проекту; перед закінченням чи на початку чверті, семестру, навчального року; у ті дні, коли учні не можуть виконати заплановану роботу з певних причин (багато відсутніх, відсутність підготовки до уроку, релігійні чи шкільні свята тощо). На виконання кожного проекту відводиться 1-2 год.

При плануванні навчального процесу учитель самостійно формує теми, які учням необхідно засвоїти, зважаючи на обрані для виготовлення об'єкти проектування, визначає і планує необхідну кількість навчальних годин, необхідних учням для вивчення відповідних процесів з обробки матеріалу тощо. Така академічна автономія учителя «обмежена» лише запланованими очікуваними результатами навчально-пізнавальної діяльності учнів, які визначають логіку його підготовки до навчального року, семестру, розділу чи окремого уроку.

Для складання календарно-тематичного планування, визначення змісту навчального матеріалу вчителю доцільно працювати за таким алгоритмом:

Крок 1. Обрати об'єкти проектно-технологічної діяльності учнів (проекти) та визначити їх кількість;

Крок 2. Обрати основні та, за потреби, додаткові технології для проектування й виготовлення кожного обраного виробу;

Крок 3. Спланувати очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів;

Крок 4. Визначити орієнтовну кількість годин, необхідних для виконання кожного проекту;

Крок 5. Сформулювати теми та зміст уроків із проектування та виготовлення кожного об'єкта проектно-технологічної діяльності учнів;

Крок 6. Спланувати теми та зміст уроків із технології побутової діяльності та самообслуговування.

У змісті навчальної програми «Технології 10-11 класи (рівень стандарту)» основною метою технологічної освіти учнів має стати не сума знань про певну технологію чи наперед визначені способи діяльності для їх вивчення і відтворення, а формування в учнів здатності до самостійного конструювання цих знань і способів діяльності через призму їх особистісних якостей, життєвих та професійно зорієнтованих намірів, самостійного набуття ними досвіду у вирішенні практичних завдань.

Провідною умовою для досягнення цієї мети є проектна діяльність учнів як практика особистісно-орієнтованого навчання, яка дозволяє учителю організувати навчання, що спрямоване на розв'язання учнями життєво і професійно значущого практичного завдання (справи). Така діяльність учнів обумовлює інтерактивну, навчально-дослідну та інші види діяльності, що відбуваються в руслі проектної, як провідної, та інших навчальних технологій (проблемного навчання, критичного мислення, технології комбінованого навчання та ін.).

Навчальна програма «Технології» (рівень стандарту) має модульну структуру і складається з десяти обов'язково-вибіркових навчальних модулів, з яких учні спільно з учителем обирають лише три, для вивчення упродовж навчального року (двох):

«Дизайн предметів інтер'єру»,
 «Техніки декоративно-ужиткового мистецтва»,
 «Дизайн сучасного одягу»,
 «Краса та здоров'я»,
 «Кулінарія»,
 «Ландшафтний дизайн»,
 «Основи підприємницької діяльності»,
 «Основи автоматики і робототехніки»,
 «Комп'ютерне проектування»,
 «Креслення».

Навчальний модуль, за своїм змістовим наповненням, є логічно завершеним навчальним (творчим) проектом, який учні виконують колективно або за іншою формою визначеною учителем.

Структура модуля складається з очікувальних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів, алгоритму проектної діяльності учнів та орієнтовного переліку творчих проектів.

На вивчення обраних навчальних модулів відводиться 105 годин. Кількість годин, що відводиться на вивчення кожного з трьох обраних модулів, учитель визначає самостійно з урахуванням особливостей проектної діяльності учнів, матеріальних можливостей школи тощо.

Учні 10-11-х класів, де предмет «Технології» вивчається на профільному рівні, обирають спеціалізацію із переліку, за якою може здійснюватися навчання:

Автосправа.
 Агровиробництво.
 Деревообробка.
 Елементи імідж-дизайну.
 Комп'ютерна інженерія.
 Кондитерська справа.
 Кулінарія.
 Металообробка.
 Обробка інформації та програмне забезпечення ПК.
 Основи дизайну.
 Основи лісового господарства.
 Підприємництво.
 Технічне проектування.
 Туристична справа.
 Українська народна вишивка.
 Швейна справа.

У межах технологічного профілю в 10 – 11-х класах також можлива професійна підготовка старшокласників. Наказом Міністерства освіти і науки № 904 від 23.09.2010 р. затверджено Типові навчальні плани та Типові програми професійно-технічного навчання для учнів закладів загальної середньої освіти. Зазначені плани та програми розроблено з метою узгодження Державних стандартів професійно-технічної освіти та навчальних планів закладів загальної середньої освіти.

Професії, за якими здійснюється професійно-технічне навчання відповідно до Типових навчальних планів та Типових програм, розділено за трьома групами у залежності від кількості годин, що відводиться на їх опанування.

До першої групи відносяться:

- «Продавець (з лотка, на ринку)»;
- «Водій автотранспортних засобів категорії «В»»;
- «Водій автотранспортних засобів категорії «С», «С1»»;
- «Манікюрниця»;
- «Штукатур».

На опанування зазначених професій відводиться до 480 годин навчального часу: 6 годин на тиждень в 10 та 11 класах за рахунок технологічного профілю (наказ МОН від 27.08. 2010 № 834, додаток 10) та 10 робочих днів навчальної практики у 10 класі.

До другої групи відносяться:

- «Вишивальниця»;
- «Агент з організації туризму»;
- «Оператор комп'ютерного набору»;
- «Різьбяр по дереву та бересту»;
- Інтегрована професія – «Швачка. Кравець».

На опанування зазначених професій відводиться до 540 годин навчального часу: 6 годин на тиждень в 10 та 11 класах за рахунок технологічного профілю та 20 робочих днів навчальної практики у 10 класі.

До третьої групи відносяться:

- «Секретар керівника (організації, підприємства, установи)»;
- «Касир (на підприємстві, в установі, організації)»;
- «Перукар (перукар-модельєр)»;
- «Молодша медична сестра з догляду за хворими»;
- «Офіціант»;
- «Секретар-друкарка»;
- «Слюсар з ремонту автомобілів»;
- «Столяр будівельний».

На опанування зазначених професій відводиться до 680 годин навчального часу: 6 годин на тиждень в 10 та 11 класах за рахунок технологічного профілю, по 2 години на тиждень в 10 та 11 класах за рахунок варіативної складової навчальних планів та 20 робочих днів навчальної практики у 10 класі.

Збільшення часу навчальної практики передбачається тільки для професійного навчання з метою забезпечення потрібної кількості навчальних годин. Збільшення навчальної практики можна уникнути за рахунок виділення (збільшення) годин з варіативної складової навчальних планів.

У випадку, коли кількість годин на опанування професії менша передбаченої навчальними планами, рекомендуємо запроваджувати профільні курси та курси за вибором профорієнтаційного спрямування, які мають відповідний гриф Міністерства.

Здійснення професійно-технічного навчання в закладах загальної середньої освіти та міжшкільних навчально-виробничих комбінатах (міжшкільних ресурсних центрах) можливе і за іншими професіями, за умови дотримання вимог Державних стандартів професійно-технічної освіти.

Змістове наповнення технологічного профілю також може складатися з декількох курсів за вибором «Професійні проби». Такі курси освоюються учнями послідовно.

Програми таких курсів повинні мати відповідний гриф МОН України.

Курси за вибором «Професійні проби» можуть освоюватися за рахунок варіативної складової навчальних планів учнями, які навчаються за будь-яким профілем.

На заняття з трудового навчання і технологій поділ класів на групи технічних і обслуговуючих видів праці відбувається за бажанням учнів та здійснюється відповідно до нормативів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 20.02.02р. № 128, а саме, за наявності в класі більше 27 учнів для міських шкіл та більше 25 для сільських. Якщо кількість учнів у класі не дає змоги здійснити поділ на групи, можна скористатись іншими варіантами формування груп: з паралельних чи наступних класів; поділ на групи за рахунок варіативної складової навчального плану. Також згідно з рішеннями місцевих органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування класи можуть ділитися на групи і при меншій наповнюваності від нормативної за рахунок зекономлених бюджетних асигнувань та залучення додаткових коштів.

Під час роботи в навчальній майстерні на кожному уроці треба звертати увагу на дотримання учнями правил безпечної роботи, виробничої санітарії й особистої гігієни, навчати їх тільки безпечних прийомів роботи, ознайомлювати із заходами попередження травматизму.

Важливою складовою технологічної підготовки школярів є знання ними основ графічної грамоти. Вивчення курсу креслення можливе в 11 класах технологічного профілю в обсязі 2 год. на тиждень за навчальною програмою «Креслення. 11 клас» для закладів загальної середньої освіти (лист Міністерства освіти і науки України від 25.09.2018р. № 22.1/12-Г-906).

У 8-11 класах креслення може вивчатися як курс за вибором за навчальною програмою «Креслення» для закладів загальної середньої освіти (лист Міністерства освіти і науки України від 25. 09. 2018 р. № 22.1/12-Г-904).

Креслення вивчається в 7-8 класах спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням предметів технічного (інженерного) циклу. Вивчення предмета здійснюється за навчальною програмою «Креслення. 7-8 класи» (лист Міністерства освіти і науки України від 25. 09. 2018 р. № 22.1/12-Г-904)

Додаток
до листа Міністерства
освіти і науки України

від 01. 07. 2019 р. № 1/11-5966

Основна і старша школа

Художньо-естетичний цикл

Предмети художньо-естетичного циклу в закладах загальної середньої освіти спрямовані на розвиток емоційно-почуттєвої сфери учнів, формування їх художньо-образного, асоціативного, критичного мислення; створення сприятливих умов для продукування креативних ідей, реалізацію власних творчих потреб у художній діяльності та пізнанні. Водночас через образний зміст творів мистецтва, відкриваються широкі можливості ефективно впливати на формування патріотизму, моралі та інших загальнолюдських цінностей.

У 2019/2020 навчальному році загальну мистецьку освіту в основній школі учні опановуватимуть відповідно до наказу Міністерства від 20.04.2018 № 405 «Про затвердження типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти II ступеня», що вміщує три блоки: «Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво» або інтегрований курс

«Мистецтво». Цілісна структура програми передбачає наскрізну тематику та логіку побудови змісту за роками навчання від 5 до 9 класу.

Мистецька освіта учнів 10-11 класів здійснюватиметься відповідно до наказу Міністерства від 20.04.2018 № 408 «Про затвердження типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня». У 10 класі на рівні стандарту здійснюватиметься, щонайперше, через базові та вибірково-обов'язкові предмети. До вибірково-обов'язкових належать навчальні предмети «Мистецтво» (освітня галузь «Мистецтво») та «Інформатика» й «Технології» (освітня галузь «Технології»). З них учень (учениця) має обрати два предмети, які він (вона) обов'язково опановуватиме впродовж навчання у старшій школі: один - в 10-му, інший - в 11-му класі, або одночасно два предмети в 10 і 11 класах (у такому разі години, передбачені на вибірково-обов'язкові предмети, діляться між двома обраними предметами)

Навчальні предмети	10 клас (кількість годин)	11 клас (кількість годин)
Вибірково-обов'язкові предмети (Інформатика, Технології, Мистецтво)	3	3

Тобто, за умови вибору учнем (ученицею) навчального предмета «Мистецтво» для вивчення у старшій школі (рівень стандарту), його годинний розподіл розраховується таким чином: 10 (або 11) клас – 3 години на тиждень; або 10-11 клас – по 1,5 години на тиждень відповідно у кожному навчальному році.

Профільне навчання в старшій школі передбачає можливість вивчення профільних предметів з різних освітніх галузей. Профіль формується закладом освіти з урахуванням можливостей забезпечення його якісної реалізації. У закладах загальної середньої освіти, що обрали мистецький профіль, навчальний предмет «Мистецтво» є **профільним** з відповідним годинним навантаженням: 5 годин - у 10-му класі, 5 годин – в 11-му класі.

Акцентування освіти на реалізацію компетентнісного підходу зумовило рельєфне визначення компетентностей, які формуються засобами певного навчального предмета, зокрема мистецтва. У програмах «Мистецтво. 10-11 кл.» окреслено сутність предметних мистецьких (музична, образотворча, хореографічна, театральна, екранна) та міжпредметних естетичних компетентностей, які щонайперше формуються під час опанування учнями різних видів мистецтва. Визначено компоненти компетенцій – знансвий, діяльнісний, ціннісний, - відповідно до яких згруповано розділ програми «Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів». Розкрито можливості мистецтва щодо формування ключових компетентностей, які подано як система умінь (здатності людини реалізувати на практиці набуті знання і навички) і ставлень (якостей, що виявляються у поведінці особистості в певній ситуації чи її вчинках на засадах ціннісних переконань, поглядів, інтересів тощо): компетентності спілкування рідною /державною, іноземною мовами; математична компетентність; основні компетентності у природничих науках і технологіях; інформаційно-цифрова компетентність; компетентність уміння вчитися впродовж життя; компетентності ініціативності і підприємливості; соціальна та громадянська компетентності; компетентність обізнаності та самовираження у сфері культури; компетентність екологічної грамотності і здорового життя. Важливість формування ключових компетентностей є незаперечною, і тому педагог має системно приділяти увагу їх формуванню, але застосовувати свій методичний інструментарій педагогічно доцільно і тільки у контексті реалізації завдань предмету «Мистецтво».

З метою інтеграції навчальних предметів і предметних циклів, формування ключових та міжпредметних компетентностей у зміст навчальних програм введено наскрізні змістові лінії - соціально значущі надпредметні теми, які сприятимуть формуванню в учнів уявлення про суспільство в цілому, розвиватимуть здатність застосовувати отримані знання у різних ситуаціях: «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість та фінансова грамотність». Особливості їх реалізації зазначено у пояснювальних записках до програм. Окремо наголошуємо, що реалізація змісту

наскрізних змістових ліній має бути педагогічно коректною і доцільною та втілюватися тільки через відповідні мистецькі трактування, приклади і методи навчання.

Зміст програми рівня стандарту репрезентує складову цілісної моделі загальної мистецької освіти (за Л. Масол). Вона розкриває можливість ознайомлення дитини зі світом мистецтва через провідні засади, притаманні різним видам мистецтва: мова мистецтва (початкова школа); жанри та стилі мистецтва (основна школа). У старшій школі на основі цих «трьох китів» учні знайомляться з різними культурами і мистецтвом світу.

Програма рівня стандарту реалізує вимоги державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (культурологічна змістова лінія освітньої галузі «Мистецтво»). Тематична структура програми розкриває особливості мистецтва культурних регіонів світу, визначених ЮНЕСКО: африканського, американського, далекосхідного, індійського, арабомусульманського, європейського (в тому числі, мистецтва України як невід'ємної складової європейського мистецтва).

При цьому, наголошуємо, що навчальна програма дає можливості вчителю, орієнтуючись на вимоги та тематику, самостійно визначати обсяг годин на вивчення окремої теми, поурочний розподіл опанування кожної теми навчальної програми, за необхідності - змінювати порядок вивчення тем у межах навчального року.

Якісна реалізація змісту програми «Мистецтво. Рівень стандарту» в 10 класі потребує її методичного тлумачення, враховуючи певну новизну навчального предмету і ймовірних ризиків (у зв'язку з тематикою курсу) щодо застосування великого обсягу інформаційного матеріалу в межах визначеного часу.

Щонайперше, слід наголосити, що місія курсу: захопити учнів мистецтвом різних регіонів світу, виявити найхарактерніші ознаки мистецтва кожного регіону, знайти емоційний відгук, зацікавити їх настільки, щоб з'явилося бажання самостійно, більш ширше познайомитися з мистецькими шедеврами, найбільш яскравими художніми явищами, характерними саме тому чи тому культурному регіону, є «візитівками» його мистецтва. Тільки на такому тлі відбуватиметься формування в учнів системи компетентностей, передбачених навчальною програмою.

З-поміж найважливіших позицій викладання мистецтва в 10-11 класах, на яких має базуватися методичний арсенал учителя, такі.

Добір творів мистецтва. Програма передбачає творче ставлення вчителя до змісту і технологій навчання, поурочного розподілу, добору навчального художнього матеріалу. Особливістю навчальної програми є варіативність художнього змісту: кожен учитель має можливість обирати мистецькі твори для сприймання та виконання учнями, орієнтуючись на навчальну тематику, критерій їх високої художньої якості, репрезентативність художньо-регіональної специфіки, цікавість для учнів і відповідність їх віку. Зокрема, для реалізації змісту необхідно обирати твори і види мистецтва, що репрезентують найхарактерніші мистецькі ознаки, що, по суті, є мистецькими візитівками того чи іншого культурного регіону світу.

Для реалізації практичної спрямованості курсу вчитель має передбачити час для виконання учнями художньо-практичних (зокрема проектних) завдань, враховуючи програмні вимоги, інтереси й потреби учнів цього віку. Тому провідними видами діяльності в контексті опанування мистецтва є пізнання мистецтва, яке відбувається через сприймання, інтерпретацію і оцінювання художніх творів з акцентом на культурологічний контекст та творче самовираження здобувача освіти, що реалізується через виконання мистецьких проектів (індивідуальних, колективних) та задоволення потреб учнів у співі, образотворчій діяльності, конструюванні, фото- та відеозйомці тощо, що сприятиме активному формуванню компетентностей, визначених навчальною програмою.

Важливо збалансувати різні види діяльності учнів під час навчання і не перетворити курс «Мистецтво» у старшій школі в суто інформативний, не переважувати учнів зайвою інформацією, а **наповнити його завданнями художньо-практичного спрямування**. Інформації для засвоєння учнями має бути небагато, не варто її нагромаджувати, зокрема, історичним, світоглядним та іншими контекстами, переліками імен митців, назвами творів, дат тощо,

адже наперед відомо, така інформація засвоюється тимчасово. Доцільно зосередити увагу на найголовнішому - на видах мистецтва, їх специфічних унікальних особливостях, які презентують саме той чи той культурний регіон світу.

Тому під час структурування змісту мистецької освіти в 10-11 класах, рівень стандарту (зокрема створення поурочних календарно-тематичних планів) вчителю необхідно дотримуватися балансу усіх видів діяльності здобувачів освіти: визначаючи час на пізнання мистецтва (знайомство з новим навчальним матеріалом, сприймання, аналіз-інтерпретацію творів мистецтва), необхідно передбачити час для виконання учнями практичних робіт з образотворчої діяльності, вокальної роботи; для презентації результатів самостійної пошукової чи творчої діяльності школярів; здійснення віртуальних екскурсій тощо, адже саме художньо-творча діяльність учнів мотивує підлітків до самовираження та реалізації їх потреб та нових ідей у соціумі.

Для реалізації вищезначеного слід наголосити на важливості застосування вчителем різноманітного методичного інструментарію та пріоритетності діалогічних форм подачі матеріалу над монологічними. Адже сьогодні вчитель - це не тільки транслятор певної кількості знань й інформації, а партнер по опануванню світу мистецтва. Ні для кого не секрет, що авторитарний підхід з монологічним викладом навчального матеріалу є неефективним і малоцікавим для учнів, особливо якщо це стосується мистецтва.

Опанування художнього змісту навчального предмета має здійснюватися у тісному взаємозв'язку традиційних методів навчання (словесних, наочних, діяльнісних) з проблемними, евристичними методами, комп'ютерними технологіями та (що важливо для інтегрованого курсу) інтегративними технологіями, методами і прийомами стимулювання асоціативно-образного мислення, виявлення міжвидових мистецьких аналогій, порівнянь тощо), що зумовлено спільним тематизмом, який об'єднує навчальний матеріал різних видів мистецтва.

Для реалізації ідей профільного навчання та надання можливостей вибору учнями набуті певні мистецькі вміння з улюбленого виду діяльності програма «Мистецтво. 10-11 класи. Профільний рівень» має дві складові: пізнавальну (2 години на тиждень), що реалізує вимоги культурологічної змістової лінії державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти і є обов'язковою для опанування усіма учнями, та художньо-практичну (3 години на тиждень), що репрезентована варіативними модулями, спрямованими на формування умінь з обраного (-их) виду(-ів) мистецької діяльності.

Тематична структура та зміст пізнавальної складової програми є аналогічною навчальній програмі «Мистецтво. Рівень стандарту» і реалізується відповідно до рекомендацій, означених вище.

Художньо-практична складова вміщує варіативні модулі, які дають можливість навчальному закладу згідно з потребами й інтересами учнів; умовами, кадровим та матеріально-технічним забезпеченням обрати вид (види) мистецької діяльності для поглибленого опанування учнями його змісту, набуття ними умінь та навичок з обраного (их) виду (ів) діяльності.

Звертаємо увагу, що зміст модуля (-ів) може бути не синхронізовано зі змістом пізнавальної складової, а спрямовано безпосередньо на опанування учнями певних мистецьких умінь і навичок.

З-поміж запропонованих модулів: спів (сольний, ансамблевий, хоровий), музичний інструмент (бандура, гітара, баян тощо/ ансамбль, оркестр), графіка, комп'ютерна графіка, живопис, скульптура, декоративно-прикладне мистецтво, основи дизайну, хореографія (класична, народна, бальна, сучасна – за вибором), театральне мистецтво, фотомистецтво, мистецтво кіно, мистецтво театру і кіно (проектна діяльність), мистецтво рідного краю. Звертаємо увагу, що впродовж навчання в старшій школі (10-11 класи) учні можуть опановувати зміст декількох модулів. Мінімальний час навчання за одним модулем - 1 семестр.

Запропонований навчальною програмою зміст та очікувані результати дають можливість вчителю самостійно складати детальний календарно-тематичний план з

урахуванням вимог навчальної програми (модуля) та обраної тривалості реалізації модуля (1, 2, 3, 4 семестри), його художньо-змістове і практичне наповнення; обирати найбільш ефективні форми організації навчального процесу, технології та методики для формування умінь з обраного виду мистецької діяльності.

Система оцінювання результатів навчання в освітній галузі «Мистецтво» ґрунтується на позитивному ставленні до кожного учня (учениці). Оцінюється не рівень недоліків і прорахунків, а рівень прогресу особистісних досягнень. Тому критерієм перевірки та оцінювання результатів мистецької освіти є динаміка особистісного розвитку учня (учениці) та його (її) ставлення до опанування предмету. Безперечно, певну роль у мистецькій сфері відіграють спеціальні художні здібності (музичний слух, вокальні дані, відчуття ритму, кольору, пропорцій, симультанне образне сприймання тощо), які можуть впливати на освітні результати учнів. Проте для створення об'єктивності системи оцінювання перевірка має інтегрувати з одного боку досягнення учнів у різних видах діяльності, з іншого - їх ставлення до предмета, активність та ініціативність, що дасть можливість ефективніше відслідкувати особистісний зріст учня (учениці), оцінити його (її) роботу в освітній діяльності і саморозвитку. Саме тому індивідуальний і диференційований підходи до оцінювання мають надзвичайно важливе значення.

До основних видів оцінювання належать: поточне, тематичне і підсумкове (семестрове і річне). Додатковими засобами стимулювання пізнавальної активності учнів є самооцінка та оцінювання результатів спільної діяльності за попередньо визначеними критеріями та художньо-творче самовираження, які мають бути збалансованими між собою.